

Моделі обігу земель сільськогосподарського призначення: результати анкетних досліджень

Мета статті - проаналізувати суспільну думку з питань можливих моделей обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні та сформувані на цій основі пропозиції стосовно подальшого вектора земельних перетворень, який буде узгоджуватися з національними пріоритетами та націлений на розвиток українського села і країни в цілому.

Методика дослідження. Використано метод: анкетного опитування, який вибудований з урахуванням принципів добровільності участі респондентів; неупередженого аналізу отриманих результатів; толерантності до різних думок; об'єктивності; системного підходу; репрезентативності; доцільності; адекватності.

Для збору інформації щодо бачення громадянами України майбутньої моделі обігу земель сільськогосподарського призначення проведено вибіркоче опитування. Одиницею спостереження визначено фізичну особу, що є: власником земельної ділянки; землекористувачем, у тому числі орендарем (як правило, керівник сільськогосподарського підприємства або фермерського господарства); або представником територіальної громади. Їх вибіркоче сукупність репрезентує власників земельних ділянок (паїв) та потенційних покупців земель сільськогосподарського призначення. Опитування проведено протягом 2017 р. за участі науково-дослідних установ та ДПДГ НААН за методом структурованого експертного інтерв'ю у репрезентативних регіонах України з використанням безпосереднього контакту.

Результати дослідження. За результатами анкетного опитування встановлено: спосіб набуття власності на земельний пай; напрями реалізації права власності; позицію щодо мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення; перспективи обігу земель сільськогосподарського призначення та запровадження ринку земель; очікувану ціну купівлі/продажу земельної ділянки.

Елементи наукової новизни. Розкрито можливі моделі обігу земель сільськогосподарського призначення в оцінках власників земельних паїв (залежно від способу набуття земельних ділянок), керівників сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств, очільників і представників територіальних громад. Встановлено найбільш ймовірні варіанти розпорядження земельними паями у разі скасування мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення. Виявлено частку землекористувачів, які мають намір розширити площу землекористування, у тому числі й шляхом придбання земель сільськогосподарського призначення. З'ясовано, яка прийнятна ціна купівлі-продажу земельних наділів окремо за землевласниками і землекористувачами.

Практична значущість. Обираючи майбутню модель земельних відносин в Україні, для значної частки опитаних господарювання на землі можливе за умови, що вона буде їх власністю. Разом із тим, однією із суттєвих перешкод на шляху запровадження ринкового обігу земель вказано нестачу обігових коштів, необхідних для придбання земель, та нерівні конкурентні умови порівняно із представниками великого капіталу. З огляду на це пропонується процес «запуску» ринку земель доповнювати механізмами пільгового кредитування та розстрочення платежу, з наданням пріоритету тим, хто самостійно господарює на землі або молодим фермерам, які збираються започаткувати власну справу. Рис.: 7. Бібліогр.: 21.

Ключові слова: земельні відносини; земельна реформа; моделі обігу земель; земельний пай; ціна землі; опитування.

Лупенко Юрій Олександрович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: pd@iae.org.ua

Ходаківська Ольга Василівна - доктор економічних наук, завідувач відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: iae_zem@ukr.net

Постановка проблеми. Нині у суспільстві тривають дебати щодо майбутньої моделі земельних відносин. Незважаючи на актуа-

льність згаданого питання, узгодженого й консолідованого рішення щодо подальшого розвитку земельних відносин, їх стратегічної мети, а відповідно й засобів її досягнення на загальнодержавному рівні й дотепер

не напрацьовано. У політичних і наукових колах дедалі частіше озвучуються вкрай полярні за своїм змістом і сутністю пропозиції - від ідей неолібералізму до політики державного втручання, і навіть, жорсткого державного регулювання [19]. З огляду на це видається важливим з'ясувати - якою бачать майбутню модель обігу земель сільськогосподарського призначення власники земельних паїв, спадкоємці, землекористувачі (керівники фермерських господарств та сільськогосподарських підприємств), представники територіальних громад, із тим, щоб якомога повніше врахувати їхні інтереси при формуванні державної політики у сфері земельних відносин.

В основу досліджень покладено переконання, що вивчення суспільної думки являє собою досить важливий елемент стратегічного планування, особливо коли йдеться про доленосні для українського народу рішення, якими є земельна реформа та запровадження ринку сільськогосподарських земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку земельних відносин та моделей обігу земель сільськогосподарського призначення були і залишаються предметом досліджень таких науковців, як: В. Г. Андрійчук [1], Я. М. Гадзало, Ю.Я. Лузан [3], П. І. Гайдуцький [4], Д. С. Добряк [5], В. М. Заяць [6], І. Г. Кириленко [7], П. Ф. Кулинич [8], О. М. Могильний [10], Л. Я. Новаковський [11], Б. Й. Пасхавер [12], В. В. Россоха [14], П. Т. Саблук [15], А. М. Третяк [16], М. М. Федоров [18], О. М. Шпичак [20] та ін.

Також слід зазначити, що у попередні періоди різними організаціями проводилися опитування землевласників та землекористувачів щодо їх ставлення до запровадження ринкового обігу земель. У цьому контексті доцільно виокремити дослідження Національної академії аграрних наук України (2004 р.), Центру соціальних експертиз Інституту соціології НАНУ, виконані на замовлення Світового банку (2010-2012 рр.), Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (2013 р.) [2, 17]. Проте оскільки дискусії навколо земельного питання тривають, а ринковий обіг земель так і не запроваджено, виникає об'єктивна необхідність вивчати суспільні настрої, з тим, щоб якомога повніше врахувати їх при формуванні державної земельної політики.

Мета статті - проаналізувати суспільну думку з питань можливих моделей обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні та сформувані на цій основі пропозиції стосовно подальшого вектора земельних перетворень, який буде узгоджуватися з національними пріоритетами та націлений на розвиток українського села і країни в цілому.

Методологія дослідження. В організації і проведенні анкетного опитування взяли участь 24 наукові установи системи НААН.

Опитування проводилося протягом 2017 р. в усіх регіонах України, за винятком Автономної Республіки Крим та тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей.

При опрацюванні методики та інструментарію опитування були використані матеріали опитувань УААН, виконані під керівництвом академіка НААН О.М. Шпичака в 2004 р.

Збір інформації щодо бачення громадянами України майбутньої моделі обігу земель сільськогосподарського призначення здійснювався шляхом проведення вибіркового опитування у формі інтерв'ю.

Одиницею спостереження визначено фізичну особу, що є: власником земельної ділянки; землекористувачем, у тому числі орендарем, або представником територіальної громади.

Територіальною одиницею дослідження обрано адміністративно-територіальні райони 24 областей України за крос-географічною ознакою, рівнем економічного розвитку та галузевою структурою економіки.

Під час відбору груп респондентів ураховувалося, що не менше 60% останніх працюють у сільській місцевості. Сільські опитування проведені із представниками цільових груп респондентів за рівномірним розподілом по кожній одиниці експертної оцінки: власники земельних паїв, керівники та спеціалісти сільськогосподарських підприємств, голови фермерських господарств, голови територіальних громад.

Розподіл респондентів за крос-географічною ознакою дає можливість рівномірно сфокусуватися на дослідженні орендних відносин, ставленні сільського й міського населення до запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні та провести його порівняльний аналіз з урахуванням віку, статі, соціального статусу респондентів та дифе-

ренціяції за рівнем соціально-економічного розвитку областей.

У кожному із репрезентативних регіонів України було обрано три адміністративні райони (критерій вибору: район обласного центру, економічно сильний та економічно слабкий). У кожному було опитано від 30 до 50 громадян у 3-10 сільських населених пунктах за такими категоріями: стать (чоловік/жінка); соціальний статус (працюючий у сільському господарстві (керівник господарства, головний спеціаліст, працівник, голова фермерського господарства), зайнятий іншими видами діяльності; пенсіонер; непрацюючий).

Виклад основних результатів дослідження. Основні характеристики вибіркової сукупності. Дослідження охоплено 520 сільських та 25 міських населених пунктів. Опитано 3000 осіб, з яких - 2503 власники земельних паїв, 900 - землекористувачів (орендарів), із них 1490 - чоловіки та 1510 - жінки [13]. Сумарна кількість власників землі й землекористувачів перевищує загальну кількість опитаних, оскільки понад 40% керівників сільськогосподарських підпри-

ємств та голів фермерських господарств одночасно є власниками земельних паїв.

Серед респондентів найбільша частка припадає на працюючих у сільськогосподарських підприємствах - 36,6%, з яких 17,0% - керівники сільськогосподарських підприємств, 6,7 - спеціалісти, 13,0% - працівники масових професій. Другу за вагою позицію становлять працівники інших сфер, у тому числі соціальної (лікарі, учителі тощо). До цієї категорії увійшли й жителі міст, які здебільшого є спадкоємцями, що успадкували земельні паї, а також ті, хто у подальшому має намір пов'язати свою бізнесову діяльність з агрогосподарюванням. Частка опитаних голів фермерських господарств також досить висока - 9,3%. Крім того, опитуванням було охоплено представників територіальних громад (в основному це голови сільських і селищних рад та ОТГ, а також депутати місцевих рад). Їх частка становить 6,0%, з яких понад 70% - власники земельних паїв. Отже, дослідження охоплено усіх заінтересованих у розвитку земельних відносин осіб (рис. 1).

Рис. 1. Розподіл респондентів за видом діяльності та категоріями¹, %

¹ Сумарна кількість опитуваних перевищує 100%, оскільки близько 20% опитаних пенсіонерів є працюючими, також досить часто вони є керівниками с.-г. підприємств та головами фермерських господарств.

Джерело: Результати анкетного опитування щодо вивчення суспільної думки з питань обігу с.-г. земель.

Особлива увага при вивченні думки власників земельних паїв акцентувалася на тому, в який спосіб вони набули земельні ділянки: в процесі паювання земель колективних господарств, чи є спадкоємцями; проживають у сільській місцевості, чи є мешка-

нцями міст; обробляють земельний наділ самостійно, чи здають його в оренду.

При опитуванні землекористувачів, у тому числі орендарів, важливо було з'ясувати: чи задовольняють їх нинішні орендні відносини; як багато із них мають намір розширити площу землекористування за рахунок оренди

чи викупу земельних ділянок; яка ціна викупу для них прийнятна тощо.

Бачення майбутньої моделі обігу земель сільськогосподарського призначення (загальні оцінки). Нині вкрай важливо відчуті і зрозуміти суспільні настрої щодо запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення. На запитання «Яким би Ви хотіли бачити у майбутньому обіг земель сільськогосподарського призначення в Україні?» чверть респондентів (24,5%) висловилися за те, що земля не повинна продаватися і купуватися; 23,1% вбачають обіг земель виключно в контексті орендних земельних відносин; 5,6% переконані, що землю мають викупити територіальні громади. Кожен десятий (10,7%) пропонує залишити все без змін. Ще близько 4% розмірковують над можливістю націоналізації усіх земель.

Водночас майже третина (31,0%) респондентів є прихильниками запровадження ринкового обігу земель. Щоправда за так званий вільний ринок виступає лише 3,3% опитаних.

У цілому розглядаються різноманітні варіанти ринкового обігу. Зокрема, близько 9% респондентів висловилося за те, що обіг можливий, якщо купівля земельних ділянок здійснюватиметься громадянами України, фермерськими господарствами та селозберігаючими (бюджетоформуючими) підприємствами за участі місцевих територіальних громад. Майже кожен дев'ятий (10,9%) наголошує, що купівля-продаж земель можливі лише між громадянами України - як фізичними особами або ж фермерськими господарствами.

Більшість респондентів переконані, що заборону (мораторій) на продаж земель сільськогосподарського призначення можна зняти лише за умов:

повного законодавчого та нормативного урегулювання обігу таких земельних ділянок;

запровадження обмеженого, чітко регульованого обігу земель за участі спеціальних агенцій (на зразок SAFER у Франції, регіональної організації з управління землями (Landgesellschaft) у Німеччині тощо) або земельних комісій, створених на місцях (повноваження яких поширюватимуться в межах територіальних громад, де знаходиться земельна ділянка);

обмеження розміру землеволодіння однією особою, а також обмеження суб'єктного складу покупців.

Близько 70% респондентів вважають, що передумовою зняття мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення має бути комплексне законодавче й інше нормативно-правове урегулювання цього питання та встановлення спеціальних обмежень, які діятимуть в інтересах українського народу.

Очікувана кон'юнктура на ринку земель. В експертному середовищі наводяться різні оцінки стосовно кількості власників земельних паїв, які прагнуть їх продати. У результаті досліджень встановлено, що продати свої земельні паї має намір близько 10,4% власників (рис. 2). Це означає, що пропозиція на ринку земель, у разі його запровадження, може скласти близько 1,5-2,8 млн га сільськогосподарських угідь.

Водночас, придбати земельні ділянки виявило бажання 48,5% опитаних землекористувачів (рис. 3). В основному придбані землі передбачається використовувати для ведення фермерського господарства (22,6%), товарного сільськогосподарського виробництва (20,2%), започаткування або розширення власного бізнесу (16,4%), ведення особистого селянського господарства (16,1%). Наосторожує, що 10,3% респондентів воліли б придбати землю з метою збереження власних заощаджень, оскільки це спекулятивна складова, яка здатна суттєво вплинути на ціноутворення.

Як засвідчили результати проведеного анкетного опитування, потенційно попит може бути вищим. Однак значною мірою він залежатиме від цінової політики та рівня купівельної спроможності потенційних покупців, їх суб'єктного складу та макроекономічної ситуації в державі загалом.

Важливим аспектом у прогнозуванні ринку сільськогосподарських земель є питання розміру ціни на земельні паї. Серед опитаних власників земельних паїв частка тих, хто готовий їх продати за ціною 500 дол./га, становить лише 0,9%. Невисокою виявилася і частка тих, хто хотів би їх продати за ціною 1000 дол./га (3,9%). В основному респонденти вважають, що ціна має бути в межах 6000 дол./га (39,4%). Ще стільки ж опитуваних вказали конкретну ціну - 12 тис. дол./га (рис. 4).

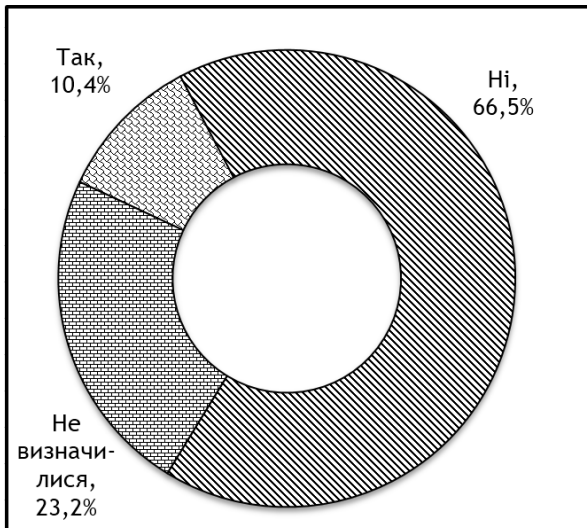

Рис. 2. Чи плануєте Ви продати свій земельний паї у разі запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення?

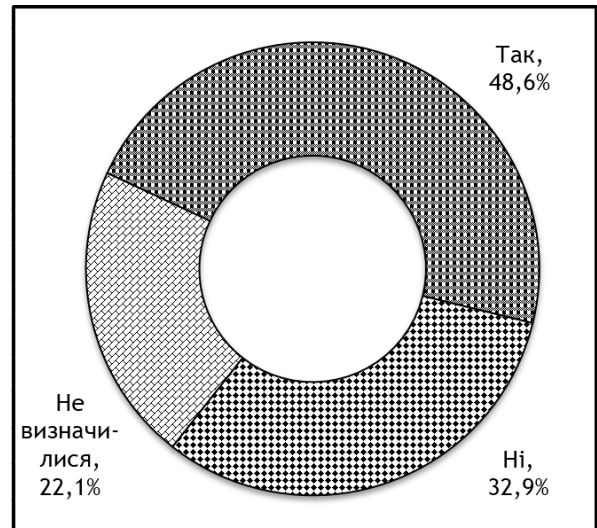

Рис. 3. Чи плануєте Ви розширити площу землекористування господарства за рахунок купівлі земель?

Джерело: Результати анкетного опитування щодо вивчення суспільної думки з питань обігу с.-г. земель.

Це свідчить, що селяни добре обізнані у тому, якою ж насправді є вартість сільськогосподарських угідь. Однак чи виправдаються їхні очікування при укладанні угод купівлі-продажу земель, особливо з огляду на вкрай низьку купівельну спроможність, відповісти складно.

Щодо землекористувачів, то за результатами проведеного опитування прийнятна для викупу земель ціна суттєво нижча, ніж очікування власників паїв. Так, для третини

землекористувачів (32,0%) прийнятною для викупу земель є ціна, яка не перевищує 500 дол./га. Понад половину опитаних землекористувачів (54%) спроможні заплатити не більше 1000 дол. США/га. І лише кожен шостий (15,3%) готовий заплатити 2500 дол. США за 1 га (рис. 5). Звідси очевидне їх бажання, щоб процес запровадження ринкового обігу доповнювався механізмами пільгового кредитування та розстрочення платежу.

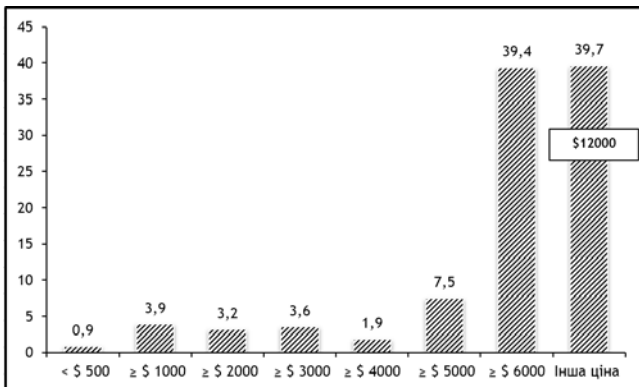

Рис. 4. Розподіл мінімальної ціни, за якої власники земельних паїв готові їх продати у разі запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, %

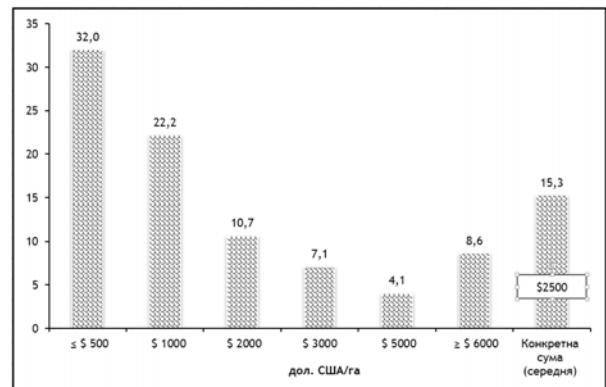

Рис. 5. Ціна, за якою землекористувачі спроможні викупити земельні паї у разі запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, %

Джерело: результати анкетного опитування щодо вивчення суспільної думки з питань обігу с.-г. земель.

Вивчення думки власників земельних паїв, які набули їх за місцем роботи, та спадкоємців. У результаті досліджень окремо вивчалася думка власників земельних паїв, які набули їх за місцем роботи як чле-

ни колективних господарств, та спадкоємців. Встановлено, що майже половина опитаних спадкоємців визнають необхідність запровадження ринкового обігу земель. Це у 1,5 раза більше, ніж у безпосередніх уча-

сників паювання. Однак при цьому вони застерігають про необхідність введення відповідних регуляторних інструментів й обмежень. Разом із тим частка прихильників «вільного» ринку земель серед спадкоємців хоча і є більшою, але не перевищує 6% опитаних.

На запитання «Чи плануєте Ви продати свій земельний пай у разі запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення?» 14% спадкоємців дали ствердну відповідь. Тоді як серед власників земельних паїв, що набули їх під час паювання за місцем роботи, такий намір виявило лише 8%. Враховуючи, що не всі спадкоємці мають намір продати земельні наділи, було поставлено завдання визначити, які ще варіанти розпорядження земельними паями, у разі зняття мораторію, окрім наміру їх продати

або ж передати його в оренду, вони розглядають.

Встановлено, що найпоширенішим способом розпорядження земельними паями для обох досліджуваних груп є оренда. Хоча серед спадкоємців частка тих, хто планує скористатися нею в майбутньому значно менша (39% проти 49%). Окрім наміру продати земельний пай (від 13 до 14% опитаних) спадкоємці висловлюють бажання започаткувати власне фермерське господарство (7% проти 4%), використовувати його для ведення особистого селянського господарства (15% проти 10%) (рис. 6).

Утім практика малих форм підприємництва на селі показує, що нині відсутні сприятливі умови для реалізації означених намірів. Чи стануть вони дійсністю у перспективі – відповідь можлива значно пізніше.

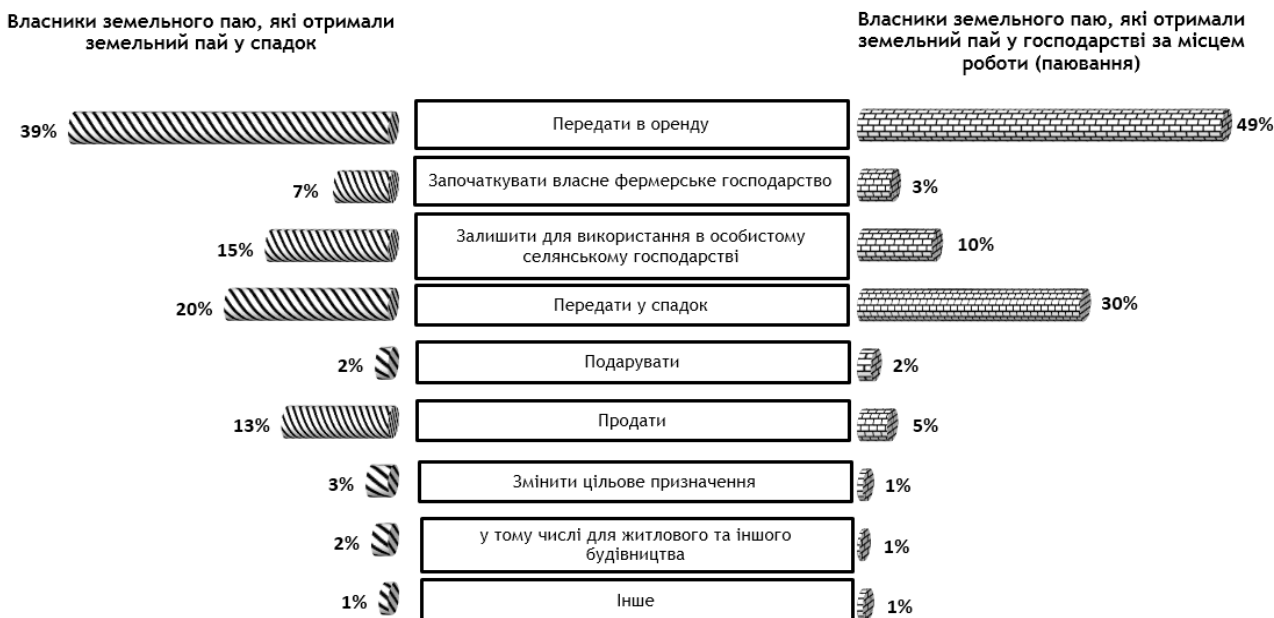

Рис. 6. Наміри респондентів щодо розпорядження належними їм земельними паями у разі запровадження ринку земель, %

Джерело: Результати анкетного опитування щодо вивчення суспільної думки з питань обігу с.-г. земель.

Вивчення думки власників земельних паїв, які обробляють їх самостійно та тих, що передали в оренду. Вивчення моделі обігу земель стосовно власників земельних паїв, які обробляють їх самостійно та тих, що передали в оренду, продемонструвало, що прихильників ринку серед них значно більше. Водночас «самостійники» вважають, що залишати теперішню ситуацію без змін у подальшому буде дедалі складніше, тому прагнуть отримати цивілізовані, регульовані державою й максимально прозорі земельні відносини, які включатимуть і купівлю-продаж. При цьому, більшість із них висло-

влюються за обмеження обігу земель фізичними особами (16%), або ж громадянами України та фермерськими господарствами (12%).

Отже, та частина власників земельних паїв, що обробляє їх самостійно, є більш прихильною до можливого введення купівлі-продажу земель. Зокрема, на запитання «Яке Ваше ставлення до запровадження купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення в Україні?» схвальну відповідь одержали від 30% опитаних та ще 10% вказали, що підтримують ринковий обіг, але вважають, що нині це питання не на часі.

Понад 56% із числа тих, хто господарює на земельних паях самостійно, поділяють думку відносно можливості розширення свого господарства шляхом придбання земель на умовах купівлі-продажу. Разом із тим дві третини з них висловлюють бажання у майбутньому розширити площу власного землекористування й при цьому близько 20% готові це зробити за умови пільгового кредитування та розстрочення платежу. Тоді як серед орендодавців частка останніх втричі менша.

Вивчення думки очільників і представників територіальних громад. Під час опитування представників територіальних громад встановлено, що серед них більшість підтримує необхідність запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, але вважає, що це питання зараз не на часі. Разом із тим меншою є частка противників запровадження купівлі-продажу земель (47,7% проти 58,1%) (рис. 7).

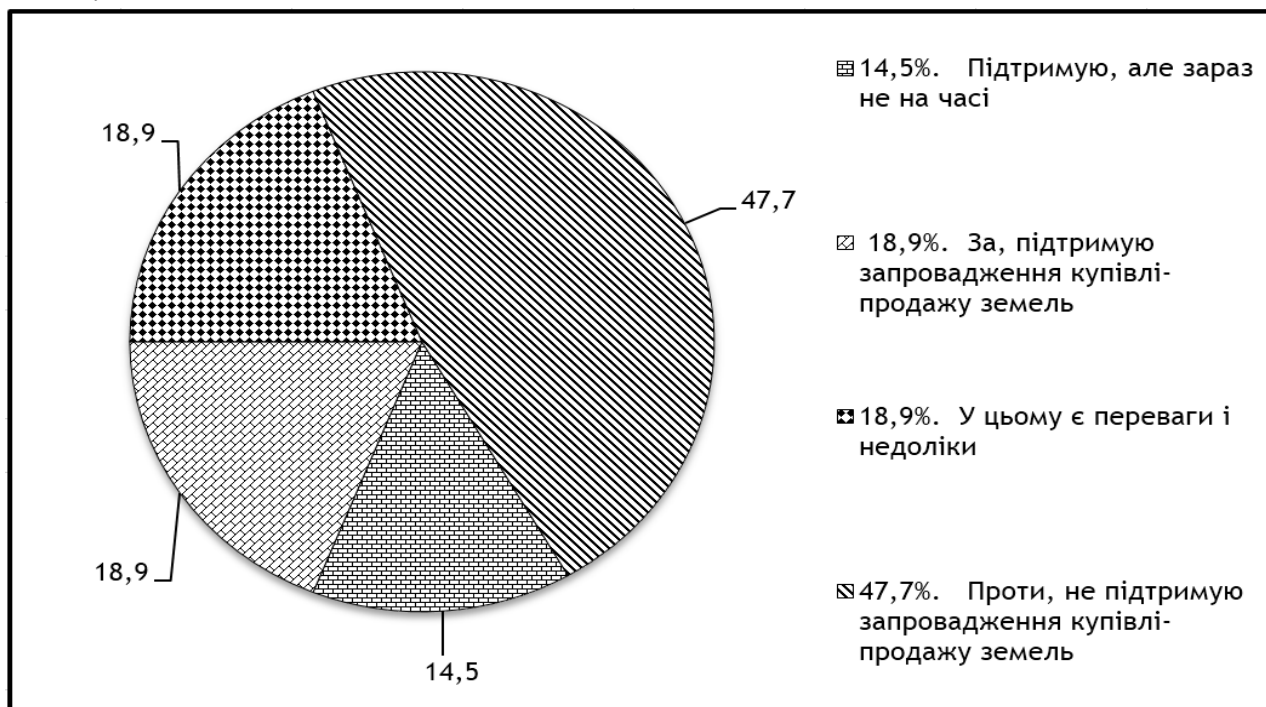

Рис. 7. Ставлення керівників та інших представників територіальних громад до запровадження купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, %

Джерело: Результати анкетного опитування щодо вивчення суспільної думки з питань обігу с.-г. земель.

Порівняно з іншими респондентами серед представників територіальних громад чітко прослідковується позиція щодо необхідності повного законодавчого й іншого нормативно-правового урегулювання земельних відносин та ринкового обігу земель, як невід'ємної умови його запровадження. За це висловилося близько половини опитаних. Майже 26% респондентів переконані в необхідності запровадження обмеженого, чітко регульованого обігу земель за участі спеціальних агенцій (на зразок SAFER у Франції, регіональної організації з управління землями (Landgesellschaft) у Німеччині тощо) або земельних комісій, створених на місцях (повноваження яких поширюватимуться в межах територіальної громади, де розміщена земельна ділянка). Серед представників територіальних громад значно менша частка

тих, хто вважає, що нинішню ситуацію слід залишити без змін (12,0% проти 29,1%).

Разом із тим, стосовно їх ставлення до можливості розширення площі землекористування господарюючого суб'єкта шляхом придбання земель у власність, то думки приблизно розділилися порівну, тоді як у загальній вибірці переважала негативна відповідь.

Висновки. 1. Результати анкетних опитувань вказують на те, що власники земельних паїв, як і землекористувачі, досить помірковані у відповідях з питань запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення. Однак, обираючи майбутню модель земельних відносин в Україні для значної частки опитаних господарювання на землі можливе за умови, що вона буде їх власністю. При цьому вони висловлюють недовіру

органам державної влади, як розпорядникам земель. Небагато виявилось таких, хто у подальшому волів би мати відносини з державними органами влади з приводу оренди земель державної власності.

2. На запитання «Яким би Ви хотіли бачити у майбутньому обіг земель сільськогосподарського призначення в Україні?» 24,5% респондентів висловилися за те, що земля не повинна продаватися і купуватися, 23,1% вбачають обіг земель виключно в контексті орендних земельних відносин, 10,7% пропонують залишити все без змін та 3,9% розмірковують над можливістю націоналізації усіх земель. Ще 5,6% переконані, що землю мають викупити територіальні громади. Разом із тим майже третина (31,0%) респондентів є прихильниками запровадження ринкового обігу земель, хоча за так званий вільний ринок виступає лише 3,3% опитаних. Близько 9,4% висловилося за те, що обіг можливий, але за умови купівлі земельних ділянок громадянами України, фермерськими господарствами та селозберігаючими (бюджетоформуючими) підприємствами за згодою місцевих громад. Для 10,9% купівля-продаж земель можлива лише між громадянами України (як фізичними особами). Ще близько 7,4% обрали варіант, за якого ринковий обіг можливий, якщо суб'єктний склад покупців буде обмежено громадянами України та фермерськими господарствами. Незважаючи на актуалізацію згаданого питання, більшість респондентів (понад 58%) не підтримують запровадження ринкового обігу земель у сучасних умовах.

3. Основна кількість респондентів переконані, що заборону (мораторій) на продаж земель сільськогосподарського призначення можна зняти лише за умови повного законодавчого та нормативного врегулювання обігу таких земельних ділянок; запровадження обмеженого, чітко регульованого обігу земель за участі спеціальних агенцій (на зразок SAFER у Франції, регіональної організації з управління землями (Landgesellschaft) у Німеччині тощо) або земельних комісій, створених на місцях (повноваження яких поширюватимуться в межах територіальних громад, де знаходиться земельна ділянка); законодавчого закріплення

обмеження розміру землеволодіння однією особою і законодавчого обмеження суб'єктного складу покупців.

4. Питання оренди земель державної власності і сьогодні залишається досить проблемним, особливо за наявності корупційних складових у означеному сегменті. Крім цього, із введенням у дію стратегії управління землями державної власності (постанова Уряду № 413 від 07.06.2017 р.), згідно з якою право оренди можна придбати виключно на аукціоні терміном на 7 років (а після його завершення знову виходити на аукціон), товаровиробники втрачають упевненість у майбутньому, адже немає жодної гарантії, що при завершенні терміну оренди вони повторно зможуть виграти земельні торги. Звідси досить ризикованим для них буде вкладення коштів у будівництво капітальних споруд, зерносховищ, майданчиків для зберігання зерна, придбання техніки, переробного обладнання тощо.

5. Однією із суттєвих перешкод на шляху запровадження ринкового обігу земель є брак обігових коштів у потенційних покупців. З огляду на це вони цілком справедливо зазначають, що процес уведення ринкового обігу земель має доповнюватися механізмами пільгового кредитування та розстрочення платежу з наданням пріоритету тим, хто самостійно господарює на землі або молодим фермерам, які збираються започаткувати власну справу.

6. За результатами досліджень встановлено, що „земля має рухатися до того, хто на ній безпосередньо працює” - це основоположний принцип регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення у країнах ЄС. Тому переважне право на набуття земельної ділянки у власність та користування повинен мати діючий або потенційний сільськогосподарський товаровиробник/фермер.

7. З урахуванням політичної та економічної ситуації в Україні, обіг земель сільськогосподарського призначення потребує прозорого й одночасно жорсткого регулювання державою за контролю структур громадянського суспільства, здійснюваного з урахуванням потреб українських товаровиробників та національних інтересів.

Список бібліографічних посилань

1. Андрийчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. 213 с.
2. Видача державних актів на право власності на землю в сільській місцевості та розвиток системи кадастру: результати опитувань / Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАНУ. Київ : Центр соціальних експертиз, 2012. 290 с.
3. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2017. № 1. С. 5-14.
4. Гайдучий П. І. Аграрна реформа Л. Д. Кучми в Україні. Київ : ТОВ «Інформаційні системи», 2015. 448 с.
5. Добряк Д. С. Земельна реформа і формування ринку землі в Україні. *Економічний часопис*. 1999. №6. С. 31-34.
6. Заяць В. М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 390 с.
7. Кириленко І. Г., Кравчук В. П. Актуальні проблеми земельного ринку в Україні. *Економіка АПК*. 2012. № 5. С. 26-29.
8. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія. Київ : Логос, 2011. 688 с.
9. Лупенко Ю. О., Ходаківська О. В. Наукові засади запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 5-15.
10. Могильний О. М. Державне регулювання орендних земельних відносин: політекономічний підхід. *Ефективна економіка*. 2018. № 5. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
11. Національна доповідь щодо завершення земельної реформи / за наук. ред. Л. Я. Новаковського. Київ : Аграрна наука, 2015. 48 с.
12. Пасхавер Б. Й. Ринок землі: світовий досвід та національна стратегія. *Економіка АПК*. 2009. № 3. С. 47-53.
13. Результати опитування щодо моделей обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні / Лупенко Ю. О., Ходаківська О. В., Шпичак О. М., Юрченко І. В. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 52 с.
14. Россоха В. В. Економічний потенціал землі та проблеми його визначення в ринкових умовах господарювання. *Економіка АПК*. 2009. № 3. С. 107-109.
15. Трансформація земельних відносин до ринкових умов : матеріали одинадцятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 26-27 лют. 2009 р. / Авт. кол. : Саблук П. Т., Федоров М. М., Месель-Веселяк В. Я., Ходаківська О. В. та ін. ; під заг. ред. П. Т. Саблука. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 115 с.
16. Третяк А. М. Стратегічні напрями розвитку земельних відносин в Україні на 2015-2025 роки. *Землевпорядний вісник*. 2014. № 12. С. 18-22.
17. Федець І., Кузяків О. Погляд на земельну реформу учасників ринку землі. *Звіт за результатами трьох хвиль опитування землевласників та керівників сільськогосподарських підприємств. Барометр земельної реформи*. Київ : Ін-т економічних досліджень та політичних консультацій, 2013. 28 с.
18. Федоров М. М. Земельна реформа і розвиток ринкових земельних відносин. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 55-60.
19. Ходаківська О. В., Левек Р. Земельні відносини: пошук балансу інтересів між державним регулюванням та неолібералізмом. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 5-18.
20. Шпичак О. М., Боднар О. В. Проблеми власності та формування ціни землі сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2012. № 12. С. 3-9.
21. Swinnen Johan, Ciaian Pavel, Kancs d'Artis. Study on the Functioning of Land Markets in the EU Member States ; Centre for European Policy Studies, Place du Congres 1, B-1000 Brussels, 2009. URL : <http://siteresources.worldbank.org>.

References

1. Andriichuk, V.H. (2007). *Kapitalizatsiia silskoho hospodarstva: stan ta ekonomichne rehuliuвання розвитку : monohrafiia* [Capitalization of agriculture: state and economic regulation of development]. Nizhyn: Aspekt-Polihraf [In Ukrainian].
2. *Vydacha derzhavnykh aktiv na pravo vlasnosti na zemliu v silskii mistsevosti ta rozvytok systemy kadastru: rezultaty opytuvan* [Issuance of state acts on ownership of land in rural areas and the development of the cadastre system: survey results]. (2012). Kyiv: Tsentr sotsialnykh ekspertyz [In Ukrainian].
3. Hadzalo, Ya.M., & Luzan, Yu.Ya. (2017). *Zemelna reforma: problemy i perspektyvy rozvytku ahrarnoi ekonomiky* [Land reform: problems and prospects for the development of the agrarian economy]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 5-14 [In Ukrainian].
4. Haidutskyi, P.I. (2015). *Ahrarna reforma L.D.Kuchmy v Ukraini* [Agrarian reform of L.D. Kuchma in Ukraine]. Kyiv: TOV "Informatsiini systemy" [In Ukrainian].
5. Dobriak, D.S. (1999). *Zemelna reforma i formuvannya rynku zemli v Ukraini* [Land reform and the formation of the land market in Ukraine]. *Ekonomichnyi chasopys*, 6, pp. 31-34 [In Ukrainian].
6. Zaiats, V.M. (2011). *Rozvytok rynku sil's'koghospodars'kykh zemel*: monohr. [Development of the agricultural land market: monograph]. Kyiv: NSC "IAE" [In Ukrainian].
7. Kyrylenko, I.H., & Kravchuk, V.P. (2012). *Aktualni problemy zemelnoho rynku v Ukraini* [Actual problems of the land market in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 26-29 [In Ukrainian].
8. Kulynych, P.F. (2011). *Pravovi problemy okhorony i vykorystannya zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini : monohrafiia* [Legal problems of protection and use of agricultural lands in Ukraine: monograph]. Kyiv: Lohos [In Ukrainian].
9. Lupenko, Yu.O., & Khodakivska, O.V. (2016). *Naukovi zasady zaprovadzhennia rynkovoho obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia* [Scientific principles of introduction of market circulation of agricultural land]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 5-15 [In Ukrainian].
10. Mohylnyi, O.M. (2018). *Derzhavne rehuliuвання orendnykh zemelnykh vidnosyn: politekonomichnyi pidkhid* [State regulation of leased land relations: a polytechnical approach]. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from: <http://www.economy.nauka.com.ua> [In Ukrainian].
11. Novakovskiy, L.Ya. (Ed.). (2015). *Natsionalna dopovid shchodo zavershennia zemelnoi reformy* [National report on completion of land reform]. Kyiv: Ahrarna nauka [In Ukrainian].
12. Paskhaver, B.I. (2009). *Rynok zemli: svitovyi dosvid ta natsionalna stratehiia* [Land market: world experience and national strategy]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 47-53 [In Ukrainian].
13. Lupenko, Yu.O., Khodakivska, O.V., Shpychak, O.M., Yurchenko, I.V., et al. (2018). *Rezultaty opytuvannya shchodo modelei obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini* [Results of surveys on agricultural land use patterns in Ukraine]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
14. Rossokha, V.V. (2009). *Ekonomichnyi potentsial zemli ta problemy yoho vyznachennia v rynkovykh umovakh hospodariuvannya* [Economic potential of land and problems of its definition in market conditions of management]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 107-109 [In Ukrainian].
15. Sabluk, P.T., Fedorov, M.M., Mesel-Veseliak, V.Ya., Khodakivska, O.V., et al. (2009). *Transformatsiia zemelnykh vidnosyn do rynkovykh umov : materialy Odynadtsiatykh richnykh zboriv Vseukr. konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarynykh 26-27 liut. 2009 r.* [Transformation of land relations to market conditions: materials of the Eleventh Annual Meeting of All-Ukrainian Congress of Economists-Agrarians 26-27 February. 2009]. P.T. Sabluk (Ed.). Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
16. Tretiak, A.M. (2014). *Stratehichni napriamy rozvytku zemelnykh vidnosyn v Ukraini na 2015-2025 roky* [Strategic directions of development of land relations in Ukraine for 2015-2025 years]. *Zemlevporiadnyi visnyk*, 12, pp. 18-22 [In Ukrainian].
17. Fedets, I., & Kuziakiv, O. (2013). *Pohliad na zemelnu reformu uchasykyv rynku zemli* [A look at the land reform of land market participants]. *Report on the results of three-wave survey of landowners and managers of agricultural enterprises. Land reform barometer*. Kyiv: Ін-т економічних досліджень та політичних консультацій [In Ukrainian].

18. Fedorov, M.M. (2011). Zemelna reforma i rozvytok rynkovykh zemelnykh vidnosyn [Land reform and development of market land relations]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 55-60 [In Ukrainian].

19. Khodakivska, O.V., & Levek, R. (2018). Zemelni vidnosyny: poshuk balansu interesiv mizh derzhavnym rehuliuvanniam ta neoliberalizmom [Land relations: the search for a balance of interests between state regulation and neoliberalism]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 5-18 [In Ukrainian].

20. Shpychak, O.M., & Bodnar, O.V. (2010). Problemy vlasnosti ta formuvannia tsiny zemli silskohospodarskoho pryznachennia [Problems of ownership and formation of the price of agricultural land]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 3-9 [In Ukrainian].

21. Swinnen, J., Ciaian, P., & Kancs, d'A. (2009). *Study on the functioning of land markets in the EU member states*. Brussels: Centre for European Policy Studies. Retrieved from: <http://siteresources.worldbank.org> [In English].

Lupenko Yu.O., Khodakivska O.V. Models of turnover of agricultural land: results of questionnaires

The purpose of the article is to study public opinion on the issue of possible patterns of agricultural land circulation in Ukraine and formation on this basis of proposals for a further vector of land reforms, which should be coordinated with national priorities and focus on development of the Ukrainian rural areas and the country as a whole.

Research methods. In the research process has been used the questionnaire survey method formed on the basis of the following principles: voluntary participation of respondents; impartial analysis of the results obtained; tolerance to different opinions; objectivity; systems approach; representativeness; expediency; adequacy.

Collection of information on vision of Ukrainian citizens on future model of agricultural land circulation has been carried out through a selective survey.

Unit of supervision is an individual, in particular: an owner of land plot, land user, including tenant (usually a head of an agricultural enterprise or a farm), or a representative of territorial community. This sampling represents owners of land plots (shares) and potential buyers of agricultural land.

The survey has been conducted with participation of scientific research institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine using the method of structured expert interview in representative regions of Ukraine through direct contact.

Research results. As a result of the questionnaire survey conducted, it has been established: way to acquire ownership of a land share; ways of realization of property right; position on the moratorium on sale of agricultural land; prospects for turnover of agricultural land and introduction of the land market; expected purchase price of land.

Elements of scientific novelty. The possible models of turnover of agricultural land in the estimates of land owners (depending on the method of acquiring land plots), heads of agricultural enterprises and farms, and leaders and representatives of territorial communities have been disclosed. The most probable options for disposing of land shares have been established in case of cancellation of the moratorium on purchase and sale of agricultural land. The share of land users that intend to expand land use area, including through an acquisition of agricultural land, has been revealed. It has been found out an acceptable price for a sale of land for landowners and land users.

Practical significance. Choosing a future model of land relations in Ukraine, a significant part of the respondents answered that they would like to manage on the land that is their property. At the same time, lack of working capital necessary for land acquisition and unequal competitive conditions compared to representatives of large capital were recognized as the most significant obstacles to introduction of the market turnover of land. Given this, a process of "launching" the land market has been proposed to be supplemented with mechanisms for concessional lending and instalment payment, giving priority to those who independently cultivate land or to young farmers who want to start their own business. Figs.: 7. Refs.: 21.

Keywords: land relations; land reform; models of land turnover; land share; land price; survey.

Lupenko Yurii Oleksiiovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, director of National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: pd@iae.org.ua

Khodakivska Olha Vasylivna - doctor of economic sciences, head of the department of land relations and environmental management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: iae_zem@ukr.net

Лупенко Ю.А., Ходаковская О.В. Модели оборота земель сельскохозяйственного назначения: результаты анкетных исследований

Цель статьи - проанализировать общественное мнение относительно вопроса возможных моделей оборота земель сельскохозяйственного назначения в Украине и сформировать на этой основе предложения по дальнейшему вектору земельных преобразований, который должен согласовываться с национальными приоритетами и ориентироваться на развитие украинского села и страны в целом.

Методика исследования. Использован метод анкетного опроса, сформированный на основе принципов: добровольности участия респондентов; беспристрастного анализа полученных результатов; толерантности к различным мнениям; объективности; системного подхода; репрезентативности; целесообразности; адекватности.

Для сбора информации о видении гражданами Украины будущей модели оборота земель сельскохозяйственного назначения проведён выборочный опрос. Единицей наблюдения является физическое лицо: собственник земельного участка; землепользователь, в том числе арендатор (как правило, руководитель сельскохозяйственного предприятия или фермерского хозяйства); или представитель территориальной громады. Их выборочная совокупность представляет владельцев земельных участков (паев) и потенциальных покупателей земель сельскохозяйственного назначения. Опрос проводился в 2017 г. с участием научно-исследовательских учреждений и ГПОХ НААН методом структурированного экспертного интервью в репрезентативных регионах Украины с использованием непосредственного контакта.

Результаты исследования. По результатам анкетного опроса установлено: способ приобретения собственности на земельный пай; направления реализации права собственности; позицию относительно моратория на продажу земель

сельскохозяйственного назначения; перспективы оборота земель сельскохозяйственного назначения и введения рынка земель; ожидаемую цену покупки / продажи земельного участка.

Элементы научной новизны. Раскрыты возможные модели оборота земель сельскохозяйственного назначения в оценках собственников земельных паев (в зависимости от способа приобретения земельных участков); руководителей сельскохозяйственных предприятий и фермерских хозяйств; руководителей и представителей территориальных общин. Установлены наиболее вероятные варианты распоряжения земельными паями в случае отмены моратория на куплю-продажу земель сельскохозяйственного назначения. Выявлено долю землепользователей, которые намерены расширить площадь землепользования, в том числе и путем приобретения земель сельскохозяйственного назначения. Выяснено, какая приемлемая цена купли-продажи земельных наделов для землевладельцев и землепользователей.

Практическая значимость. Выбирая будущую модель земельных отношений в Украине, для значительной части респондентов хозяйствование на земле возможно при условии, что она будет их собственностью. Вместе с тем, одним из существенных препятствий на пути внедрения рыночного оборота земель указывается недостаток оборотных средств, необходимых для приобретения земли и неравные конкурентные условия наряду с представителями большого капитала. Учитывая это, предлагается процесс «запуска» рынка земель дополнять механизмами льготного кредитования и срочки платежа, с предоставлением приоритета тем, кто самостоятельно обрабатывает землю или молодым фермерам, которые собираются начать собственное дело. Илл.: 7. Библиогр.: 21.

Ключевые слова: земельные отношения; земельная реформа; модели оборота земель; земельный пай; цена земли; опрос.

Лупенко Юрий Алексеевич - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, директор Национального научного центра «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: pd@iae.org.ua

Ходаковская Ольга Васильевна - доктор экономических наук, заведующая отделом земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: iae_zem@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 14.08.2018 р.

Фахове рецензування: 17.08.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Лупенко Ю. О., Ходаківська О. В. Моделі обігу земель сільськогосподарського призначення: результати анкетних досліджень. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 5 – 15.

* * *

Новини АПК

Лише хліба та олії українці споживають більше раціональних норм

Споживання основних продуктів харчування в Україні залишається нижчим від раціональних норм, розрахованих Міністерством охорони здоров'я, поінформував директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», академік НААН **Юрій Лупенко**, коментуючи оприлюднені нещодавно Державною службою статистики України дані щодо споживання продуктів харчування у домогосподарствах.

За його словами, найбільший розрив спостерігається у споживанні плодів, ягід та винограду - 44,4 кг у розрахунок на особу за 2017 рік при раціональній нормі 90 кг (49,3%), а також по овочевій та баштанній продукції - 102 кг проти 161 кг (63,4%).

Рівень споживання м'яса торік становив 56,4 кг проти 80 кг за раціональною нормою (70,5%). Тоді як ще у 2007 р. споживання м'яса у домогосподарствах складало 61,2 кг на 1 особу і трималося майже постійно на цьому рівні до 2013 року.

Споживання молока 2017 року становило 231,6 кг проти 380 кг (60,9%), а яйць - 240 шт. проти 290 шт. (82,8%).

Раціональні норми споживання у домогосподарствах досягнуті лише по рослинній олії, а також хлібові і хлібопродуктах, зазначив науковець. Споживання олії торік більш ніж на третину (+38,5%) перевищило нормативні показники у 13 кг і становило 18 кг. Хлібопродуктів середньостатистичний українець торік спожив 100,8 кг за норми споживання у 101 кг.

Водночас минулого року рівень споживання збільшився проти показників 2016 року по переважній більшості продуктів харчування, крім молока і молочних продуктів, картоплі та овочів і баштанних. По м'ясу та олії він залишився без змін.

Крім того, споживання цукру у 2011 р., риби і рибопродуктів - протягом 2000-2013 рр., а по хлібові та хлібопродуктах - до 2016 р. - було на рівні або вище раціональних норм, нагадав **Юрій Лупенко**.

На його думку, в Україні є можливості виробництва для забезпечення раціонального споживання. Торік в Україні рівень самозабезпечення, тобто співвідношення обсягів виробництва та внутрішнього використання, по зерну був 292,9%, м'ясу і м'ясних продуктах - 105,1%, молоку і молочних продуктах - 107,7%, яйцям - 119,8%.

Отже, недосягнення норм раціонального споживання значною мірою спричинено недостатнім рівнем доходів домогосподарств, зазначив **Юрій Лупенко**. Тому для забезпечення раціональних норм споживання необхідно не лише збільшувати виробництво продуктів харчування, а, перш за все, підвищувати купівельну спроможність населення, підсумував експерт.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Соціально-економічні суперечності розвитку аграрного ринку та інституційні імперативи його стійкості

Мета статті - обґрунтувати ключові положення інституціональної теорії розвитку аграрного ринку, з'ясувати національні особливості та закономірності становлення аграрного сектору й надання обґрунтованих практичних рекомендацій щодо використання інструментів реалізації соціально-економічних суперечностей в аграрній сфері України.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, методологічні та концептуальні положення сучасної економічної теорії; монографічний метод (наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з проблем розвитку аграрного ринку та інституціональних імперативів його стійкості); методи наукової абстракції, взаємозв'язку і розвитку, інституціональний та еволюційні підходи - при дослідженні природи, характеру та змісту соціально-економічних суперечностей розвитку аграрного ринку, їх ключових ознак.

Результати дослідження. Здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано підходи до розв'язання соціально-економічних суперечностей у системі аграрних відносин та розробці й визначенні на цій основі пропозицій щодо інституціоналізації розвитку аграрного ринку України в умовах динамічних змін його структури за формами власності. Виявлено, що держава має впливати на формування структурно-інституційних форм розвитку аграрного ринку за допомогою встановлення відповідних правил, що довели свою ефективність у зарубіжній практиці.

Елементи наукової новизни. Дістали подальшого розвитку ідентифікація соціально-економічних суперечностей розвитку аграрного ринку в країнах ЄС й визначення можливостей використання успішного досвіду їх реалізації в Україні, насамперед для запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення через стимулювання інституціонального порядку, становлення „нових” інститутів функціонування аграрного сектору у напрямі зростання його ефективності.

Практична значущість. З метою реалізації соціально-економічних суперечностей розвитку аграрного ринку доцільним для України є проведення політики реформування аграрного сектору з урахуванням надбань новітніх теорій інституціоналізму, в основу яких покладено перспективи утворення стійких агропродовольчих ланцюгів доданої вартості. Рис.: 1. Бібліогр.: 34.

Ключові слова: аграрний ринок; аграрний сектор; аграрні відносини; соціально-економічні суперечності; інституційні імперативи; стійкість національного економіки.

Осецький Валерій Леонідович - доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, вул. Володимирська, 64) E-mail: val_oseski@ukr.net

Постановка проблеми. Аграрний ринок функціонує в певному інституційному полі і його становлення та розвиток передбачають наявність відповідних соціальних та економічних інститутів, які характеризують механізм реалізації суперечностей і за допомогою яких цей механізм можна аналізувати та за необхідності коригувати. Відповідно, наведене потребує чіткого розуміння сутності й ролі інститутів як таких та положень економічної теорії, яка розглядає становлення і розвиток аграрного ринку з точки зору набору інституційних імперативів, що формують його форму, структуру, тип та методи функціонування. Результативність і розвиток аграрного ринку досягається лише

через взаємозв'язок та взаємодію його функцій. Дії функцій аграрного ринку пов'язані з встановленням і підтриманням відповідальності суб'єктів аграрного сектору перед суспільством.

Однак серед великої кількості функцій аграрного ринку нерозкритою залишається інституційна функція, яка в системі соціально-економічних суперечностей є найактуальнішою та потребує виокремлення її характеру з кола найважливіших функцій держави. Адже саме через дію інституційної функції можна розкрити процеси ринкової трансформації аграрного сектору та проаналізувати всі можливі взаємозв'язки та взаємодії між інститутами аграрного ринку на всіх рівнях економічної агрегації.

При цьому, саме завдяки інституційній функції приймаються ефективніші рішення

по схемах взаємодії між учасниками аграрного ринку, створюються науково обґрунтовані програми дій, визначаються конкретні реальні цілі та задачі для інститутів аграрної сфери. У реальній дійсності згаданий процес відбувається через розробку і реалізацію програм регулювання аграрного ринку, вдосконалення організаційних структур сільськогосподарського виробництва, застосування господарських важелів, стимулів, фінансово-кредитних інструментів, цін. Саме в гармонії між собою інституційні, організаційно-технологічні, фінансово-економічні, політико-правові регулятори, використовуючи притаманні їм імперативи, створюють реальні умови ефективного розвитку аграрного ринку. Нобелівський лауреат М. Алле наголошує: „Це міф, буцімто економіка може бути результатом стихійної гри економічних сил і політики потурання (laissez-faire). Реальність полягає в тому, що економіка ринків є невідокремлюваною від інституційних рамок, в яких вона працює” [29]. Отже, постає потреба у використанні інституційної економічної теорії і сучасних загальносистемних характеристик аграрного ринку, що визначають стратегію розвитку не тільки аграрного сектору, а й інших, пов'язаних з ним.

У цьому контексті класифікація й ієрархія інституційних імперативів мають відповідати становленню нових форм власності та господарювання в аграрній сфері, котра є системою, що еволюціонує, визначає інституційний порядок, середовище і структуру аграрного ринку. Створення цієї ієрархії має на меті пізнання соціально-економічних суперечностей аграрного ринку, інституційної організації аграрного сектору, сільськогосподарського виробництва тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості інституціоналізації соціально-економічного розвитку розглянуто у працях представників соціально-інституційного напрямку економічної думки: Д. Белла [30], Т. Веблена [34], Дж. Гелбрейта [5], Д. Норта [16], Д. Родріка [33], Дж. Е. Стігліц [23], Е. Тоффлера [24], Дж. Ходжсона [31] та інших авторів.

Серед праць вітчизняних учених, які досліджують вказану тематику, слід відзначити роботи В. Базилевича [1], А. Гриценка [6], І. Малого [13], Р. Пустовіта [20], В. Якубенка [28] та інших авторів. Зокрема, слід виділити ряд учених економістів-аграріїв, які значну увагу приділили проблемам інституцій-

ного розвитку аграрного ринку України та розробленню інституційних механізмів реалізації соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин, а саме М. Кропивка [9], Ю. Лупенка [12], М. Маліка [14], П. Саблука [22], О. Шпикуляка [25] та інших, які вважають, що основою нової моделі розвитку аграрного ринку повинна бути інституційна економічна теорія. Зазначене зумовлює необхідність систематизації підходів до визначення й обґрунтування теоретичних засад структуризації аграрного ринку і інституційних імперативів, їх забезпечення з урахуванням особливостей стану аграрного сектору, ідентифікації соціально-економічних суперечностей і ризиків для формування та розвитку ринкової моделі аграрної економіки України.

Мета статті - обґрунтувати ключові положення інституціональної теорії розвитку аграрного ринку, з'ясувати національні особливості й закономірності становлення аграрного сектору та надання обґрунтованих практичних рекомендацій щодо використання інструментів реалізації соціально-економічних суперечностей в аграрній сфері України.

Виклад основних результатів дослідження. Економічна система кожної країни, і України зокрема, безпосередньо залежить від стійкості розвитку аграрного ринку та ефективного функціонування аграрного сектору. Аграрний сектор являє собою ядро національної економіки, результативність та ефективність його регулювання сприятиме забезпеченню продовольчого суверенітету і продовольчої безпеки країни. Матеріальною основою розвитку аграрного ринку виступає якість його інститутів і швидкість, з якою вони реагуватимуть на фінансово-економічну кризу (шляхом створення різних бар'єрів для їх поширення або іншими методами), та розмір, характер і стан аграрного сектору в економіці.

Як показав сучасний досвід розвитку аграрного ринку, більшість діючих інститутів аграрного сектору виявилися недостатньо функціональними й ефективними. Вони не відповідають принципам оптимальності в реалізації соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин у посткризовій ситуації. Криза також слугувала поштовхом до реформування аграрного сектору. За типової кризи система вичерпує традиційні варіанти: вона стикається з проблемами, які не можуть бути вирішені в її

межах, що призводить до руйнування відповідних інститутів. Наслідком стають серйозні нерозв'язані суперечності в економічній системі в цілому, та системі аграрних відносин, зокрема, до яких діючі інститути були не готові.

Модернізувати інститути аграрного сектору, повернути їх на шлях інноваційного розвитку здебільшого можуть тільки структурні та інституційні перетворення (вироблення і використання нових форм і правил розвитку аграрного ринку та перехід аграрного сектору до нового інституційного порядку (відносин).

Визначення аграрного ринку через інституційні відносини, що останнім часом складаються дедалі частіше, дають підстави розглядати ринок як самостійну підсистему в загальній структурі ринкової економічної системи. При цьому важливо не ототожнювати ринок із ринковою системою.

Для інституційного підходу цілком природно розглядати ринок не тільки як систему вузькоекономічних, але і як систему соціальних інститутів, які регламентують зміну прав власності учасників ринку в процесі децентралізованого товарного обміну та розподілу між ними обмежених виробничих ресурсів для товарного виробництва продукції [21, с. 30].

На переконання сучасних дослідників, у теорії ринку, серед теоретико-методологічних підходів переважають саме економічний та інституційний підходи. Економічний реалізується через аналіз „економіко-фінансових механізмів функціонування господарської системи в класичному розумінні товарообмінних процесів”, а інституційний - „в сукупності ринкових і державних інститутів забезпечення ринкового процесу” [25, с. 43]. Інституційний підхід до розуміння ринку дозволяє з'ясувати сутність та специфіку соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин, визначити рушійні сили інституційного розвитку аграрного ринку.

Рушійна сила означає рух, джерелом якого є об'єктивна суперечність, що виникла й існує в економічних процесах. Цей рух виявляється через дію економічних законів, тобто через перехід від процесу-причини до процесу-наслідку. Проте цей перехід не здійснюється автоматично. Особливістю економічних законів є те, що вони діють тільки через діяльність людей. Для подолання економічної суперечності люди вжи-

вають заходів, шукають ефективні шляхи, що відповідають економічним інтересам суспільства, організаційних структур, підприємств. Таким чином відбувається реалізація причинно-наслідкового зв'язку, що характеризує сутність дії економічних законів.

Реально економічний розвиток, у тому числі розвиток аграрного сектору, можна визначити за його результатами. Подолання суперечностей набуває форми певних результатів: кількісне та якісне зростання потреб, підвищення продуктивності праці, раціональний вибір використання ресурсів, створення умов для їх ефективного застосування на основі поділу праці. Механізм дії рушійної сили забезпечує зародження процесу-причини економічної конкуренції за використання досягнень науково-технічного прогресу, передових методів організації праці, підвищення вимог до інтелекту людини як головної продуктивної сили. Завдяки конкуренції виробників удосконалюється ринкова структура економічних взаємодій між учасниками за право ефективного задоволення потреб.

Важливість інституціоналізації функціонування ринку пояснюється, насамперед, тим, що він слугує індикатором стійкості національної економіки, визначає основні параметри життєдіяльності суспільства. Інституціоналісти вважають, що стійкість національної економіки порушується, коли внутрішні й зовнішні чинники послаблюють сумісність і взаємне „зчеплення” інституцій, після чого настає період радикальних зрушень у суспільстві та економіці.

При інституціоналізації функціонування аграрного ринку в контексті реалізації моделі його розвитку важливо усвідомити, „що стійкість разом із позитивною динамікою досягаються шляхом формування єдиної концепції з урахуванням спільних позицій суперечливих індивідуальних інтересів” [32, с. 74]. Це зумовлює введення в аграрне середовище правил, які потребують інституційної формалізації застосованого підходу, упорядкування механізмів забезпечення їх виконання, викликаючи необхідність створення координаційної моделі на основі симбіозу ринкових правил та базового інструментарію (державного) дослідження суперечностей розвитку аграрного ринку вітчизняної економіки та з'ясування основних форм їхнього прояву на сучасному етапі, що дозволить розробити композиційну модель економічної політики держави щодо їх розв'язання.

В основу композиційної ефективності такої моделі покладено глибокий моніторинг відповідності конкретних політико-історичних, фінансово-економічних та геополітичних умов кожної країни інституційним механізмам, що застосовуються, ринкової координації - як ринок взаємодіє з політичною, правовою, фінансово-бюджетною системами конкретного соціуму і як у цих сферах реалізуються соціально-економічні суперечності. Якщо розглядати ці суперечності в системі аграрних відносин, то не важко помітити, що вони являють собою особливий вид соціально-економічних відносин, які виникають з приводу володіння і використання землі та інших об'єктів власності, а також виробництва, розподілу і реалізації сільськогосподарської продукції і послуг [11, с. 15]. Тому своєчасне розв'язання цих суперечностей прискорює розвиток аграрного ринку та вибору дієвих інституційних імперативів стійкості економічної системи загалом.

В економічній науці стійкість аграрного сектору стосується як сільськогосподарських підприємств, так і конкретних організаційних структур (агрохолдингів, фермерських господарств, нетрадиційних форм колективного господарювання), або у виникненні нових інститутів аграрного ринку (інфраструктури, захисту і розвитку конкуренції, ціноутворення), а також інструментів державного регулювання, спрямованих на посилення соціальної орієнтації аграрного ринку за рахунок збалансованості розширення попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції з високою часткою доданої вартості.

Слід підкреслити, що стійкість передбачає здатність системи змінюватися у визначених рамках під час її функціонування. Відомо, що категорія „стійкість” переважно використовується у тих галузях знань, які розвивають свій методологічний апарат на базі системного підходу. Так, у зазначеній теорії систем під стійкістю розуміють здатність їх зберігати рух по визначеній траєкторії (підтримувати визначений режим функціонування) незважаючи на вплив збурень на неї. Разом із тим у дослідженні стійкості систем, незважаючи на тривалу історію вивчення цього питання, постають теоретико-методологічні проблеми, зокрема щодо критеріїв її оцінювання, умов забезпечення, ідентифікації та сили збурень, що можуть бути поглинуті системою без негативних наслідків.

Об'єктивно, категорія „стійкість” в економічній системі не заперечує змін і суперечностей, які, виникаючи і розв'язуючись, не руйнують життєво важливі співвідношення окремих складових у відповідній системі. Аксиоматично стійкість економічної системи є необхідною умовою для розширеного відтворення, для реалізації інтересів економічних суб'єктів та ринку, здійснення їх основних видів діяльності. Соціально-економічною умовою стійкості національної економіки виступають відтворювальні процеси в економічній системі. Матеріальною основою цих відносин є національний дохід. З позиції динаміки стійкість - це стан явища чи процесу, що здійснює динамічний розвиток у режимі рівноваги. Однак стійкість системи вимагає досягнення рівноважного стану як імперативної умови існування системи [2].

Усе це дає підстави стверджувати, що стосовно економічної системи категорія „стійкість” не виключає стан рівноваги як прояв ефективної взаємодії суб'єктів економічної діяльності через соціально-економічні суперечності, які постійно реалізуються і розвиваються. Отже, з позиції політекономії стійкість економічної системи виражає такий її стан, при якому розвиток усіх визначальних її елементів відбувається зсередини через розкриття відносин єдності і боротьби, внутрішньо закладених у них суперечностей.

Разом із тим на сьогодні вже існують напрацювання щодо побудови системи оцінювання стійкості окреслених секторів економіки, переліку показників стійкості аграрного сектору та методології їх розрахунку. Проте будь-яке визначення стійкості аграрного сектору ґрунтується на поняттях довіри до економічних та фінансових інститутів країни, їх стабільності і ліквідності. При цьому чим складніша функціональна структура аграрного сектору, тим досконалішими повинні бути відповідні інститути та механізми їх діяльності. Неузгодженість функціонального й інституційного регулювання спричиняє виникнення певних суперечностей, які посилюють уразливість аграрного сектору до внутрішніх і зовнішніх шоків та знижують його стійкість.

Отже, під стійким розвитком аграрного ринку розуміють стан, якому в умовах динамічних змін інституційного середовища (ендогенних і екзогенних чинників) властива позитивна тенденція до виконання інсти-

туційними одиницями та механізмами своїх функцій в аграрному секторі, а також тривале збереження цієї тенденції. Під механізмами стійкості аграрного ринку розуміємо сукупність методів та інструментів, за допомогою яких здійснюється інституційна функція.

Головне питання цієї стійкості доцільно сформулювати так - чи спроможне зміцнення інституціональної структури аграрного ринку донести результати аграрного сектору до кожного домогосподарства?

В економічній науці стійкість аграрного сектору стосується як сільськогосподарських підприємств, так і конкретних організаційних структур (агрохолдингів, фермерських господарств, нетрадиційних форм колективного господарювання) або при виникненні нових інститутів аграрного ринку (інфраструктури, захисту і розвитку конкуренції, ціноутворення), а також інструментів державного регулювання, спрямованих на посилення соціальної орієнтації аграрного ринку за рахунок збалансованості розширення попиту і пропозиції сільськогосподарської продукції з високою часткою доданої вартості.

Щодо аграрного сектору економіки України, то ми погоджуємося з думкою О. Шульги про те, що на сьогодні через нагромаджені в галузі проблеми стан і темпи розвитку залишають бажати кращого. Частина цих проблем викликана помилками в управлінні на макро- і мікрорівні, а частина - суперечностями у системі аграрних відносин (наприклад між централізацією і господарською самостійністю, тобто взаємодією адміністративних і економічних методів управління в умовах ринку; між формами власності та формами господарювання; у розвитку соціальної сфери (зокрема, фінансування за залишковим принципом); наявністю посередницьких структур у реалізації продукції (між виробниками, посередниками і споживачами); цінними ножицями між промисловою і сільськогосподарською продукцією, які загострилися з лібералізацією цін; у приватних землеволодіннях та землекористуванні - між селянами (власниками землі) та корпоративними структурами (фактичними господарями землі) тощо [26, с. 4].

За два десятиліття ринкових перетворень національної економіки аграрний сектор набув таких форм, які руйнують і виробництво, і споживання. Незважаючи на те, що у сільській місцевості працює третина насе-

лення країни, сільське господарство формує 17% ВВП та близько 60% споживання населення, останніми роками 8-9% доходів зведеного бюджету, посідає друге місце серед секторів економіки у товарній структурі експорту, загальний стан сільського господарства катастрофічний. Із 7,8 млн працездатних осіб - 1,6 млн безробітні, а 1,9 млн - зайняті тільки в особистому селянському господарстві. Оплата праці зайнятих у сільському господарстві становить лише 48% від загального середнього рівня (нижче межі малозабезпеченості).

Аграрні перетворення не розв'язали, а лише загострили соціальної проблеми на селі. Водна і вітрова ерозія охопила 80% площі сільгоспугідь. Рівень розораності ґрунтів критично високий - 79% земель сільськогосподарського використання, або 56,7% загальної території країни (середній показник в ЄС - 85,6%, найрозвиненіших країн - 11,8%). Повністю ігноруються сівозміни [15].

В умовах загальної економічної стагнації аграрний сектор продовжує виконувати стабілізаційні функції, пов'язані насамперед з адаптацією національної економіки до різноманітних трендів міжнародних ринків продовольства та розгортанням євроінтеграційних процесів. Реалізація не тільки стабілізаційних, а й функцій розвитку потребує системного удосконалення механізмів антикризового регулювання агросектору в частині збалансування державної підтримки із заходами стимулювання сталої динаміки та протидії кризовим явищам, що зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Яскравим прикладом такого збалансування є трансформація пріоритетів Спільної аграрної політики (САП) країн-членів ЄС відповідно до Європейської стратегії розумного, сталого та інклюзивного зростання. З огляду на зазначене посилюється необхідність наукового обґрунтування шляхів удосконалення антикризового регулювання аграрного сектору національної економіки з урахуванням перспектив поступового наближення державної аграрної політики до засадничих положень САП [18, с. 1].

Як доводить практика розвитку світового аграрного ринку, окремі країни, міжнародні співтовариства не вивчають загальні закони і принципи управління або свідомо їх ігнорують. Результатом цього є постійні суперечності розвитку аграрного ринку, які загострюються на фоні посилення негативного впливу на екологію, яка вже перестала са-

мовідтворюватися й негативно впливає на якість сільськогосподарської продукції. Висновки учених про те, що агропромислова діяльність людини зменшує життєвий простір особистості, можна сприймати як вирок існуючій системі сільськогосподарського виробництва на базі ліберальної парадигми

З 1994 р. в Україні триває динамічна аграрна реформа, яка була направлена на подолання аграрної кризи. Л. Кучма у книзі „Зламана десятиліття” зазначив „чому ми взяли за аграрну реформу? Тому, що хотіли зупинити кризовий спад в аграрному секторі та забезпечити його розвиток, витягнути на ринковий шлях” [10, с. 12].

Власне на сьогодні аграрну реформу ще не завершено, хоча з огляду на те, що й досі офіційно не відкрито ринок землі сільгосппризначення. Але навіть на цьому етапі їй вдалося закласти підвалини розвитку аграрного ринку в Україні в умовах пріоритизації економічної політики на необхідність досягнення глобальних ЦРТ (MDGs) - цілі стійкого розвитку (Sustainable Development Goals), зокрема подолання бідності у параметрально-сегментованих групах соціуму та балансування між індикаторами продовольчої безпеки і сталого розвитку навколишнього середовища. Отже, Україна постала перед потребою розгортання нового етапу радикальних аграрних реформ, в якому стрижневе місце відводиться саме пошуку паритетних механізмів прямого впливу держави на розв'язання соціально-економічних суперечностей у системі аграрних відносин. Теоретична концепція економічної політики держави щодо розв'язання суперечностей аграрного сектору повинна базуватися на тому, що лише розв'язавши суперечності відносин власності на землю, можливості створити умови для розв'язання всіх інших суперечностей у системі аграрних відносин та відповідно забезпечити об'єктивний закономірний хід розвитку останніх. Оскільки носіями цих суперечностей є суб'єкти аграрних відносин, які керуються власними інтересами, то їх розв'язання можливе лише на основі узгодження інтересів цих суб'єктів [27, с. 75]

Упродовж останніх років у структурі аграрного сектору України сталися істотні зміни, пов'язані з розвитком ринкових відносин, удосконаленням методологічних підходів до дослідження аграрних криз та державною підтримкою агросектору, а

ключовим завданням його розвитку стало застосування антикризового регулювання аграрного сектору на засадах державних цільових антикризових програм і з їхнім відповідним нормативно-правовим, фінансовим, адміністративним та інформаційним забезпеченням, насамперед шляхом покращання інституційних підходів.

У цьому контексті наукового пошуку слушною є думка О. Алімова „частина заходів державного регулювання економіки носить суто антикризовий характер. Однак динаміка виходу з кризи, а потім економічного зростання визначається не силою держави, а її здатністю приймати антикризові заходи, адекватні часу. За кризою головне розглянути паростки нового, навколо яких і повинні відбуватися інституційні реформи” [7, с. 28-29].

Один із найбільш цитованих вітчизняних економістів-аграрників П. Саблук на початку аграрної реформи зазначив: „Тільки держава в змозі забезпечити збалансований підхід до економіки, що враховує інтереси всіх верств і соціальних груп населення. У своїй діяльності держава керується в першу чергу загальнонаціональними інтересами. Питання ефективного розвитку АПК відповідає даній групі інтересів” [22, с. 101].

Інституційна теорія розглядає регулювання державою ринкових процесів як одну з головних передумов ефективності аграрного ринку. Держава має забезпечувати сприяння оптимізації вигід і витрат суб'єктів аграрного ринку, тобто створити інституційні стимули - „правила гри”, які заохочують сільськогосподарського виробника продукувати необхідні суспільству блага, забезпечуючи добробут нації. Тому завдання держави у сенсі формування економічних ефектів сприяти оптимізації вигід і витрат агентів аграрного ринку, виходячи з їхніх інтересів. Зважаючи на наведене вище, можна погодитися з думкою, що державне регулювання економіки та антимонопольні заходи належать до найважливіших галузей економічної політики, які впливають практично на всі аспекти нашого життя, починаючи від споживання харчових продуктів і закінчуючи цінами, які ми сплачуємо [3, с. 35]. Регулювання й інституційна система суспільства всеохоплююче впливають на економіку, ринкові відносини, а ринок у свою чергу впливає на них.

Сучасна практика регулювання аграрного ринку являє собою органічну взаємодію різ-

номанітних інституцій, вплив яких на діяльність домінуючих ринкових структур має системний характер. З теоретичної позиції цей вплив можна розмежувати за структурно-функціональним підходом, виділити основні елементи механізмів, які створюють певні межі на шляху формування та розвитку агроінноваційних структур із широким спектром їхніх функцій і типів - наукові парки, технопарки, технополіси та ін. Ці утворення формують інноваційну інфраструктуру - сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих підприємств, установ, організацій, необхідних для стимулювання здійснення інноваційних виробничих, управлінських і маркетингових заходів, які дозволяють зменшити витрати та отримувати значну частину доданої вартості.

Інтегративним критичним параметром аграрної функції держави є аграрне середовище, яке за допомогою державних і ринкових механізмів має активно формуватися та постійно контролюватися. Формування аграрного середовища на ринкових засадах відбудеться тоді, коли суб'єкти аграрного ринку будуть реалізовувати свої інтереси в інституційному полі та забезпечувати виконання зобов'язань перед своїми працівниками і державою.

Перехід до аграрного ринку зумовлений зміною аграрного статусу держави й аграрних інститутів, розподілом їхніх функцій в аграрному процесі, зміною структури аграрного ринку за формами власності. Те, що аграрний ринок України тільки формується, накладає відбиток на його сучасну кон'юнктуру, стан попиту, пропозицій, цін і рівня конкуренції. При цьому ступінь і характер впливу факторів, що визначають соціально-економічні суперечності аграрного ринку, постійно змінюються. Соціально-економічні суперечності аграрного ринку відбивають складність механізмів його функціонування.

З огляду на це основна інституційна функція держави полягає в подоланні аграрних криз, забезпеченні продовольчих потреб соціуму, розвитку національних продовольчих ринків, досягнення інших секторальних та локальних цілей. Вказана функція не може бути реалізована без розв'язання соціально-економічних суперечностей у системі аграрних відносин власності на землю.

У розвинених країнах світу розв'язання суперечностей відносин власності на землю відбувається шляхом встановлення контролю з боку суспільства за використанням зе-

млі та за дотриманням умов її купівлі-продажу.

У цьому контексті варто зазначити, що запровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення - це потенційна можливість не тільки розв'язати суперечності приватної власності на землю, а й виправити помилки, допущені у процесі розвитку ринку землі.

Як наголошує О. Шульга, ринок земель сільськогосподарського призначення дозволяє розв'язати суперечність між приватною власністю і правовим аспектом її реалізації, чим розширює можливості використання землі на основі організації великих господарств, сприяє перерозподілу землі відповідно до потреб суспільного розвитку і створенню альтернативних механізмів розпорядження землею. Також цей ринок дає можливість подолати відчуженість працівника від землі та послабити антагоністичний характер соціальних суперечностей в аграрному секторі економіки, сприяє формуванню ефективних власників і створенню у них мотивації до ефективного господарювання, розв'язанню суперечності цінових ножиць між промисловою і сільськогосподарською продукцією тощо [26, с. 8].

Україна сьогодні переживає складний етап запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення. Зрушення у цьому напрямі повинно відбутися за умови прискореного формування всієї системи сучасних інститутів. Власне старт формування відповідних інститутів дозволить забезпечити формування конкурентного ринку земель сільськогосподарського призначення та ефективного землекористування. Традиційна індустріально-інституційна модель тут взагалі не прийнятна, оскільки буде відтворювати „стару” економіку. Зміни у сфері земельних відносин без попереднього формування інститутів, розрахованих на інновації, просто неможливі [17, с. 15].

Отже, важливість вибору сучасного інституційного облаштування аграрного сектору потребує конкретизації та врахування тих змін, які для розв'язання суперечностей приватної власності на землю шляхом запровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення є обов'язковими.

Проблемність існуючого питання очевидна, тому адекватна оцінка інститутів та механізмів регулювання аграрного ринку (тобто

ринку земель) необхідна як з теоретичного, так і з практичного погляду. На думку українських учених, теорія питання має науковий інтерес з тієї позиції, що становлення аграрного ринку в Україні має досить тривалий, а головне – нестабільний характер. Практичні аспекти становлення ринку характеризуються зокрема нестабільністю суспільно-економічних інститутів та механізмів регулювання, які вимагають удосконалення інституційних умов, що надають цьому аспекту розвитку аграрного ринку певної впорядкованості, організованості, передбачуваності й хабітуалізованості [8, с. 35].

Таким чином, під інституціоналізацією аграрного ринку вбачаємо процес становлення і хабітуалізації ринкових форм господарювання аграрної сфери, що впроваджують певні інституції-організації в антикризове регулювання аграрного сектору через встановлення відповідних законів і правил, які б сприяли вдосконаленню прав власності на землю за існуючих формальних і неформальних норм та забезпечення виконання цих законів і правил за допомогою інституційних механізмів спонукання стимулювання розвитку ефективного аграрного ринку.

Тому розвиток інститутів, інституційного середовища та інституційних механізмів антикризового регулювання аграрного сектору є об'єктивно необхідним способом запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення.

Наукове розуміння сценаріїв інституціоналізації аграрного ринку неможливе без врахування фундаментальних процесів глобалізації (внаслідок якої середовищем діяльності кожного ринкового суб'єкта стають світогосподарські зв'язки), диференціації та інтеграції (внаслідок яких посилюється відособленість і одночасно взаємозалежність суб'єктів господарювання, форм і змісту нерозв'язаних соціально-економічних суперечностей). Процес структурно-інституційної модернізації потенційних можливостей аграрного ринку в такому випадку характеризується нестійкістю, невизначеністю, високою ризикованістю, альтернативністю і багатоваріантністю. Держава має впливати на формування структурно-інституційних умов розвитку аграрного ринку за допомогою запровадження ефективних регуляторів на основі встановлення оптимальних правил для суб'єктів аграрних відносин, підтримки

назрілих інституційних змін, адаптації економічної політики до умов глобалізації.

Важливе значення матиме поглиблене виконання положень Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС, оскільки сприятиме наближенню законодавства та регуляторного середовища України та ЄС, а отже усуненню нетарифних торговельних бар'єрів та сприятиме інтеграції України до внутрішнього ринку Євросоюзу і єдиного нормативного простору в переважній більшості секторів економіки. Це дасть змогу перейти від партнерства і співробітництва до економічної асоціації та інтеграції.

Основний варіант інституціоналізації розвитку аграрного ринку пов'язаний з поступовим підвищенням конкурентоспроможності експорту української сільськогосподарської продукції в країни ЄС. Це передбачає розширення обсягів бюджетної підтримки сільського господарства до рівня 10-15% від вартості валової продукції галузі (при нинішніх - лише 6%). Хоча навіть у перспективі Україна не зможе дозволити собі таку підтримку, як у країнах ЄС (45%), і забезпечити адекватну конкурентоспроможність своєї продукції на ринках Євросоюзу [4, с. 6]. У будь-якому випадку вигоди від безмитного експорту до ЄС українських промислових товарів не компенсують втрат від обмежень експорту сільськогосподарської продукції. До того ж діє сильний конкурентний та сертифікаційний бар'єр, адже сектори української сільськогосподарської продукції з високим рівнем доданої вартості в європейській країні регулюватимуться технічним регламентом ЄС. Можливості уряду щодо розв'язання цих завдань будуть обмежені наявними у вітчизняних агропромислових інвестиційних ресурсах.

В умовах активізації євроінтеграційних зрушень у розвитку української економіки та її аграрного ринку гостро постала проблема реформування аграрного сектору в цілому та окремих його ланок, покликаних „подовжити” агропродовольчі ланцюги доданої вартості, що виявлятимуться критичними на фоні зростаючих витрат.

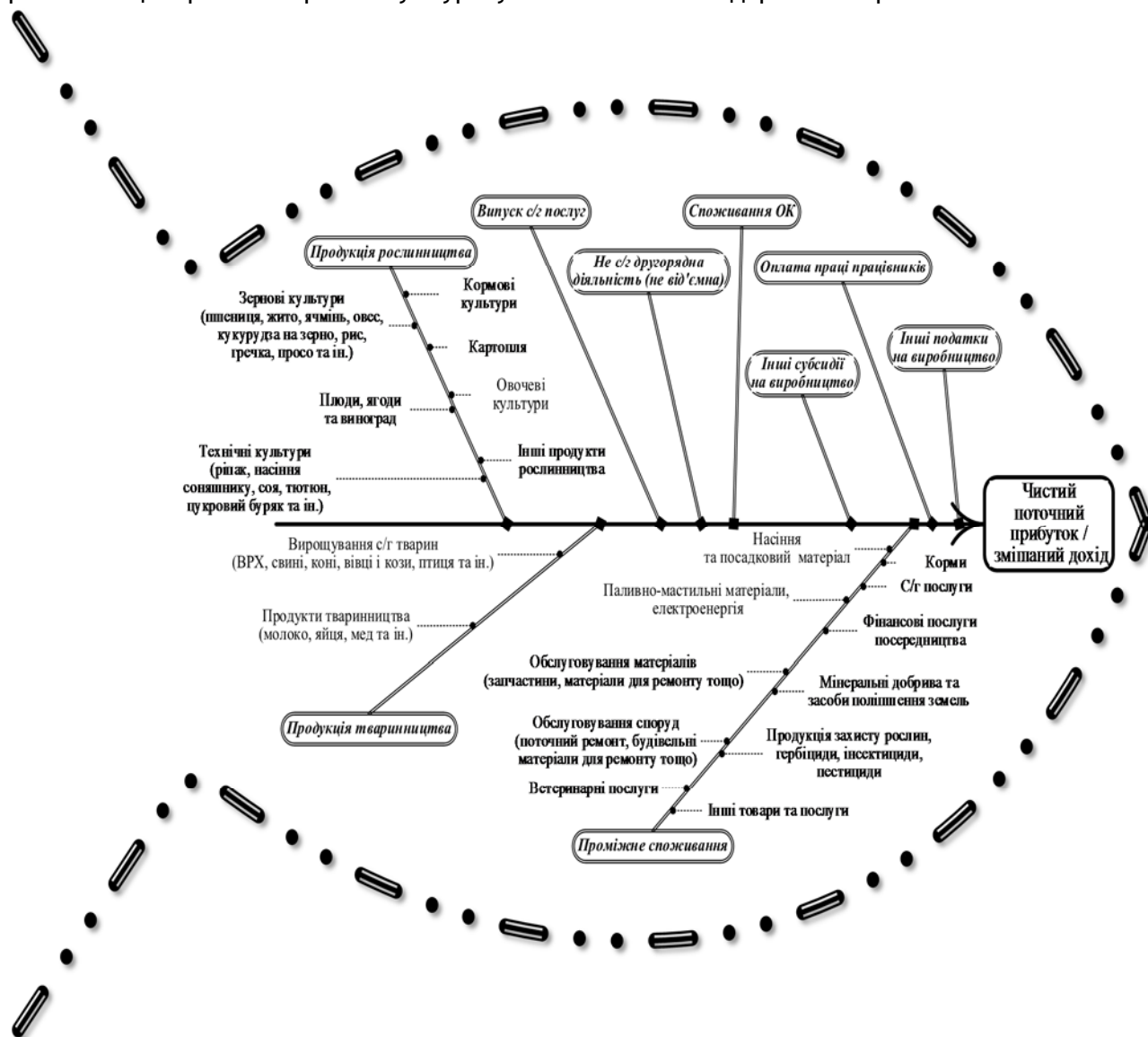
Створення агропродовольчих ланцюгів високої доданої вартості - це відносно новий пріоритет структурно-інституційної модернізації аграрного сектору, який поєднує загальнодержавні, регіональні та муніципальні інтереси, створює фінансово-бюджетні, інституційно-координаційні моделі державного

регулювання агропродовольчих ланцюгів створення доданої вартості за рахунок реалізації соціально-економічних суперечностей аграрного сектору економіки (рис.). У рамках цього пріоритету держава формує великі меліоративні, логістичні, транспортно-інфраструктурні проекти, проекти, пов'язані з розвитком системи охорони здоров'я, освіти сільського населення, прикладних наукових досліджень і розробок, підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації кадрів для традиційних та нових потреб аграрного сектору. Саме такий шлях розвитку дозволить зменшити витрати та отримати значну частину високої доданої вартості.

Отже, сучасний стан інституціоналізації українського аграрного ринку свідчить про гостру потребу розроблення конкретних варіантів і сценаріїв його розвитку з урахуван-

ням можливостей щодо розв'язання економічних і соціальних суперечностей у системі аграрних відносин, які б дозволили узгодити індивідуальні колективні та специфічні інтереси. Важливим аспектом цього сценарію є визначення існуючих переваг і ризиків у структурно-інституційній модернізації аграрного ринку та розроблення ефективних заходів економічної політики щодо пом'якшення впливу ендогенних та екзогенних кризових факторів, явищ і процесів у сільському господарстві.

Важливим напрямом структурно-інституційної трансформації аграрного ринку є формування ефективних інститутів розвитку за сукупності формальних і неформальних механізмів і правил, що стимулюють запровадження цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення.

Схематична модель формування агропродовольчих ланцюгів доданої вартості

Джерело: [18].

Висновки. Забезпечення розвитку аграрного ринку має стати пріоритетною метою економічної політики в Україні, а інституційні імперативи повинні використовуватися для розв'язання соціально-економічних суперечностей у системі аграрних відносин. Стійкість системи аграрних відносин на практиці повинна будуватися на тому, що лише розв'язання суперечностей відносин власності на землю дають можливість створити інституційні умови для розв'язання всіх інших суперечностей аграрного ринку. Реальність полягає в тому, що аграрний ринок є не відокремленим від інституційних норм і правил, в яких він діє. Його стійкість порушується через ендогенні та екзогенні фактори, які послаблюють інструментальні та інституційні зміни, так і державну підтримку як ключового інструмента антикризового регулювання аграрного сектору, що дає підстави припустити - стійкість аграрного ринку виступає необхідною умовою узгодження інтересів суб'єктів аграрних відносин. Функцію узгодження інтересів має взяти на себе дер-

жава, адже вона повинна, з одного боку, гарантувати захист прав власників, а з іншого - розумно обмежити ці права.

Запровадження нових інституційних імперативів як загальнозначущих правил, що мають об'єктивну силу закону в системі заходів розвитку аграрного ринку, набуває рис одного з ключових питань економічної теорії. Вони покликані захистити інституційну архітектоніку розвитку аграрного ринку. Наявна в Україні інституційна архітектоніка є нестабільною, незбалансованою, нескоординованою і нестійкою. Перехід до нового типу інституційної архітектоніки аграрного ринку передбачає заміщення структурних елементів, малоефективних, а часто і неефективних діючих інститутів на більш прогресивні, формування довіри з боку суспільства до нових інститутів, становлення мережі інститутів розвитку, створення інституційних механізмів своєчасного і повного розв'язання виникаючих соціально-економічних суперечностей в системі аграрних відносин.

Список бібліографічних посилань

1. *Базилевич В. Д., Ильин В. В.* Философия экономики. История : монография. Київ : Знання, 2011. 1198 с.
2. *Бойко А. В.* Стійкість національної економіки: теорія, методологія, практика. НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. Київ, 2014. 288 с.
3. *Віскузі В. Кіп.* Економічна теорія регулювання та антимонopolна політика / [пер. с англ. В. Кіп. Віскузі, Джен М. Вернон, Джозеф Е. Гарингтон (мол.)] ; наук. ред. пер. та авт. передм. О. Кілієвич. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 1048 с.
4. *Гайдущкий П.* Україна - ЄС: проблеми інтеграції. *Дзеркало тижня*. 2013. 8 червня. С. 6.
5. *Гэлбрейт, Дж. К.* Новое индустриальное общество, 1967. Москва : АСТ, 2004. 608 с.
6. *Гриценко А. А.* Сучасна криза у контексті логіки соціально-економічного розвитку. *Економіка України*. 2015. № 6. С. 18-37.
7. *Економічний розвиток України: інституційне та ресурсне забезпечення : монографія / О. М. Алімов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук та ін.* Київ : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. 540 с.
8. *Калетнік Г. М., Шпикуняк О. Г., Пчелянська Г. О.* Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект : монографія. Вінниця : ТОВ „Фірма „Планер”, 2012. 324 с.
9. *Кропивко М. Ф.* Аграрні перетворення в Україні на рубежі ХХ-ХХІ ст. *Економіка АПК*. 2015. № 11. С. 126-128.
10. *Кучма Л. Д.* Зламана десятиліття. Київ : Інформаційні системи, 2010. 559 с.
11. *Лопатинський Ю. М.* Трансформація аграрного сектору: інституціональні заходи : монографія. Чернівці : Рута, 2006. 344 с.
12. *Лупенко Ю. О.* Розвиток аграрного сектору України: прогнози та перспективи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія „Економіка”*. 2015. № 2(2). С. 30-34.
13. *Малий І. М., Королюк Т. О.* Макрорегулювання фінансового сектору : монографія. Київ : КНЕУ, 2015. 303 с.
14. *Малік М. І.* Формування та розвиток кооперативних відносин в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 76-82.

References

1. *Bazilevich, V.D. & Ilin, V.V.* (2011). *Filosofija ekonomiki. Istorija : monografija [Philosophy of economics. History: monograph]*. Kyiv: Znannja [In Russian].
2. *Boiko, A.V.* (2014). *Stiikist natsionalnoi ekonomiky: teoriia, metodolohiia, praktyka [Sustainability of the national economy: theory, methodology, practice]*. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohozuv. [In Ukrainian].
3. *Viskuzi, V.Kin.* (2004). *Ekonomichna teoriia rehulivannia ta antymonopolna polityka [Economic theory of regulation and antimonopoly policy]*. (V.Kin. Viskuzi, Dz.M. Vernon, & Dz.E. Harynhton, Trans.). O. Kiliievych (Ed.). Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy" [In Ukrainian].
4. *Haidutskyi, P.* (2013). *Ukraina - YeS: problemy intehratsii [Ukraine-EU: integration problems]*. *Dzerkalo tyzhnia, 8 June, p. 6* [In Ukrainian].
5. *Gelbrejt, Dzh.K.* (1967). *Novoe industrialnoe obshchestvo [New industrial society]*. Moscow: AST [In Russian].
6. *Hrytsenko, A.A.* (2015). *Suchasna kryza u konteksti lohiky sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Modern crisis in context of the logic of socio-economic development]*. *Ekonomika Ukrainy, 6, pp. 18-37* [In Ukrainian].
7. *Alymov, O.M., Danylenko, A.I., Trehobchuk, V.M., et al.* (2005). *Ekonomichni rozvytok Ukrainy: instytutsiine ta resursne zabezpechennia : monohrafiia [Economic development of Ukraine: institutional and resource support: monograph]*. Kyiv: Obiednanyi in-t ekonomiky NAN Ukrainy [In Ukrainian].
8. *Kaletnik, H.M., Shpykuliak, O.H., & Pchelianska, H.O.* (2012). *Instytuty infrastruktury ta tsinoutvorennia u rozvytku ahrarnoho rynku: rehionalnyi aspekt : monohrafiia [Infrastructure and pricing institutes in development of the agrarian market: regional aspect: monograph]*. Vinnytsia: TOV "Firma Planer" [In Ukrainian].
9. *Kropyvko, M.F.* (2015). *Ahrarni peretvorennia v Ukraini na rubezhi KhKh-KhKhI st. [Agrarian transformations in Ukraine at the turn of the XX-XXI centuries]*. *Ekonomika APK, 11, pp. 126-128* [In Ukrainian].
10. *Kuchma, L.D.* (2010). *Zlamane desiatylyttia [Decay of the decade]*. Kyiv: Informatsiini systemy [In Ukrainian].

15. Матеріали до проекту Аграрного кодексу України, 08.10.2010 р. URL : <http://www.minagro.gov.ua>.
16. Норт, Дуглас. Інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ : Основи, 2000. 204 с.
17. Пахомов С. Ю. Економічне зростання в контексті інституціоналізму. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. № 4. С. 11-16.
18. Петруха С. В. Антикризове регулювання аграрного сектору економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03. Київ, 2018. 23 с.
19. Петруха С. В. Ринкова трансформація аграрного сектору економіки від аграрної кризи до формування підвалин реалізації глобальних цілей сталого розвитку. *Агросвіт*. 2017. № 18. С. 3-46.
20. Пустовіт Р. Ф. Інституціональні фактори клептократичної економіки. *Економіка України*. 2015. № 12. С. 26-38.
21. Ринки реального сектору економіки України: структурно-інституціональний аналіз / [Точилін В. О., Осташко Т. О., Пустовіт О. В. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук В. О. Точиліна. Київ : ІЕП НАН України, 2009. 640 с.
22. Саблук П. Т. Агроекономічні трансформації в Україні: напрями та перспективи розвитку : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 378 с.
23. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектору / пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. Київ : Основи, 1998. С. 113.
24. Тоффлер Э. Третья волна. Москва : АСТ, 1999. 784 с.
25. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2009. 480 с.
26. Шульга О. А. Стратегічні напрями аграрної економіки в Україні. *Економіка України*. 2018. № 5(678). С. 3-22.
27. Шульга О. А. Соціально-економічні суперечності в системі аграрних відносин та проблеми методології їх аналізу. *Економічна теорія*. 2018. № 1. С. 59-78.
28. Якубенко В. Д. Цивілізаційні архетипи та інституційні особливості відносин власності. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2017. № 24(3). С. 19-25.
29. Allais M. L'impotsurue capitul et la reformemonetaire. P.: Herman, 1977. P. 243.
30. Bell D. The coming of post-industrial society. A venture of social forecasting. New York : Basic Books, 1973. P. 507.
31. Hodgson G. What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*. 2006. № 1. Vol. 40. P. 1-25.
32. Parikh J. K. Sustainable Development in Agriculture : Springer - Science. *Business Media*. B.V, 1988. 388 p.
33. Rodrik D. The Globalization Paradox : Democracy and the Future of the World Economy. New York : W. W. Norton & Company, 2012. 368 p.
34. Veblen T. The Theory of the Leisure Class : An Economic Study of Institutions. New York, 1934. 400 p.
11. Lopatynskiy, Yu.M. (2006). *Transformatsiia ahrarnoho sektoru: instytutsionalni zakhody : monohrafiia [Transformation of the agrarian sector: institutional measures: monograph]*. Chernivtsi: Ruta [In Ukrainian].
12. Lupenko, Yu.O. (2015). Rozvytok ahrarnoho sektoru Ukrainy: prohnozy ta perspektyvy [Development of Ukrainian agrarian sector: forecasts and prospects]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seria "Ekonomika"*, 2(2), pp. 30-34 [In Ukrainian].
13. Malyi, I.M. & Koroliuk, T.O. (2015). *Makrorehuliuвання finansovoho sektoru : monohrafiia [Macro-regulation of the financial sector: monograph]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
14. Malik, M.Y. (2014). Formuvannya ta rozvytok kooperatyvnykh vidnosyn v ahrarnii sferi [Formation and development of cooperative relations in the agrarian sphere]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 76-82 [In Ukrainian].
15. Materialy do proektu Ahrarnoho kodeksu Ukrainy [Materials to the draft of Agrarian Code of Ukraine]. (2010). *Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.minagro.gov.ua> [In Ukrainian].
16. Nort, D. (2000). *Instytutsiia, instytutsiina zmina ta funktsionuvannya ekonomiky [Institutions, institutional change, and functioning of the economy]*. (I. Dziub, Trans.) Kyiv: Osnovy [In Ukrainian].
17. Pakhomov, S.Yu. (2013). Ekonomichne zrostannia v konteksti instytutsionalizmu [Economic growth in the context of institutionalism]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 4, pp. 11-16 [In Ukrainian].
18. Petrukha, S.V. (2018). Antykrizove rehuliuвання ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Anticrisis regulation of the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].
19. Petrukha, S.V. (2017). Rynkova transformatsiia ahrarnoho sektoru ekonomiky vid ahrarnoi kryzy do formuvannya pidvalyn realizatsii hlobalnykh tsilei staloho rozvytku [Market transformation of the agrarian sector of the economy from the agrarian crisis to formation of foundations for a realization of the global goals of sustainable development]. *Ahrosvit*, 18, pp. 3-46 [In Ukrainian].
20. Pustovit, R.F. (2015). Instytutsionalni faktory kleptokratychnoi ekonomiky [Institutional factors of the kleptocratic economy]. *Ekonomika Ukrainy*, 12, pp. 26-38 [In Ukrainian].
21. Tochylin, V.O., Ostashko, T.O., Pustovit, O.V., et al. (2009). *Rynky realnoho sektoru ekonomiky Ukrainy: strukturno-instytutsionalnyi analiz [Markets of the real sector of the Ukrainian economy: structural and institutional analysis]*. V.O. Tochylin (Ed.). Kyiv: IEP NAN Ukrainy [In Ukrainian].
22. Sabluk, P.T. (2016). *Ahroekonomichni transformatsii v Ukraini: napriamy ta perspektyvy rozvytku : monohrafiia [Agro-economic transformations in Ukraine: trends and development perspectives: monograph]*. Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].
23. Stihlits, Dzh.E. (1998). *Ekonomika derzhavnoho sektoru [State sector economy]*. (A. Oliinyk & R. Skilskyi, Trans.). Kyiv: Osnovy [In Ukrainian].
24. Toffler, Je. (1999). *Tretja volna [Third wave]*. Moscow: AST [In Russian].
25. Shpykuliak, O.H. (2009). *Instytutsii ahrarnoho rynku : monohrafiia [Institutions of the agrarian market: monograph]*. Kyiv: NNTS "IAE" [In Ukrainian].
26. Shulha, O.A. (2018). Stratehichni napriamy ahrarnoi ekonomiky v Ukraini [Strategic directions of the agrarian economy in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, 5 (678), pp. 3-22 [In Ukrainian].
27. Shulha, O.A. (2018). Sotsialno-ekonomichni superechnosti v systemi ahrarnykh vidnosyn ta problemy metodolohii yikh analizu [Socio-economic contradictions in the system of agrarian relations and problems of methodology of their analysis]. *Ekonomichna teoriia*, 1, pp. 59-78 [In Ukrainian].
28. Yakubenko, V.D. (2017). Tsyvilizatsiini arkhetypy ta instytutsiini osoblyvosti vidnosyn vlasnosti [Civilisation archetypes and institutional features of property relations]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, 24 (3), pp. 19-25 [In Ukrainian].
29. Allais, M. (1977). *L'impotsurue capitul et la reformemonetaire*. Paris: Herman [In French].

30. Bell, D. (1973). *The coming of post-industrial society. A venture of social forecasting*. New York: Basic Books [In English].
31. Hodgson, G. (2006). Who are institutions? *Journal of Economic Issues*, 1, Vol. 40, pp. 1-25 [In English].
32. Parikh, J.K. (1988). *Sustainable development in agriculture: Springer - Science. Business Media. B.V* [In English].
33. Rodrik, D. (2012). *The globalization paradox: democracy and the future of the world economy*. New York: W.W. Norton & Company [In English].
34. Veblen, T. (1934). *The theory of the leisure class: an economic study of institutions*. New York [In English].

Osetskyi V.L. Socio-economic contradictions in development of the agrarian market and the institutional imperatives of its sustainability

The purpose of the article is to substantiate key provisions of the institutional theory of development of the agrarian market, to find out national peculiarities and regularities of formation of the agrarian sector of economy, and to provide substantiated practical recommendations on the usage of tools for an implementation of socio-economic contradictions in the agrarian sector of Ukraine.

Research methods. In the research process of research have been used general scientific and special methods, methodological and conceptual provisions of modern economic theory, in particular: monographic method (scientific works of domestic and foreign scientists on problems of development of the agrarian market and institutional imperatives of its stability); methods of scientific abstraction, interconnection and development; institutional and evolutionary approaches for a study of nature and content of socio-economic contradictions in development of the agrarian market, as well as their key features.

Research results. Theoretical generalization and approaches to solution of socio-economic contradictions in the system of agrarian relations have been proposed. On this basis have been developed proposals on institutionalization of the agrarian market of Ukraine in conditions of dynamic changes in its structure by ownership forms. It has been found that the state should influence the formation of structural and institutional forms of development of the agrarian market by establishing appropriate rules that proved their effectiveness in foreign countries.

Elements of scientific novelty. Identification of socio-economic contradictions in development of the agrarian market in the EU countries and identification of opportunities for using successful experience in their implementation in Ukraine have gained further development. First of all, they must include introduction of the agricultural land market through institutionalization, as well as formation of "new" institutions of functioning of the agricultural sector aimed at increasing its efficiency.

Practical significance. In order to implement socio-economic contradictions in development of the Ukrainian agrarian market, it is necessary to pursue a reforming policy of the agrarian sector, taking into account achievements of the latest theories of institutionalism, based on the prospects for a formation of stable agro-industrial chains of value added. Figs.: 1. Refs.: 34.

Keywords: agrarian market; agricultural sector; agrarian relations; socio-economic contradictions; institutional imperatives; stability of the national economy.

Osetskyi Valerii Leonidovich - doctor of economic sciences, professor, professor of the department of economic theory, macro- and micro-economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv (64, Volodymyrska st., Kyiv)
E-mail: val_osetski@ukr.net

Осецкий В.Л. Социально-экономические противоречия развития аграрного рынка и институционные императивы его стойкости

Цель статьи - обосновать ключевые положения институциональной теории развития аграрного рынка, выяснить национальные особенности и закономерности становления аграрного сектора и предоставление обоснованных практических рекомендаций по использованию инструментов реализации социально-экономических противоречий в аграрной сфере Украины.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы научного познания, методологические и концептуальные положения современной экономической теории; монографический метод (научные труды отечественных и зарубежных ученых по проблемам развития аграрного рынка и институциональных императивов его устойчивости) методы научной абстракции, взаимосвязи и развития, институциональный и эволюционные подходы - при исследовании природы, характера и содержания социально-экономических противоречий развития аграрного рынка, их ключевых признаков.

Результаты исследования. Осуществлено теоретическое обобщение и предложены подходы к решению социально-экономических противоречий в системе аграрных отношений и разработке и определении на этой основе предложений по институционализации развития аграрного рынка Украины в условиях динамических изменений его структуры по формам собственности. Выявлено, что государство должно влиять на формирование структурно-институциональных форм развития аграрного рынка посредством установления соответствующих правил, которые доказали свою эффективность в зарубежной практике.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие идентификация социально-экономических противоречий развития аграрного рынка в странах ЕС и определение возможностей использования успешного опыта их реализации в Украине, прежде всего для внедрения рынка земель сельскохозяйственного назначения через стимулирование институционального порядка, становления "новых" институтов функционирования аграрного сектора в направлении роста его эффективности.

Практическая значимость. С целью реализации социально-экономических противоречий развития аграрного рынка целесообразным для Украины является проведение политики реформирования аграрного сектора с учетом достижений новейших теорий институционализма, в основу которых положены перспективы образования устойчивых агропродовольчих цепей добавленной стоимости. Илл.: 1. Библиогр.: 34.

Ключевые слова: аграрный рынок; аграрный сектор; аграрные отношения; социально-экономические противоречия; институционные императивы; устойчивость национальной экономики.

Осецкий Валерий Леонидович - доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории, макро- и микроэкономики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (г. Киев, ул. Владимирская, 64)
E-mail: val_osetski@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 10.08.2018 р.

Фахове рецензування: 03.09.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Осецкий В. Л. Соціально-економічні суперечності розвитку аграрного ринку та інституційні імперативи його стійкості. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 16 – 28.

*

УДК 338.439.5

М.П. ТАЛАВИРЯ, доктор економічних наук, професор
І.В. ВАЩЕНКО, аспірант*

Формування та функціонування ринку кукурудзи в Україні

Мета статті - обґрунтувати методичні та теоретичні засади, визначити основні проблеми та напрями розвитку ринку кукурудзи в Україні; проаналізувати тенденції формування вітчизняного ринку кукурудзи.

Методика дослідження. При проведенні дослідження використано такі методи: монографічний - під час опрацювання фахових літературних джерел та роботи із джерелами зазначеної проблематики; системний - для уточнення категоріального апарату; економіко-математичний і статистичний - під час роботи зі статистичною інформацією та аналітичних розрахунків; логічний - для визначення позитивних соціальних та економічних ефектів з метою узагальнення результатів і формування висновків.

Результати дослідження. Проаналізовано сучасний стан, проблеми та тенденції функціонування ринку кукурудзи в Україні, обсяги вітчизняного виробництва, експорту, імпорту, споживання, основні фінансові показники реалізації. Охарактеризовано динаміку балансу вітчизняного ринку зерна кукурудзи в Україні. Встановлено основні напрями удосконалення системи формування та функціонування ринку кукурудзи. Останніми роками спостерігається збільшення загального виробництва кукурудзи. Зростання попиту на нього на світовому ринку стало поштовхом для виробників цієї продукції у нашій державі. Свідченням цього є збільшення за десятирічний період посівних площ під культурою майже вдвічі, а також відповідне збільшення її експорту.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано теоретичні, методичні та практичні рекомендації щодо формування і функціонування ринку кукурудзи в Україні.

Практична значущість. Основні результати дослідження є важливою передумовою для вирішення питань, пов'язаних із збільшенням ефективності функціонування ринку зерна кукурудзи в Україні. Рис.: 3. Бібліогр.: 11.

Ключові слова: ринок; зернові культури; попит; пропозиція; обсяги продажів; насіння; ціна.

Талавиря Микола Петрович - доктор економічних наук, професор, завідувач Науково-дослідного інституту економіки і менеджменту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: talanik@ukr.net

Ващенко Ігор Васильович - аспірант кафедри економічної теорії, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: masterservice6@gmail.com

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання дедалі більшого значення набувають інформаційні технології, людський потенціал та інфраструктурне забезпечення ефективного функціонування ринку зерна. Кукурудза є однією із найваж-

ливіших сільськогосподарських культур, що має високу продуктивність та можливість різнобічного використання. Однак на ринку кукурудзи в Україні новітні технології застосовуються повільно, немає налагодженої комунікаційної системи, яка б дала змогу його учасникам ефективно обмінюватися оперативною інформацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес розвитку зернового ринку України висвітлено у наукових дослідженнях віт-

* Науковий керівник – М.П. Талавиря, доктор економічних наук, професор.

© М.П. Талавиря, І.В. Ващенко, 2018

Осецкий Валерий Леонидович - доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории, макро- и микроэкономики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко (г. Киев, ул. Владимирская, 64)
E-mail: val_osetski@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 10.08.2018 р.

Фахове рецензування: 03.09.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Осецкий В. Л. Соціально-економічні суперечності розвитку аграрного ринку та інституційні імперативи його стійкості. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 16 – 28.

*

УДК 338.439.5

**М.П. ТАЛАВИРЯ, доктор економічних наук, професор
І.В. ВАЩЕНКО, аспірант***

Формування та функціонування ринку кукурудзи в Україні

Мета статті - обґрунтувати методичні та теоретичні засади, визначити основні проблеми та напрями розвитку ринку кукурудзи в Україні; проаналізувати тенденції формування вітчизняного ринку кукурудзи.

Методика дослідження. При проведенні дослідження використано такі методи: монографічний - під час опрацювання фахових літературних джерел та роботи із джерелами зазначеної проблематики; системний - для уточнення категоріального апарату; економіко-математичний і статистичний - під час роботи зі статистичною інформацією та аналітичних розрахунків; логічний - для визначення позитивних соціальних та економічних ефектів з метою узагальнення результатів і формування висновків.

Результати дослідження. Проаналізовано сучасний стан, проблеми та тенденції функціонування ринку кукурудзи в Україні, обсяги вітчизняного виробництва, експорту, імпорту, споживання, основні фінансові показники реалізації. Охарактеризовано динаміку балансу вітчизняного ринку зерна кукурудзи в Україні. Встановлено основні напрями удосконалення системи формування та функціонування ринку кукурудзи. Останніми роками спостерігається збільшення загального виробництва кукурудзи. Зростання попиту на нього на світовому ринку стало поштовхом для виробників цієї продукції у нашій державі. Свідченням цього є збільшення за десятирічний період посівних площ під культурою майже вдвічі, а також відповідне збільшення її експорту.

Елементи наукової новизни. Обґрунтовано теоретичні, методичні та практичні рекомендації щодо формування і функціонування ринку кукурудзи в Україні.

Практична значущість. Основні результати дослідження є важливою передумовою для вирішення питань, пов'язаних із збільшенням ефективності функціонування ринку зерна кукурудзи в Україні. Рис.: 3. Бібліогр.: 11.

Ключові слова: ринок; зернові культури; попит; пропозиція; обсяги продажів; насіння; ціна.

Талавиря Микола Петрович - доктор економічних наук, професор, завідувач Науково-дослідного інституту економіки і менеджменту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: talanik@ukr.net

Ващенко Ігор Васильович - аспірант кафедри економічної теорії, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: masterservice6@gmail.com

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання дедалі більшого значення набувають інформаційні технології, людський потенціал та інфраструктурне забезпечення ефективного функціонування ринку зерна. Кукурудза є однією із найваж-

ливіших сільськогосподарських культур, що має високу продуктивність та можливість різнобічного використання. Однак на ринку кукурудзи в Україні новітні технології застосовуються повільно, немає налагодженої комунікаційної системи, яка б дала змогу його учасникам ефективно обмінюватися оперативною інформацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес розвитку зернового ринку України висвітлено у наукових дослідженнях віт-

* Науковий керівник – М.П. Талавиря, доктор економічних наук, професор.

© М.П. Талавиря, І.В. Ващенко, 2018

чизняних учених: М.Й. Маліка, Ю.О. Лупенко [5], М.П. Талавирі [4, 11], В.В. Байдали [4]. Питанню формування цінових тенденцій на ринку зерна України приділяли увагу у своїх працях іноземні науковці, зокрема А. Сміт [10].

Мета статті - обґрунтувати методичні та теоретичні засади, визначити основні проблеми та напрями розвитку ринку кукурудзи в Україні; проаналізувати тенденції формування вітчизняного ринку кукурудзи.

Виклад основних результатів дослідження. Зернові культури завжди відігравали важливу роль для життєдіяльності людини. Свого часу ще А. Сміт писав: «лише надлишковий продукт села або той продукт, що перевищує потребу утримання хліборобів, дає місту засоби існування, а тому останнє може рости й розвиватися тільки в міру збільшення цього надлишкового продукту» [10]. Для забезпечення продовольчої безпеки населення країни потрібно ефективно функціонування ринку зерна, який є складною системою, що діє за умови існування попиту, пропозиції, ціни, конкуренції, суб'єктів господарювання, приватного підприємства, державного регулювання.

Кукурудза - одна з високопродуктивних злакових культур універсального призначення, яка за рівнем урожайності за достатнього вологозабезпечення переважає багато культур. Разом із тим вона характеризується досить високою посухостійкістю, а за оптимізації основних агротехнічних заходів може формувати сталу продуктивність і без поливу. Найбільш дієвими чинниками впливу в умовах півдня України на рівень зернової продуктивності кукурудзи є гібридний склад, застосування зрошення, мінеральних добрив, мікродобрив і регуляторів росту [6].

Завдяки інноваціям вітчизняні аграрії досягають успіху в отриманні високих показників із вирощування кукурудзи. Потреба в кукурудзі та сфери її використання не обмежуються лише харчовими цілями. Кукурудза стала однією з основних зернових культур, чий продукт переробки активно застосовуються у промисловості, тваринництві та медицині [7].

Основними конкурентами України на світових ринках зерна є США, Канада, Австралія, Франція, Росія, Казахстан. Посилюють конкуренцію між країнами й інші експортери: Угорщина, Польща, Туреччина, Угорщина. Тому на вітчизняному ринку зерна необ-

хідно розвивати логістичну інфраструктуру, що є важливою передумовою для зміцнення конкурентних позицій України на зовнішніх ринках. Перспективою розвитку інфраструктури ринку зерна за умов глобалізації є створення дигітальної логістики (ДЛ), що являє собою більш адаптовану до потреб учасників ринку систему збору та обробки даних з метою раціонального використання ресурсів та ефективного планування. Вона складається з трьох ключових компонентів - бездротової мережі, сервісно-консультаційної служби, геоінформаційної системи та гарантує учасникам ринку якісну інформацію завдяки використанню новітніх технологій, а також інтеграції наук у дигітальній логістиці.

Україна досягла максимальних масштабів розвитку галузі. Більш придатними для її вирощування є природно-кліматичні умови Лісостепу. Вирощування кукурудзи у степовій зоні доцільне при застосуванні зрошення. Подальше підвищення виробництва можливе за рахунок удосконалення технологій вирощування, які дають змогу покращити врожайність на вже зайнятих площах [10]. Виходячи з нової стратегії щодо зернових та олійних культур, в Україні передбачається виробництво кукурудзи до 30 млн т, з яких майже 20 млн т можна експортувати. Однак за умов подорожчання матеріально-технічних ресурсів цього буде складно досягти, тож у період відсутності економічної стабільності у країні вище зазначені прогнози будуть більш реалістичними [5].

Кукурудза - дуже важлива культура для українських фермерів. Попередні два роки вона мала найвищу рентабельність серед основних зернових культур. Проте наразі порівняно з ячменем кукурудза може посісти своє попереднє місце як низькомаржинальна культура.

У 2016 р. валове виробництво кукурудзи на зерно становило близько 26 млн т, що перевищило врожай попереднього року на 18%. На це вплинули більш сприятливі погодні умови, що позитивно позначилося на врожайності. При цьому площа до збирання цієї культури у межах 1,5% поступається торішній [4].

Україна з кожним роком збільшує обсяги виробництва зерна кукурудзи за рахунок підвищення врожайності культури та розширення її посівних площ (рис. 1).

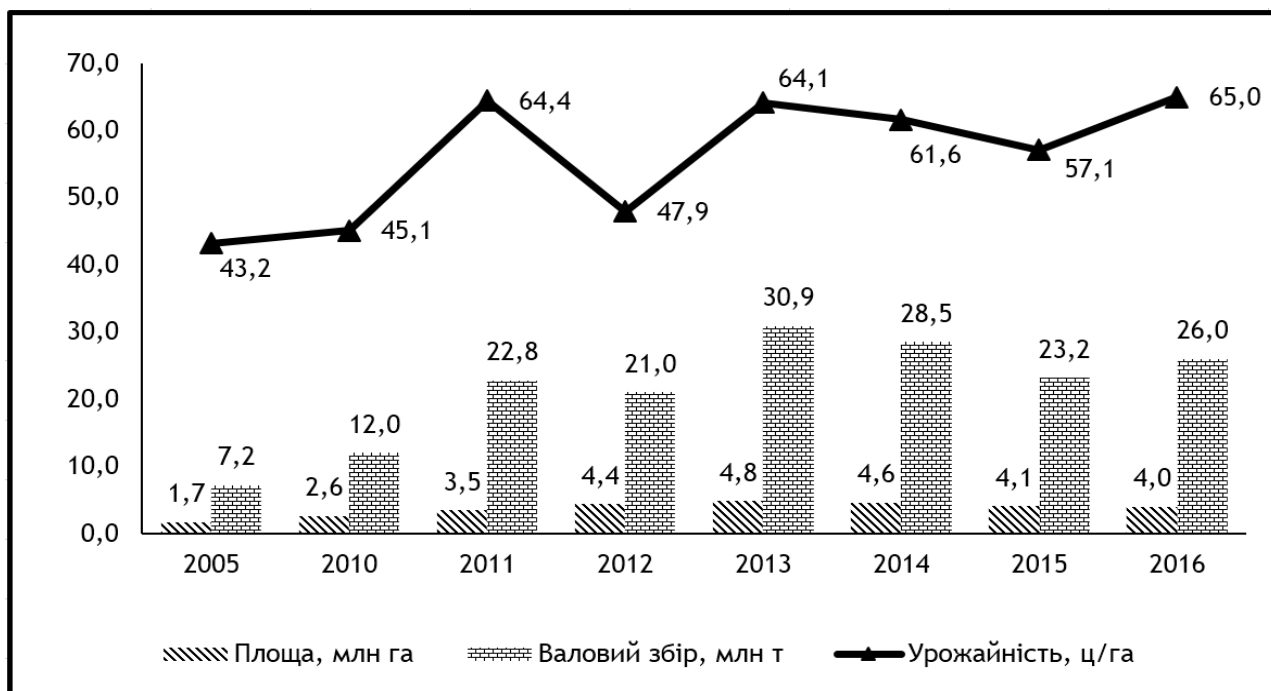

Рис. 1. Динаміка виробництва кукурудзи в Україні

Джерело: Держстат України, 2016 р.

На сьогодні обсяги реалізації зернової продукції на зовнішньому ринку збільшилися до 20 млн т. Україна стала другим у світі експортером кукурудзи після США, випередивши Аргентину і Бразилію. Основні виробники експортують зерно кукурудзи переважно до країн Північної Африки, Близького Сходу, ЄС та Південно-Східної Азії.

Підвищення врожаїв кукурудзи відбулося у багатьох країн – основних виробників цього зерна (рис. 2.3). Так, у США порівняно з минулорічним урожаєм очікують підвищення на 11%, Бразилії – 23%. У Південно-Африканській Республіці після неврожайного минулого сезону в нинішньому прогнозують зібрати її на рівні середніх показників 2012-2014 рр. [9].

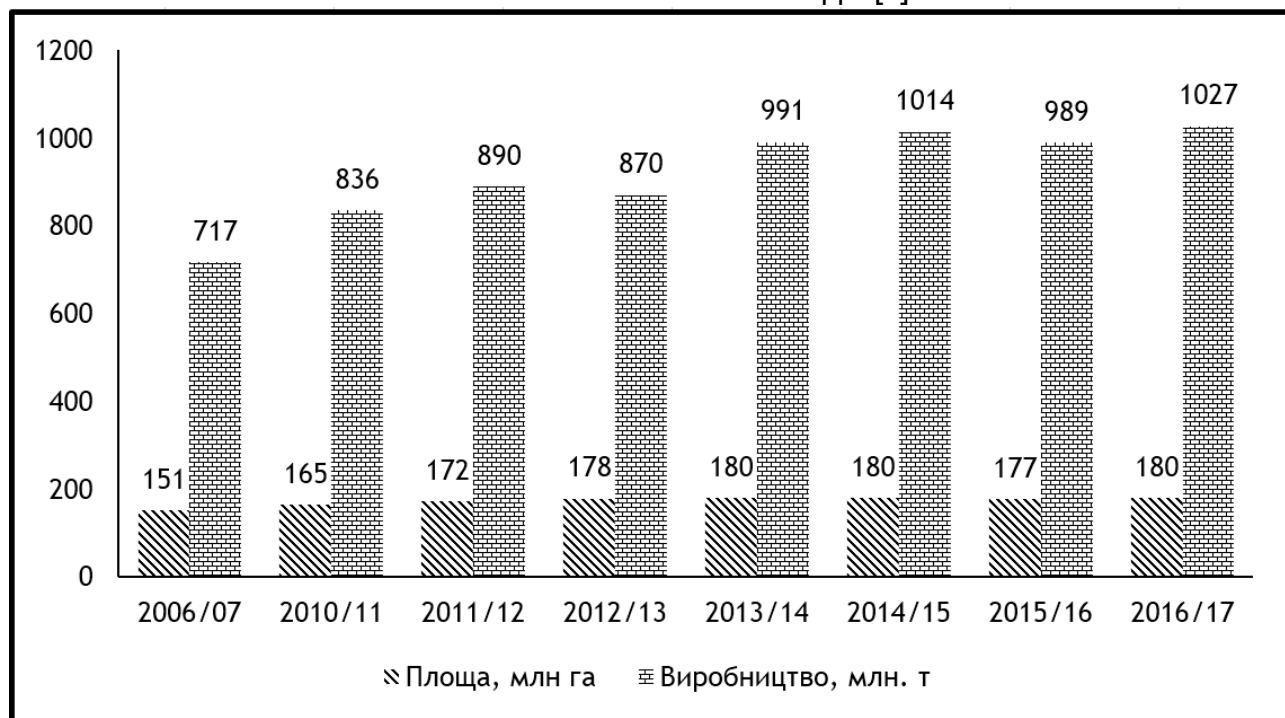

Рис. 2. Динаміка світового виробництва кукурудзи

Джерело: USDA, вересень, 2016 р.

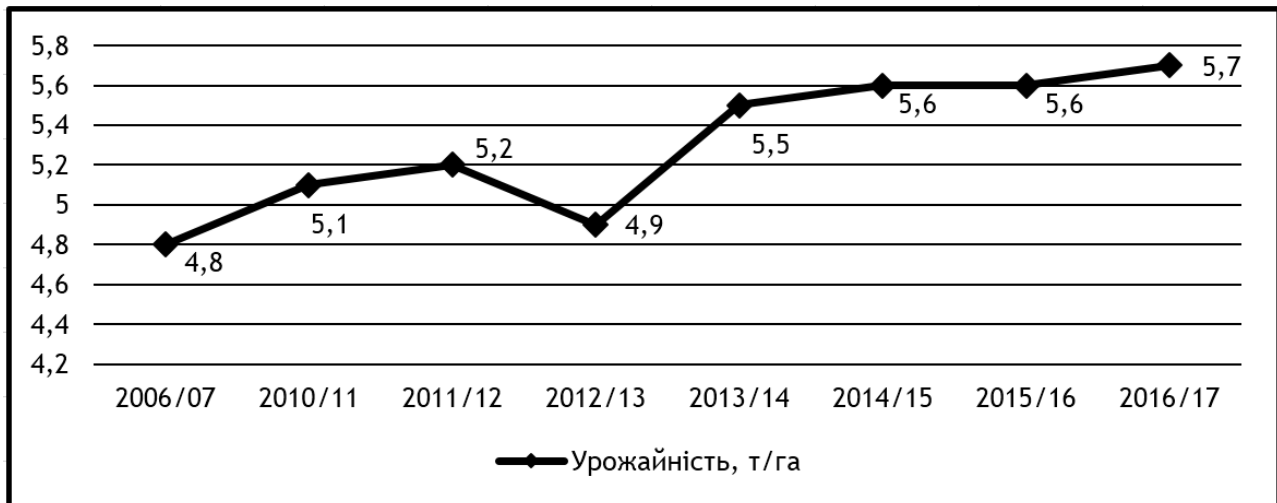

Рис. 3. Динаміка врожайності світового виробництва кукурудзи

Джерело: USDA, вересень, 2016 р.

Майже на третину очікується збільшення виробництва кукурудзи в Аргентині. Якщо в минулому сезоні у країні було вироблено 28 млн т, то у поточному цей показник перевищить 36 млн т. За інформацією аналітиків Зернової Біржі Буенос-Айреса, на це вплинула переорієнтація місцевих фермерів з вирощування сої на кукурудзу, оскільки на останню скасовано експортне мито. Як наслідок, площі під кукурудзою розширилися на 1 млн га - до 4,5 млн га [9].

Разом з тим зменшилося виробництво зерна кукурудзи в Китаї. За попередніми підсумками у цій країні зберуть 216 млн т зерна, що майже на 8,6 млн т менше від рівня попереднього сезону. До того ж у Мексиці прогнозують урожай кукурудзи на 5% менше рівня, ніж торік, а у Канаді — відповідно на 9% [8].

В основі формування і функціонування внутрішнього та зовнішнього ринків зерна кукурудзи та продуктів його переробки є попит та пропозиція на продовольче, фуражне, технічне та насіннєве зерно, які створюють відповідну кон'юнктуру та впливають на рівень цін. Цей процес потребує постійного регулювання конкурентоспроможного виробництва зерна кукурудзи, необхідність в якому визначається ринковим попитом. Процеси формування ринку зерна кукурудзи показують, що вони повинні бути адаптовані до специфіки певного ринку [5].

Багатогранний підхід до формування ринку кукурудзи дає підстави стверджувати про детальний аналіз історичних фактів. Спираючись на історію, яка свідчить про розвиток виробництва кукурудзи, що триває від

8-10 тис. років до нашої ери, і це не враховуючи період вирощування її в неокультуреному вигляді [7].

Висновки. Україні потрібно розвивати інфраструктуру свого зернового ринку, а також інтенсивно залучати новітні інформаційно-комунікаційні системи у господарську діяльність. Удосконалення інфраструктури через запровадження дигітальної логістики на вітчизняний ринок зерна допоможе його учасникам ухвалювати оптимальні рішення, зменшуючи втрати ресурсів і часу, що в свою чергу посилює конкурентні позиції України на світових ринках зерна.

Кукурудза є незамінним джерелом сировини, що використовується у тваринницькій галузі та промислово-індустріальній сфері для виробництва палива й олії.

Прогнози виробників щодо врожайності кукурудзи досить оптимістичні, але це має як позитивні, так і негативні сторони. Позитивним є те, що висока врожайність збільшує прибутковість виробництва. Водночас, якщо фермер не має достатніх потужностей для зберігання, він буде змушений продавати технічні надлишки на спотовому ринку за зниженими цінами і не матиме можливості та часу для очікування на більш вигідний рівень цін.

Україна має потужний потенціал виробництва та експорту кукурудзи, тому на сьогодні гостро постає питання про необхідність комплексного застосування заходів регулювання ринку зернових культур, а також виваженої стратегії цінової, податкової та зовнішньоекономічної політики.

Список бібліографічних посилань

1. Brown, L. R. (2011). *World on the Edge*. Earth Policy Institute. Norton. ISBN 987-0-393-08029-2.
2. Korowitz, David (2012). *Ignorance by Consensus*, Foundation for the Economics of Sustainability.
3. Marian Quigley. *Encyclopedia of Information Ethics and Security*, Monash University, 2008. 623 p.
4. Talavyria M. P., Lyamar V. V., Baidala V. V. Indicators for the analysis of the bioeconomy. *Економіка АПК*. 2017. № 3. С. 44-50.
5. Малік М. Й., Лупенко Ю. О. Державне регулювання аграрного сектору економіки в дослідженнях вітчизняних вчених. *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 153-158.
6. Маслак О. Перспективи ринку зерна врожаю 2016 року. *Агро бізнес сьогодні*. 2016. № 17. С. 16-17.
7. Маслак О. Ринок кукурудзи врожаю 2016 року. *Агро бізнес сьогодні*. 2016. № 21. С. 17-19.
8. Міжнародна організація ФАО. URL : <http://www.fao.org/faostat/en/#home>.
9. Міністерство сільського господарства США. URL : www.fas.usda.gov/grain_arc.asp.
10. Сміт А. Добробут нації: дослідження про природу та причини добробуту націй / за ред. Є. Литвин. Київ : Port Royal, 2001. 594 с.
11. Талавиря М. П. Розвиток біоорієнтованої економіки на науковій основі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. Вип. 1(45). Т. 2. Ужгород, 2015. С.225-230.

References

1. Brown, L.R. (2011). *World on the edge*. Earth Policy Institute. Norton [In English].
2. Korowitz, D. (2012). *Ignorance by consensus, foundation for the economics of sustainability* [In English].
3. Quigley, M. (2008). *Encyclopedia of information ethics and security*. Monash University [In English].
4. Talavyria, M.P., Lyamar, V.V., & Baidala, V.V. (2017). Indicators for the analysis of the bioeconomy. *Ekonomika APK*, 3, pp. 44-50. Retrieved from: <http://eapk.org.ua/en/contents/2017/03/44> [In English].
5. Malik, M.Yo., & Lupenko, Yu.O. (2009). Derzhavne reguliuvannya ahrarnoho sektoru ekonomiky v doslidzhenniakh vitchyznianskykh vchenykh [State regulation of agrarian sector of economy in researches of domestic scientists]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 153-158 [In Ukrainian].
6. Maslak, O. (2016). Perspektyvy rynku zerna vrozhaui 2016 roku [Prospects of the grain market in 2016]. *Ahro biznes sohodni*, 17, pp. 16-17 [In Ukrainian].
7. Maslak, O. (2016). Rynok kukurudzzy vrozhaui 2016 roku [Prospects of the grain market in 2016]. *Ahro biznes sohodni*, 21, pp. 17-19 [In Ukrainian].
8. Faostat. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. Retrieved from: <http://www.fao.org/faostat/en/#home> [In English].
9. Ministry of Agriculture of the United States. Retrieved from: www.fas.usda.gov/grain_arc.asp [In English].
10. Smith, A. (2001). *Dobrobut natsii: doslidzhennia pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsii [Goodwill of the nation: study of nature and causes of the welfare of nation]*. E. Lytvyn (Ed.). Kyiv: Port Royal [In Ukrainian].
11. Talavyria, M.P. (2015). Rozvytok biooriientovanoi ekonomiky na naukovi osnovi [Development of bioregulated economy on a scientific basis]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia "Ekonomika"*, 1(45), Vol. 2, pp. 225-230 [In Ukrainian].

Talavyria M.P, Vashchenko I.V. Formation and functioning of the corn market in Ukraine

The purpose of the article is to substantiate methodological and theoretical principles, identify the main problems and directions of development of the corn market in Ukraine, and analyze the trends of formation and development of the domestic corn market.

Research methods. In the research process the following methods have been used: monographic for the processing of professional literary sources and work with a textual presentation of the mentioned problem; systemic for specification of categorical apparatus; economic, mathematical and statistical for working with statistical information and outputting analytical expressions; logical for determination of positive social and economic effects, in order to summarize the results and form conclusions.

Research results. The article analyzes the current state, problems, and tendencies of functioning of the corn market in Ukraine, the volume of domestic production, exports, imports, consumption, and the main financial indicators of implementation. Dynamics of balance of the Ukrainian grain corn market has been described. Main directions of improvement of the system of formation and functioning of the corn market have been determined. In recent years there has been an increase in the total production volume of corn. Growth in demand for corn in the world market has become an impetus for national producers of this product in our country. Indication of this is the growth of the cultivated area almost twice during the ten-year period, as well as the corresponding increase in corn's export outside the country.

Elements of scientific novelty. It has been substantiated theoretical, methodological, and practical recommendations concerning formation and functioning of the corn market in Ukraine.

Practical significance. The main results of the research are an important prerequisite for solving issues related to increasing of an efficiency of the grain corn market in Ukraine. Figs.: 3. Refs.: 11.

Keywords: market; grain crops; demand; supply; sales volumes; seeds; price.

Talavyria Mykola Petrovych - doctor of economic sciences, professor, head of the research institute of economics and management, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: talanic@ukr.net

Vashchenko Ihor Vasylovych - post-graduate student of the department of economic theory, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: masterservice6@gmail.com

Талавиря Н.П., Ващенко И.В. Формирование и функционирование рынка кукурузы в Украине

Цель статьи - обосновать методические и теоретические основы, определить основные проблемы и направления развития рынка кукурузы в Украине; проанализировать тенденции формирования отечественного рынка кукурузы.

Методика исследования. При проведении исследования использованы следующие методы: монографический - при обработке специальных литературных источников и работе с источниками по указанной проблематике; системный - для уточнения категориального аппарата; экономико-математический и статистический - при работе со статистической информацией и аналитических расчётах; логический - для определения положительных социальных и экономических эффектов с целью обобщения результатов и формирование выводов.

Результаты исследования. Проанализированы современное состояние, проблемы и тенденции функционирования рынка кукурузы в Украине, объёмы отечественного производства, экспорта, импорта, потребления, основные финансовые показатели реализации. Охарактеризована динамика баланса отечественного рынка зерна кукурузы в Украине. Установлены основные направления совершенствования системы формирования и функционирования рынка кукурузы. В последние годы наблюдается увеличение общего производства кукурузы. Рост спроса на неё на мировом рынке стал толчком для производителей этой продукции в нашей стране. Свидетельством этого является увеличение за десятилетний период посевных площадей под культурой почти вдвое, а также соответствующее увеличение её экспорта.

Элементы научной новизны. Авторами обоснованы теоретические, методические и практические рекомендации по формированию и функционированию рынка кукурузы в Украине.

Практическая значимость. Основные результаты исследования являются важной предпосылкой для решения вопросов, связанных с увеличением эффективности функционирования рынка зерна кукурузы в Украине. Илл.: 3. Библиогр.: 11.

Ключевые слова: рынок; зерновые культуры; спрос; предложение; объёмы продаж; семена; цена.

Талавиря Николай Петрович - доктор экономических наук, профессор, заведующий Научно-исследовательского института экономики и менеджмента, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail: talanik@ukr.net

Ващенко Игорь Васильевич - аспирант кафедры экономической теории, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Оборона, 15)

E-mail: masterservice6@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 09.07.2018 р.

Фахове рецензування: 02.08.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Талавиря М. П., Ващенко І. В. Формування та функціонування ринку кукурудзи в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 28 – 33.

* * *

Новини АПК

Державна підтримка молочної галузі має супроводжуватися зміною підходів до регулювання

Міністерство аграрної політики та продовольства України у тісній співпраці з Держпродспоживслужбою, виробниками та переробниками молока, профільними організаціями та міжнародними експертами здійснює низку заходів, направлених на розвиток ринку молока та молочних продуктів в Україні. Так, Міністерством було розроблено й опубліковано для громадського обговорення наказ «Про затвердження Вимог до безпечності та якості молока і молочних продуктів», прийняття якого запровадить належну практику виробництва, переробки та введення в обіг молока і молочних продуктів, дозволить встановити єдині, адаптовані до норм ЄС, вимоги.

Про це зазначила заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Олена Ковальова під час проведення Круглого столу «Регулювання ринку молока» 25 вересня ц.р. Участь у заході взяли представники Мінагрополітики, Мінекономрозвитку, профільного Комітету Верховної Ради України, Київської ОДА, Держпродспоживслужби, Офісу ефективного регулювання (BRDO), громадських спілок, секторальних асоціацій і бізнесу.

«Сьогодні якість молока в сільськогосподарських підприємствах постійно зростає, але жорстка конкуренція у ринковому середовищі спонукає виробників молочної продукції до пошуку нових ринків збуту, щоб забезпечити прибуткову діяльність. Важливим кроком є встановлення надійної системи контролю за безпечністю виробленої та розповсюдженої молочної продукції», - відмітила Олена Ковальова.

Також вона підкреслила, що з метою розвитку молочної галузі Урядом у 2018 р. запроваджено безпрецедентну підтримку галузі тваринництва на загальну суму 4 млн гривень. Серед проміжних результатів підтримки - збільшення показників ідентифікації та реєстрації молодняку великої рогатої худоби господарствами населення в 4,5 рази (кількість реєстрацій), збільшення середнього надою корови на 2,4%, стабілізація кількості поголів'я великої рогатої худоби у підприємствах.

Під час заходу відбулася презентація Зеленої Книги «Регулювання ринку молока» за розробки Офісу ефективного регулювання (BRDO). Документ містить чітко окреслену проблематику ринку та можливі шляхи її вирішення.

Довідково. За даними Держстату у I півріччі 2018 року переробними підприємствами закуплено у сільськогосподарських підприємств молоко-сировини екстра ґатунку - 287,7 тис. тонн, (21%), вищого ґатунку - 532,8 тис. тонн, (39 %); I ґатунку - 463,4 тис. тонн, (34 %); II ґатунку - 80,6 тис. тонн (6 %). На переробні підприємства надійшло 1368,4 тис. тонн молока з підприємств та 583,0 тис. тонн молока від населення.

Прес-служба Мінагрополітики

УДК 338.439:339.9+338.439.64(477)

*І.Г. КИРИЛЕНКО, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН
В.Є. ІВЧЕНКО, кандидат економічних наук
В.В. ДЕМ'ЯНЧУК, кандидат сільськогосподарських наук*

Основні тенденції розвитку світового продовольчого ринку та виробництво продовольства в Україні

Мета статті - вивчити поточний стан виробництва та світової торгівлі за наступними основними видами сільськогосподарської продукції: зерна пшениці та кукурудзи, рослинних олій, цукру, яловичини, свинини, м'яса птиці, вершкового масла, сирів, сухого незбираного та знежиреного молока, а також участь України у їх світовому виробництві та світовій торгівлі.

Методика дослідження. Дослідження базується на використанні системного підходу до оцінки перебігу ситуацій, що виникали на світовому продовольчому ринку протягом певного історичного періоду, історичного та аналітичного методів під час формування та аналізу матеріалів дослідження, а також порівняльного методу для оцінки його результатів.

Результати дослідження. Визначено, що лідерами світової торгівлі зазначеними видами сільськогосподарської продукції виступають ЄС та США, а в окремих сегментах світового продовольчого ринку вагомі позиції займають Бразилія (зерно кукурудзи, цукор, яловичина, свинина, м'ясо птиці), Аргентина (зерно кукурудзи, рослинні олії), Індія (зерно пшениці, цукор), Україна (зерно пшениці та кукурудзи, рослинні олії), Австралія (зерно пшениці, цукор, яловичина), Канада (рослинні олії, свинина), Малайзія (рослинні олії), Нова Зеландія (яловичина, вершкове масло, сири, сухе незбиране та знежирене молоко). Відзначено, що Україна перебуває лише на початковому етапі реального входження у світовий продовольчий ринок. Так, у вітчизняному експорті продовольства переважає сировинна складова або продукція з незначною доданою вартістю (зернові, рослинні олії, цукор тощо), а експорт готової продукції харчування не набув суттєвих обсягів. При цьому експорт продовольства відбувається на фоні істотного зниження внутрішнього споживання основних видів продовольства, що призвело до різкого зменшення основних продовольчих фондів, обсяги яких нині мають мінімально допустимі для продовольчої безпеки населення України розміри, внаслідок чого певна частина населення країни може потерпати від недостатності харчування.

Елементи наукової новизни. Встановлено, що Україна знаходиться на наступних позиціях на світовому продовольчому ринку - стосовно зерна пшениці (3,6% світового виробництва та 9,6% світової торгівлі), зерна кукурудзи (2,3 та 12,4%), рослинних олій (3 та 6,8%), цукру (1,2 та 1,6%), м'яса птиці (1 та 2,1%), вершкового масла (1 та 3,5%), сухого знежиреного молока (2,5 та 1,4%). Очікується, що наприкінці поточного десятиліття Україна забезпечуватиме до 10% світового експорту зерна пшениці, до 14% світових поставок зерна кукурудзи та 8,5% ринку рослинних олій, 2,6% ринку вершкового масла та 1,7% ринку м'яса птиці, 1% ринків цукру та сухого знежиреного молока.

Практична значущість. За результатами дослідження надані пропозиції щодо розроблення заходів у частині продовольчої безпеки в Україні та нарощування її участі у світовій торгівлі продовольством. Табл.: 1. Рис.: 2. Бібліогр.: 12.

Ключові слова: світовий продовольчий ринок; експорт; імпорт; сільськогосподарська продукція; додана вартість; харчова продукція.

Кириленко Іван Григорович - доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти (м. Київ, вул. Садова, 3)

E-mail: Kyrylenko.Ivan@rada.gov.ua

Івченко Вадим Євгенович - кандидат економічних наук, заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин (м. Київ, вул. Садова, 3)

E-mail: Ivchenko.Vadyt@rada.gov.ua

Дем'янчук Володимир Віталійович - кандидат сільськогосподарських наук, помічник-консультант народного депутата України, Верховна Рада України (м. Київ, вул. Садова, 3)

E-mail: v.demyanchuk@gmail.com

Постановка проблеми. Як і в усьому світі, питання виробництва продовольства в Україні є визначальними для продовольчої

безпеки держави та подальшого забезпечення соціальної стабільності її громадянського суспільства.

Оптимізація використання наявного в Україні аграрного потенціалу та успішне просування вітчизняної аграрної продукції і си-

© І.Г. Кириленко, В.Є. Івченко, В.В. Дем'янчук, 2018

ровини на світовий ринок є також вагомими економічними та політичними факторами подальшого становлення нашої держави в новітній системі міжнародних політичних та економічних відносин, яка на сьогодні достатньо суттєво змінюється.

Насамперед ці зміни пов'язані з посиленням відцентрових тенденцій у політиці держав з розвинутою економікою, що, у свою чергу, підвищує вірогідність нарощування кризових явищ у світовій економіці та зумовлює певне загострення економічної конкуренції, зокрема й на світових продовольчих ринках. На даний час висловлюється занепокоєння щодо високої вірогідності посилення протекціонізму в політиці країн - провідних учасників світового ринку, в тому числі і продовольчого. Тому питання розроблення та якнайшвидшого впровадження сучасної державної стратегії трансформації вітчизняної економіки, спрямованої на пріоритетний інноваційний розвиток ключових галузей, набуває надзвичайної актуальності.

Слід також відзначити, що в частині аграрної сфери пріоритети політики держави мають полягати у якнайповнішому забезпеченні населення країни якісними продуктами харчування власного виробництва відповідно до кращих стандартів продовольчої безпеки економічно розвинених держав.

І саме ця теза повинна бути визначальною при формуванні державної галузевої політики. На думку авторів, успішна реалізація зазначеного має базуватися на забезпеченні раціонального використання та ефективного відтворення наявних в Україні, зокрема у вітчизняному агропромисловому комплексі, природних, технічних, технологічних та інтелектуальних ресурсів і впровадженні збалансованої, прогнозованої та економічно мотивованої ефективної державної політики щодо участі нашої держави у світовому продовольчому ринку. Важливо підкреслити, що саме реалізація таких завдань на тривалу перспективу буде визначати ефективність забезпечення продовольчої безпеки держави, суспільну стабільність та виходить на найвищий рівень стратегічних завдань державної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку світового продовольчого ринку та особливості становлення вітчизняного ринку аграрної продукції достатньо детально висвітлені в наукових працях В.І. Власова [1], Т.О. Зінчук [3], С.М. Кваші,

С.О. Григор'єва [4], І.І. Лукінова [6], Ю.О. Лупенка [8], П.Т. Саблука [7]. Разом із тим достатньо складні процеси, які відбуваються на світовому та вітчизняному продовольчому ринку, вимагають постійної уваги та зумовлюють необхідність додаткових досліджень можливих ситуацій щодо їх перебігу. Про це також свідчать результати іншого дослідження щодо забезпечення продовольчої безпеки держави з урахуванням наявних змін у частині динаміки фондів споживання основних продуктів харчування населенням України та особливостей поточної експортної політики [5].

Крім того, треба врахувати, що згідно з останніми прогнозними висновками вчених у найближчі п'ять років на більшості території планети очікуються аномально високі температури, що, безумовно, позначиться на продуктивності тварин та врожайності в рослинництві. Нинішній рік це вже підтвердив - до 20% недобору зернових обраховують у Німеччині та Франції, ще раніше багатомільярдних збитків від ураганів зазнала Британія.

Ще тривожнішими є прогнози експертів стосовно загрози дефіциту якісної прісної води. Вже сьогодні не мають достатнього доступу до питної води майже 2 млрд осіб. У недалекій перспективі ця цифра сягне половини населення планети. І при цьому основними споживачами води є не люди, а сільське господарство та енергетика. Гостро відчують нестачу такого життєво важливого ресурсу вже у найближчі роки Індія, Китай, Індонезія, Пакистан. А вони - серед провідних виробників, експортерів та споживачів продовольства у світі і на них припадає майже половина населення планети.

Мета статті - вивчити поточний стан світового ринку продовольства в частині сучасного виробництва основних видів сільськогосподарської продукції у світі та Україні (зернових і олійних культур, цукру, м'яса та молочних продуктів), а також розглянути можливі сценарії розвитку ситуації щодо продовольчого ринку на коротко- та довгострокову перспективу. Крім цього, надати пропозиції для розроблення ефективної стратегії зовнішньоекономічної політики держави щодо участі України у світовому продовольчому ринку на засадах раціонального використання наявних економічних та природних ресурсів, зростання вітчизняної економіки з урахуванням особливостей сучасного розвитку сві-

тового продовольчого ринку. У процесі дослідження використано статистичні та аналітичні матеріали Державної служби статистики України [2], Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) [9], Департаменту сільського господарства США [11], Європейської Комісії [12].

Виклад основних результатів дослідження. Відповідно до мети дослідження, на першому його етапі було проведено вивчення поточної (2017 р.) та очікуваної протягом наступного десятиріччя (2018-2027 рр.) ситуації щодо стану продовольчого ринку в частині досліджуваних товарів, визначено провідні їх виробники, експортери, імпортери, а також формалізовано оцінки частки України у їх світовому виробництві та, відповідно, її внеску до світової торгівлі.

Пшениця. Світове виробництво зерна пшениці у 2017/18 маркетинговому році (МР) визначено в обсязі 758,02 млн т, основні виробники - ЄС (151,68 млн т), Китай (129,77 млн т), Індія (98,51 млн т), Російська Федерація (84,99 млн т) та США (47,37 млн т), які разом виробляють 67,6% світових обсягів. При цьому частка України знаходиться на рівні 3,6% світового виробництва. Обсяги світової торгівлі зерном пшениці у 2017/18 МР становлять 183,24 млн т, головні експортери - Російська Федерація (42 млн т), ЄС (23,5 млн т), США (23,07 млн т), Україна (17,5 млн т) та Австралія (15,58 млн т), які забезпечують 66,4% світової торгівлі. Частка України у світовому експорті - 9,6%.

Протягом 2013/14 - 2017/18 маркетингових років виробництво пшениці в Україні зросло на 21,1%, експорт - у 1,8 раза, але внутрішнє споживання зменшилося на 13,9% [11].

За прогнозом ОЕСР - ФАО [10] протягом 2018-2027 рр. світове виробництво зерна пшениці може збільшитися на 10,3% (до 832,62 млн т), основними виробниками очікуються ЄС (164,44 млн т), Китай (133,28 млн т), Індія (112,06 млн т), Російська Федерація (83,88 млн т) та США (55,28 млн т), які формуватимуть 65,9% світового виробництва. Частка України становитиме 3,7%. Обсяги світової торгівлі за цей період зростуть до 198,67 млн т (на 11,2%), головні експортери - Російська Федерація (40,19 млн т), ЄС (34,94 млн т), США (26,39 млн т), Канада (21,98 млн т), Австралія (19,47 млн т) та Україна (19,43 млн т), які забезпечуватимуть 81,7% світових поста-

вок збіжжя. Частка України при цьому становитиме 9,8% [10].

Кукурудза. У 2017/18 МР у світі було вироблено 1033,3 млн т зерна кукурудзи, найбільші виробники - США (370,96 млн т), Китай (215,89 млн т), Бразилія (83 млн т), ЄС (62,28 млн т) та Аргентина (33 млн т), які разом виробляють 74% світових обсягів. Внесок України становить 2,3%. Обсяги світової торгівлі у 2017/18 МР склали 149,66 млн т, головні експортери - США (62 млн т), Бразилія (24,5 млн т), Аргентина (24 млн т), ПАР (18,5 млн т) та Україна (18,5 млн т), які спільно забезпечують 89,9% її світового експорту. Частка України у світовій торгівлі - 12,4%.

За період 2013/14 - 2017/18 МР виробництво кукурудзи в Україні знизилося на 21,9%, а експорт, відповідно, на 7,5%, при тому, що її внутрішнє споживання за цей період зменшилося більш як удвічі [11].

Протягом 2018-2027 рр. світове виробництво зерна кукурудзи, згідно з чинним прогнозом, зросте до 1201,7 млн т (на 10,6%), як основні виробники визначено США (389 млн т), Китай (250,63 млн т), ЄС (70,92 млн т), Індія (32,52 млн т) та Україна (30,54 млн т), що разом становлять 64,4% світового його виробництва. Частка України прогнозується на рівні 2,5%. Світова торгівля зерном кукурудзи за 2018-2027 рр. зросте на 13,5% та у 2027 р. очікується в обсязі 157,23 млн т. Основними експортерами будуть США (53,25 млн т), Бразилія (36,1 млн т), Аргентина (22,82 млн т) та Україна (21,76 млн т), які сформують 85,2% світового ринку зерна кукурудзи. Внесок України досягне 13,8% [10].

Рослинні олії. Світове виробництво рослинних олій у 2017/18 МР становило 197,35 млн т.

Тут найбільша питома вага припадає на пальмову (35%), соєву (27,8%), ріпакову (14,4%) та соняшникову (9,3%) олії. Відповідно до оцінок Департаменту сільського господарства США, за результатами вказаного маркетингового періоду лідерами виробництва олій у світі є Індонезія (43,83 млн т), Китай (28,68 млн т), Малайзія (22,38 млн т), ЄС (18,88 млн т) та США (11,97 млн т), які забезпечили 63,7% світових обсягів. Частка України у цьому виробництві становить 3%. Світова торгівля рослинними оліями у 2017/18 МР визначена в обсязі 81,01 млн т, основні експортери - Індонезія (30,32 млн т),

Малайзія (18,65 млн т), Україна (5,49 млн т), Аргентина (4,74 млн т) та Канада (3,34 млн т), що становить 73,1% світового їх обігу. Частка України у світовому експорті рослинних олій - 6,8%.

Разом із тим Україна достатньо тривалий час є лідером світового виробництва соняшникової олії, протягом 2013/14 - 2017/18 МР її виробництво в Україні збільшилося на 23,8%, а експорт - на 25,6%. Це також супроводжувалося зростанням внутрішнього споживання соняшникової олії на 11,8% [11].

За оцінками ОЕСР-ФАО протягом 2018-2027 рр. виробництво рослинних олій може збільшитися на 16,1% (до 234,64 млн т), головними виробниками виступатимуть Індонезія (51,54 млн т), Китай (34,02 млн т), Малайзія (27,12 млн т), ЄС (16,14 млн т) та США (14,85 млн т), які формуватимуть 61,2% світового виробництва. Частка України у загальному виробництві може досягти 4%. Обсяги світової торгівлі рослинними оліями протягом 2018-2027 рр. зростуть на 18,4% (до 96,3 млн т), провідними експортерами визначаються Індонезія (35,76 млн т), Малайзія (21,2 млн т), Україна (8,16 млн т), Аргентина (7,6 млн т), Канада (3,48 млн т) та Російська Федерація (3,22 млн т), на які припадатиме 82,5% світової торгівлі. Частка України у світовій торгівлі рослинними оліями прогнозується на рівні 8,5% [10].

Цукор. Виробництво цукру в світі у 2017/18 МР визначено на рівні 191,81 млн т, основні виробники - Бразилія (38,87 млн т), Індія (32,44 млн т), ЄС (21,15 млн т), Таїланд (13,73 млн т), Китай (10,25 млн т) та США (8,39 млн т), які разом виробляють 65,1% світових обсягів. Частка України у світовому виробництві цукру у 2017 р. досягла 1,2%. Обсяги світової торгівлі у цьому маркетинговому році становили 63,08 млн т (головні експортери - Бразилія, Таїланд та Австралія - 65,6% світового експорту). Частка України серед експортерів цукру - 1,6%.

Слід окремо відзначити, що виробництво цукру в Україні протягом 2013/14-2017/18 МР збільшилося майже вдвічі, суттєво зріс його експорт (до 1 млн т) при зменшенні внутрішнього споживання на 26,9% [11].

Очікується, що протягом 2018-2027 рр. світове виробництво цукру зросте на 14,6% (до 204,72 млн т), основними виробниками очікуються Бразилія, Індія, ЄС, Китай, США, Пакистан, Російська Федерація та Мексика, сумарна продукція яких перевищує 65% сві-

тових обсягів. Внесок України може становити 1,1% світового виробництва. При цьому як провідні експортери виступатимуть Бразилія, Таїланд, Австралія, ЄС, Мексика, Індія, сумарний обсяг поставок яких може становити 75,7% світової торгівлі. Частка України серед експортерів цукру може бути на рівні 0,98% [10].

Виробництво м'яса. За даними ФАО [9] у 2017 р. загальне виробництво м'яса становило 330,4 млн т, з найбільшою його часткою м'яса птиці (36,5%) та свинини (35,9%). Дещо інша ситуація щодо його світового ринку: м'ясо птиці - 40,1%, яловичина - 31,2%, свинина - 25,1%. Найбільшими виробниками м'яса є Китай (85,8 млн т), ЄС (47,9 млн т), США (45,8 млн т) та Бразилія (27,1 млн т), які забезпечують 62,5% його світового виробництва. В той же час як основні експортери виступають США (7,7 млн т), Бразилія (7,02 млн т), ЄС (4,8 млн т), Австралія (1,905 млн т), Канада (1,897 млн т) та Індія (1,736 млн т), разом - 76,7% світового ринку м'яса. Частка України серед експортерів м'яса не перевищує 1%.

Стосовно яловичини та телятини, то у 2017 р. її світове виробництво становило 70,76 млн т. У цьому сегменті м'ясного ринку основними лідерами є США, Бразилія, ЄС, Китай, Індія, Аргентина, Австралія, Мексика та Пакистан (68,6% світового обсягу). Частка України не перевищує 0,5% [9]. Світова торгівля яловичиною у 2017 р. визначена в обсязі 10,18 млн т, провідні експортери - Бразилія, Індія, США, Австралія, Нова Зеландія та ЄС (73% світового експорту). Частка України - 0,5%.

Слід зазначити, що протягом 2013-2017 рр. виробництво яловичини в Україні зменшилося на 14%, при тому що обсяги його експорту за цей період зросли в 1,8 раза, але його внутрішнє споживання зменшилося на 21,8% [11].

Очікується, що протягом 2018-2027 рр. світове виробництво яловичини зросте до 79,3 млн т (на 10,6%). При цьому як провідні виробники визначені США, Бразилія, Китай, ЄС, Аргентина, Австралія та Індія (62,5% світових обсягів), частка України - 0,5%. Обсяги світового експорту за цей період можливо збільшаться на 12,4% (до 12,8 млн т). За чинним прогнозом основними експортерами яловичини у 2027 р. будуть Бразилія, Австралія, Індія та США, які забезпечуватимуть 63% обсягів світової торгівлі. Частка України

серед експортерів у 2027 р. прогнозується на рівні 0,13% [10].

Обсяги світового виробництва свинини у 2017 р. оцінюються у 118,7 млн т. Основні виробники - Китай (54,3 млн т), ЄС (23,4 млн т) та США (11,6 млн т), які забезпечують 75,3% вищезазначених обсягів. Внесок України у світове її виробництво - 0,5%. При цьому світовий експорт свинини досяг 8,2 млн т, основні експортери - ЄС, США, Канада, Бразилія (90,4% світового ринку), частка України - 0,07% [9].

В Україні за 2013-2017 рр. виробництво свинини зменшилося на 11,8%, практично не змінювалися показники експорту, а також на 30% зменшилося її внутрішнє споживання [11].

Протягом 2018-2027 рр. прогнозується зростання виробництва свинини у світі на 8,5% (до 130,93 млн т), основні виробники - Китай (59,43 млн т), ЄС (23,3 млн т) та США (12,95 млн т), які забезпечать 73,1% світового виробництва. Внесок України становитиме 0,6%. Обсяги світової торгівлі можуть збільшитися на 6,1% (до 8,64 млн т), головні постачальники - США, ЄС та Канада (80% світового експорту). Частка України не перевищуватиме 0,07% [11].

Світове виробництво м'яса птиці у 2017 р. визначається в обсязі 120,52 млн т. Основні виробники - США (21,998 млн т), Китай (17,66 млн т), ЄС (14,63 млн т) та Бразилія (13,64 млн т), які формують 56,3% світових обсягів. Частка України у світовому виробництві м'яса птиці - 1%. Світова торгівля м'ясом птиці у 2017 р. становила 13,1 млн т, провідні експортери - Бразилія, США, ЄС та Таїланд (81,24% світового експорту). Частка України - 2,1% [9].

Протягом 2013-2017 рр. виробництво м'яса птиці в Україні збільшилося на 10,7%, обсяги експорту - у 1,8 раза, а його внутрішнє споживання - на 2,7% [11].

За період 2018-2027 рр. прогнозується зростання світового виробництва м'яса птиці на 12,8% (до 139,02 млн т), основні виробники - США (23,8 млн т), Китай (22,93 млн т), Бразилія (15,58 млн т) та ЄС (15,35 млн т) - це 56% світових обсягів. Частка України - 0,9%. Обсяги його світового експорту зростуть до 15,82 млн т (на 20,5%), головні постачальники - Бразилія (5,298 млн т), США (4,37 млн т), ЄС (1,81 млн т), Таїланд (1,3 млн т), разом - 80,8% цього ринку.

Внесок України у світову торгівлю м'ясом птиці становитиме 1,7% [11].

Молоко та молочні продукти. За оцінками ФАО [9], світове виробництво молока та молочної продукції у 2017 р. становило 811,9 млн т (milk equivalent - т.е.). Серед провідних виробників молочної продукції - Індія, ЄС, США, Китай та Пакистан, які забезпечують 62,8% її світового виробництва. Світове виробництво молока та молочних продуктів продовжує зростати - у 2018 р. очікується його збільшення до 828,5 млн т (на 2%), при тому що, за розрахунками експертів ОЕСР - ФАО [10], у 2027 р. загальні обсяги виробництва можуть досягти 993,6 млн т (на 22,4% порівняно з 2017 р.). Варто зауважити, що обсяги експорту молочної продукції з України за вищезгаданими оцінками у 2017 р. не перевищували 816 тис. т, у 2018 р. прогнозується певне їх зменшення (до 798 тис. т, або 2,2%), а в цілому частка України у світовій торгівлі молочною продукцією нині не перевищує 1%.

Виробництво вершкового масла у світі в 2017 р. перевищило 11,2 млн т [10], в Україні обсяги його виробництва становили 108 тис. т [2]. На даний час провідними виробниками вершкового масла у світі є Індія, ЄС та США, які разом у 2017 р. виробили 76,6% його світового обсягу, частка України - 0,96%. Світова торгівля вершковим маслом у 2017 р. становила 855 тис. т, основні експортери - Нова Зеландія, ЄС, Республіка Білорусь та США (84,3% світового експорту), частка України - 3,5% [9].

Протягом 2013-2017 рр. виробництво вершкового масла в Україні збільшилося на 15,1%, обсяги експорту зросли у 9,3 раза, тоді як його внутрішнє споживання знизилося на 19% [11].

За прогнозами ОЕСР-ФАО, протягом 2018-2027 рр. виробництво вершкового масла зросте на 21,1% (до 14,06 млн т), провідними виробниками визначені Індія, ЄС, Пакистан, США та Нова Зеландія (81,4% світових обсягів), частка України - 0,9%. Протягом наступного десятиріччя обсяги світової торгівлі вершковим маслом можуть збільшитися до 1,08 млн т (на 15%), провідними його експортерами визначаються ЄС та Нова Зеландія (74% ринку) при тому, що частка України у світовій торгівлі вершковим маслом становитиме 2,6% [10].

Світове виробництво сирів у 2017 р. оцінювалося в обсязі 23,18 млн т, провідні си-

ровари - ЄС та США (67,4% світових обсягів), частка України - 0,8%. Обсяги світової торгівлі сирами у 2017 р. становили 2,54 млн т, провідні позиції на ринку займали ЄС, США та Нова Зеландія (60% світового експорту), частка України не перевищувала 0,4% [9 – 11]. Прогнозується збільшення світового виробництва сирів за період 2018-2027 рр. на 11,8% (до 26,5 млн т). При цьому провідними виробниками визначаються ЄС, США та Бразилія (70,5% світових обсягів), частка України - 0,5%. Обсяги світової торгівлі сирами за 2018-2017 рр. зростуть на 17,3% (до 3,04 млн т), основні експортери - ЄС, США та Нова Зеландія (65% світової торгівлі), частка України - 0,1% [10].

В Україні виробництво сирів протягом 2013-2017 рр. зменшилося на 24,3%, при тому що обсяги їх експорту знизилися у 5,9 раза, а їх внутрішнє споживання за цей період зменшилося на 5,5% [11].

Отже, проведені дослідження свідчать, що світова торгівля продовольством буде і надалі зосереджена навколо стабільних груп ключових країн-постачальників. Так, серед світових експортерів чільне місце посідають ЄС, США, Канада, Бразилія, Австралія, Нова Зеландія, на які припадає найбільша частина поставок на світовий продовольчий ринок. За таких умов зовсім незначна кількість країн, до якої належать країни з найбільш розвиненими економіками, і на наступне десятиріччя очікувано контролюватимуть світовий продовольчий ринок.

При цьому експерти ОЕСР-ФАО відзначають, що на цей період присутність України на зернових ринках буде зберігатися. Очікується, що частка вітчизняного зерна пшениці у світовій торгівлі у 2027 р. становитиме майже 10%, а зерна кукурудзи - до 14%, або відповідно 19,43 та 21,76 млн т. Також прогнозується збільшення участі України у світовій торгівлі в сегменті рослинних олій - від 6,8 до 8,5%. За вищезгаданими прогнозами експорт рослинної олії з України (переважно соняшникової) протягом 2018-2027 рр. повинен збільшитися до 8,16 млн т, або на 50%.

У той же час Україна не розглядається як вагомий учасник світового продовольчого ринку в частині виробництва яловичини, свинини, сирів, сухого незбираного та знежиреного молока, адже частка вітчизняного експорту цих товарів вже тривалий час не перевищує 1% світової торгівлі.

Разом із тим протягом останнього часу певні перспективи на світовому продовольчому ринку отримали вітчизняне м'ясо птиці та вершкове масло, частка яких у світовій торгівлі продовольством у 2017 р. становила 2,1 та 3,5% відповідно.

Звідси можна стверджувати, що Україна, незважаючи на достатньо суттєвий термін її незалежності, нині перебуває лише на початковому етапі входження у світовий продовольчий ринок, адже у вітчизняному експорті продовольства переважає сировинна складова або продукція з незначною доданою вартістю (зернові, рослинні олії, цукор тощо), а експорт готової продукції харчування не набув суттєвих обсягів.

При цьому як суттєвий чинник ситуації, що склалася, слід вказати відсутність системного бачення стратегії економічного розвитку держави, найважливішою складовою якої виступає стабільне забезпечення продовольчої безпеки держави, поточної та перспективної зовнішньоекономічної політики, в тому числі і щодо участі у світовому продовольчому ринку.

Крім того, протягом останніх чотирьох років експорт основних вітчизняних сільськогосподарських товарів має суто комерційний приватний характер та залежить головним чином від поточної кон'юнктури взаємовідносин між окремими міжнародними трейдерськими формуваннями. Це не створює будь-яких економічних мотивацій для розвитку аграрного підприємництва та в цілому негативно впливає на результати використання таких стратегічно важливих активів, як земельні та водні ресурси, які є найбільшим природним надбанням народу України. З іншого боку, зменшення внутрішнього споживання основних вітчизняних продовольчих товарів створює глобальну загрозу здоров'ю громадян України.

Так, результати проведених досліджень чітко показують, що протягом 2013-2017 рр. в Україні у більшості напрямів зростання обсягів виробництва продукції супроводжувалося збільшенням експорту та зменшенням обсягів внутрішнього споживання. При зростанні виробництва зерна пшениці на 21,1% відбулося збільшення обсягів експорту в 1,8 раза та зниження його внутрішнього споживання на 13,9%. Аналогічний перебіг вищезгаданого сценарію спостерігався щодо виробництва цукру (збільшення виробництва вдвічі, суттєве зростання експорту та змен-

шення його внутрішнього споживання на 26,9%), вершкового масла (15,1%, 9,3 раза та 19% відповідно), сухого знежиреного молока (5,8%, 2,4 раза, 1,6 раза). Навіть при зменшенні виробництва зерна кукурудзи (на 21,9%) відбувалося певне зниження обсягів експорту (на 7%), але внутрішнє його споживання за цей час зменшилося вдвічі. Сценарій, аналогічний зазначеному, спостерігався щодо виробництва сирів в Україні - відповідно 24,3%, 5,9 раза, 5,5%. І лише виробництво соняшникової олії, а також м'яса птиці в країні відбувалося за більш помірним сценарієм - збільшення виробництва передувало зростанню обсягів експорту, що сприяло певному збільшенню внутрішнього споживання - відповідно по олії: 23,8%, 25,6%, 11,8% та м'ясу птиці 10,7%, 1,8 раза, 2,7%. Стосовно виробництва яловичини та сухого незбираного молока, то у цьому випадку зниження обсягів виробництва не зупинило зростання експорту та супроводжувалося зменшенням обсягів їх внутрішнього споживання - 14%, 1,8 раза, 21,8% та 2 рази, 4 рази і 10 разів відповідно. Щодо виробництва свинини в Україні - зменшення обсягів

виробництва у 2017 р. за незначного експорту супроводжувалося зменшенням обсягів її внутрішнього споживання, що може мати наслідком збільшення обсягів імпорту свинини в Україну в наступні роки.

Про відсутність обґрунтованої стратегії економічного розвитку держави в частині її участі у світовому продовольчому ринку свідчить аналіз динаміки торгівлі сільськогосподарською продукцією між ЄС та Україною протягом 2013-2017 рр. За результатами 2017 р. серед торговельних партнерів ЄС у частині експорту аграрної продукції Україна посідає 9-те, в частині імпорту - 4-те місце. У 2017 р. ЄС експортувала товарів в Україну вартістю 1815 млн євро, імпортувала - на суму 5499 млн євро (рис. 1, 2). насамперед слід відзначити, що обсяги експорту сільськогосподарських товарів з ЄС в Україну протягом 2013-2017 рр. знизилися на 17,1%, а обсяги імпорту з України до ЄС - збільшилися в 1,4 раза. При цьому, обсяги поставок зернових культур з України до ЄС збільшилися на 15%, істівних плодів та горіхів - у 1,7 раза, жирів та олій тваринного і рослинного походження - втричі.

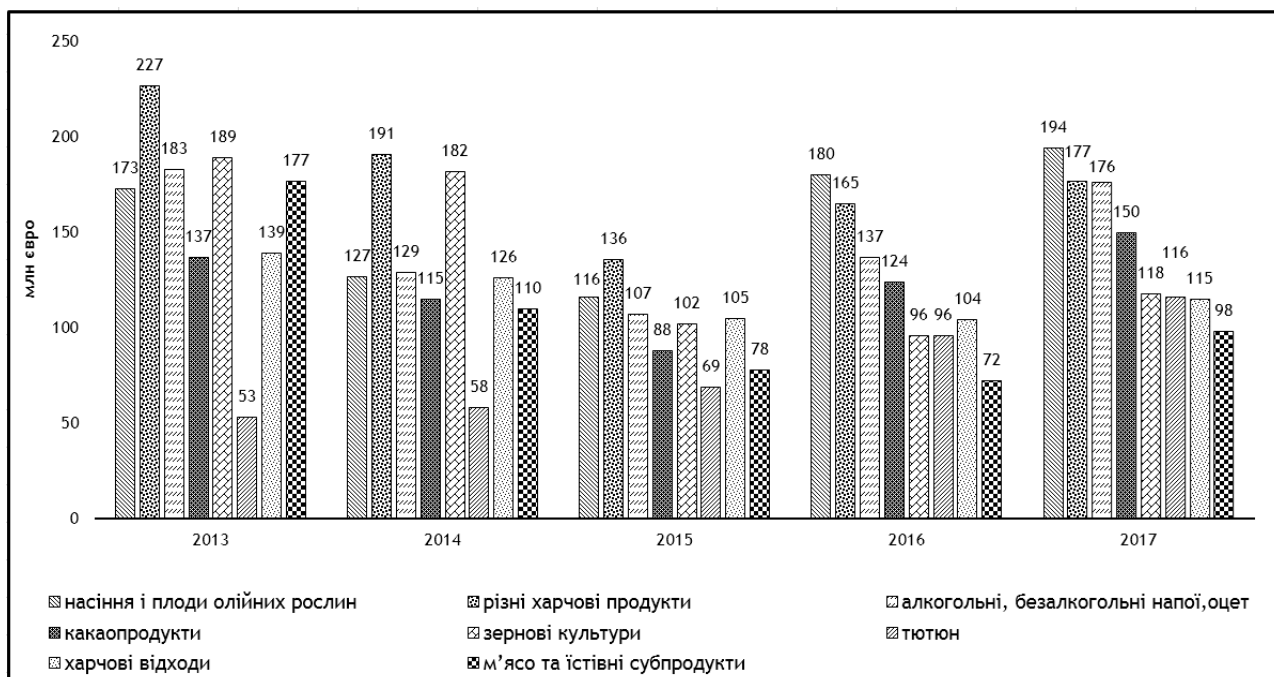
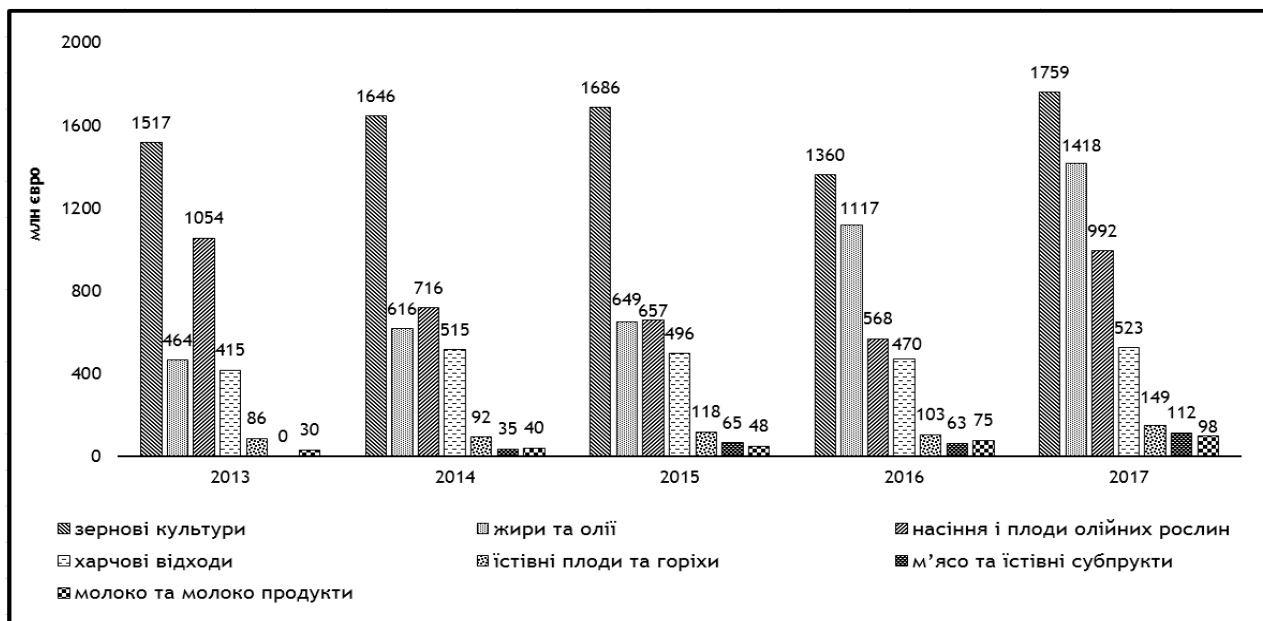

Рис. 1. Динаміка експорту аграрної продукції з ЄС до України протягом 2013-2017 рр.

Джерело: European Commission [12].

Загалом у 2017 р. до ЄС з України було завезено сільськогосподарської сировини вартістю 4612 млн євро (83,9% загальної вартості імпорту з України до ЄС), тваринних та рослинних жирів вартістю 1418 млн євро (25,8%). При цьому в Україну з ЄС поставле-

но насіння зернових культур вартістю 118 млн євро (6,5% вартості експорту з ЄС до України), насіння олійних культур - на 14 млн євро (10,7%), а також готової продукції вартістю 973 млн євро (53,6%).

2. Динаміка імпорту аграрної продукції з України до ЄС протягом 2013-2017 рр.

Джерело: European Commission [12].

Тобто, зважаючи на наведене вище, сутність торговельних відносин між Україною та ЄС головним чином полягає у постачанні в Україну з ЄС насіннєвого матеріалу, а також певних видів готової харчової продукції, з подальшим імпортом з України до ЄС зерна, насіння олійних культур та рослинних олій, при тому що поставки готової продукції з України до ЄС не перевищують 15% від загального обсягу в частині зазначеного.

Звідси можна стверджувати, що наявні між ЄС та Україною в частині торгівлі сільськогосподарською продукцією відносини не повною мірою підлягають кваліфікації їх як всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

Безумовно, складні політичні та економічні умови, що сформувалися в Україні в 2014-2017 рр., негативно впливали як на

виробництво сільськогосподарської продукції, так і на результати зовнішньоекономічної діяльності держави, зокрема її участі у світовому продовольчому ринку. Очевидно, що в стані війни - інші пріоритети.

При цьому якнайбільше негативні впливи позначилися на експорті готових харчових продуктів (продукція з високою доданою вартістю). Інформація, наведена в таблиці, свідчить про суттєвий спад протягом 2013-2016 рр. показників експорту готових харчових продуктів - відповідно на 31,1 та 46,1%. Деяке зростання цих показників торік порівняно з 2016 р. (на 15,4 та 11,6% відповідно) може стати сигналом для поступового відновлення обсягів вітчизняного експорту готових харчових продуктів хоча б до рівня 2013 р.

Зовнішня торгівля України сільськогосподарською продукцією протягом 2013-2017 рр., млн дол. США

Рік	Експорт				Імпорт			
	Тваринницька продукція	Рослинницька продукція	Жири, олії	Харчові продукти	Тваринницька продукція	Рослинницька продукція	Жири, олії	Харчові продукти
2013	1084,1	8875,0	3507,1	3557,2	1892,1	2669,8	403,3	3218,8
2014	1014,5	8736,1	3822,0	3096,3	1124,1	2031,6	301,7	2601,8
2015	823,4	7971,5	3299,8	2468,4	548,2	1146,2	182,3	1608,8
2016	775,0	8093,7	3963,0	2450,1	626,3	1284,8	246,0	1734,0
2017	1108,8	9215,7	4605,4	2826,7	731,6	1368,0	266,6	1935,0

Джерело: Державна служба статистики України [2].

З цього можна виокремити головне: наведена інформація переконливо свідчить про переважно сировинний напрям експорту продукції вітчизняного агропромислового комплексу та достатньо високу питому вагу

імпорту готової харчової продукції в загальному обсязі імпорту продукції сільськогосподарства та харчової промисловості за досліджуваного періоду (39,3-46,2%),

про що зазначалося і в процесі аналізу торговельних відносин України та ЄС.

Наведені вище сценарії перебігу подій в ланцюгу «виробництво - експорт - внутрішнє споживання» показують, що зменшення внутрішнього споживання досліджуваних видів продукції спостерігалось у більшості випадків.

Найвпливовішими чинниками зменшення фондів споживання основних продуктів харчування населенням України протягом 2013-2017 рр. (фонд споживання м'яса та м'ясопродуктів зменшився на 13,9%, молока та молочних продуктів - 15,5, хлібних продуктів - 13,1, цукру - 23,5, олії - на 17,7%) стали суттєвий спад купівельної спроможності та реальне зменшення чисельності населення (тимчасовий виїзд кількох мільйонів українців на заробітки), що не фіксує офіційна статистика.

Висновки. Лідерами світової торгівлі продовольством є ЄС та США, а в окремих сегментах світового продовольчого ринку вагомі позиції займають Бразилія (зерно кукурудзи, цукор, яловичина, свинина, м'ясо птиці), Аргентина (зерно кукурудзи, рослинні олії) Індія (зерно пшениці, цукор), Україна (зерно пшениці та кукурудзи, рослинні олії), Австралія (зерно пшениці, цукор, яловичина), Канада (рослинні олії, свинина), Малайзія (рослинні олії), Нова Зеландія (яловичина, вершкове масло, сири, сухе незбиране та знежирене молоко).

Чинний прогноз експертів ОЕСР-ФАО на наступне десятиліття показує, що означені тенденції стосовно концентрації ключових позицій на світовому продовольчому ринку в достатньо невеликій кількості держав будуть зберігатися й надалі.

На даний час Україна має певні вагомі позиції на світовому продовольчому ринку в частині зерна пшениці (3,6% світового виробництва та 9,6% світової торгівлі), зерна кукурудзи (2,3 та 12,4%), рослинних олій (3 та 6,8%), цукру (1,2 та 1,6%), м'яса птиці (1 та 2,1%), вершкового масла (1 та 3,5%) та сухого знежиреного молока (2,5 та 1,4%). Очікується, що в найближчій перспективі Україна забезпечуватиме до 10% світового експорту зерна пшениці, до 14% світових поставок зерна кукурудзи і 8,5% ринку рослинних олій, 2,6% ринку вершкового масла і 1,7% ринку м'яса птиці, 1% ринків цукру та сухого знежиреного молока.

За результатами проведених досліджень, в Україні питання продовольчої безпеки держави та участі у світовому продовольчому ринку не набули системної реалізації як однієї із головних складових державної політики розвитку вітчизняної економіки, що мала б розробляти як законодавча, так і виконавча гілки влади. На сьогодні в Україні відсутня комплексна програма розвитку вітчизняної економіки на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу. Як наслідок, участь України у світовому продовольчому ринку обмежується експортом вітчизняної сільськогосподарської сировини та незначних обсягів готової харчової продукції й не орієнтована на торгівлю продовольчими товарами з високою доданою вартістю.

Практично єдиним масштабним кроком України до її інтеграції у світову економічну систему була Угода про асоціацію з ЄС. Проте і до сьогодні вона не стала реальним підґрунтям для зростання вітчизняної економіки. При цьому Україна і для ЄС, і для інших партнерів по світовому продовольчому ринку залишається по суті полігоном для виробництва таких ресурсоемних продуктів, як зернові та олійні культури. Викликає занепокоєння й відсутність активних дій української сторони щодо приведення партнерських відносин з ЄС у стан взаємовигідного співробітництва. Також відсутні реальні успіхи щодо започаткування на засадах міждержавного співробітництва спільних проєктів, спрямованих на розширення світової торгівлі продовольчими товарами (зон вільної торгівлі тощо).

Для зміцнення позиції України у світовій торгівлі продовольством основним напрямом має стати значне нарощування обсягів експорту готової вітчизняної харчової продукції. При цьому потрібні невідкладні структурні реформи у сфері АПК, на що вказувалося раніше.

За недостатньої уваги з боку держави до цих питань розвиток торгівлі продовольством з багатьма країнами світу перейшов до управління ділових кіл. Останні, в тому числі і міжнародні трейдерські формування, вирішували ці питання ситуативно, залежно від поточної кон'юнктури, надаючи виключної уваги експорту сировинної продукції (зернових, олійних культур тощо). Це дозволяло одержувати надійний прибуток, не вимагаючи значних і довготривалих інвестицій. Також активізації експорту максима-

льно сприяла обвальна девальвація національної валюти протягом останніх років. Тобто виникла ситуація, за якої тривалого значного періоду часу експорт продукції збільшувався на фоні суттєвого зменшення внутрішнього споживання продовольства.

Отже, наведені дані свідчать: обсяги наявних основних продовольчих фондів вже знаходяться на рівні «порогових» для продовольчої безпеки України значень, а більша частина населення держави опинилася за межею достатності харчування.

На фоні очікуваного стрімкого зростання цін на основні продукти харчування, а також на енергоносії, подальшого знецінення гривні ситуація, що складається, має високі ризики щодо виникнення напруги у суспільстві та вимагає застосування невідкладних заходів соціального захисту населення. За участі незалежних представницьких і професійних формувань Урядом має бути якнайшвидше підготовлено та разом із парламентом впроваджено план подолання негативних тенденцій, що накопичуються у вітчизняній економіці та можуть вже незабаром перетвори-

тися на чинники системної кризи в країні. Насамперед це комплекс заходів із демонополізації в головних галузях, у тому числі в сільському господарстві, де «зелене світло» треба негайно вмикати для сотень тисяч сімейних ферм, підтримки малого і середнього бізнесу, а не агрохолдингів, створення швидко і незатратно мільйонів нових робочих місць, особливо на селі, таким чином забезпечуючи підвищення реальних доходів домогосподарств, а в перспективі - формування середнього класу.

Основою таких заходів має бути відпрацьоване владою та інститутами громадянського суспільства системне бачення подальшого розвитку вітчизняної економіки, в тому числі і щодо основних її складових, зокрема агропромислового сектору. При цьому продовольча безпека держави повинна бути визначена головним пріоритетом.

Усі перелічені питання вимагають формалізації на рівні законодавчих і виконавчих рішень та мають бути покладені в основу публічної і зрозумілої стратегії розвитку вітчизняної економіки.

Список бібліографічних посилань

1. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема. Київ : Інститут аграрної економіки, 2001. 506 с.
2. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки : монографія. Житомир : ДВНЗ «Державний агроекологічний університет», 2008. 384 с. URL : http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/3479/1/Eu_Integration_Zinchuk.pdf.
4. Кваша С. М., Григор'єв С. О. Сутність та особливості аграрного ринку. Вісник ОНУ ім. Мечникова. 2016. Т. 21. Вип. 8(50). URL : http://visnyk-onu.od.ua/journal/2016_21_8/13.pdf.
5. Кириленко І. Г., Івченко В. Є., Дем'янчук В. В. Продовольча безпека України в світлі сучасних тенденцій світової економіки. Економіка АПК. 2017. № 8. С. 5-14.
6. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ ст). Київ : Інститут економіки НАНУ, 1997. 455 с. URL : <https://studfiles.net/preview/1098149/>.
7. Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. Глобалізація і продовольство : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 632 с.
8. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / [Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов, Духницький Б. В. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. І. Пугачова]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.
9. Food Outlook. Biannual Report on Global Food Markets. July 2018. /Food and Agriculture Organization. 2018. URL : <http://www.fao.org/3/CA0239EN/ca0239en.pdf>.
10. OECD/FAO (2018), OECD-FAO Agricultural Outlook 2018-2027, OECD Publishing, Paris/ Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. 2018. URL : https://doi.org/10.1787/agr_outlook-2018-en.
11. United States Department of Agriculture, Foreign Agricultural Service. URL : <https://www.fas.usda.gov/>.
12. European Commission. Agriculture and Rural Development. URL : https://ec.europa.eu/agriculture/index_en.

References

1. Vlasov, V.I. (2001). *Hlobalna prodovolcha problema [Global food problem]*. Kyiv: Instytut ahrarnoi ekonomiky [In Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistical Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
3. Zinchuk, T.O. (2008). *Yevropeiska intehratsiia: problemy adaptatsii ahrarnoho sektora ekonomiky : monohrafiia [European integration: problems of adaptation of the agrarian sector of the economy: monograph]*. Zhytomyr: DVNZ "Derzhavnyi ahroekolohichnyi universytet". Retrieved from: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/3479/1/Eu_Integration_Zinchuk.pdf [In Ukrainian].
4. Kvasha, S.M. & Hryhoriev, S.O. (2016). Sutnist ta osoblyvosti ahrarnoho rynku [Essence and features of the agrarian market]. *Visnyk ONU im. Mechnykova*, Vol. 21, No. 8(50). Retrieved from: http://visnyk-onu.od.ua/journal/2016_21_8/13.pdf [In Ukrainian].
5. Kyrylenko, I.H., Ivchenko, V.Ye., & Demianchuk, V.V. (2017). Prodovolcha bezpeka Ukrainy v svitli suchasnykh tendentsii svitovoi ekonomiky [Food safety of Ukraine in the light of modern trends of the world economy]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 5-14 [In Ukrainian].
6. Lukinov, I.I. (1997). *Ekonomichni transformatsii (naprykintsi KhKh st) [Economic transformations (at the end of XX century)]*. Kyiv: Instytut ekonomiky NANU. Retrieved from: <https://studfiles.net/preview/1098149> [In Ukrainian].
7. Sabluk, P.T, Bilorus, O.H., & Vlasov, V.I. (2008). *Hlobalizatsiia i prodovolstvo : monohrafiia [Globalization and food: monograph]*. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
8. Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., et al. (2015). *Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho ryнкiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva : monohrafiia [Formation of global and regional markets for agricultural raw materials and food: monograph]*. Yu.O. Lupenko & M.I. Puhachov (Eds.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
9. Food outlook. Biannual report on global food markets. (2018). *Food and Agriculture Organization*. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/CA0239EN/ca0239en.pdf> [In English].

10. OECD-FAO *Agricultural Outlook 2018-2027*. (2018). Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. Retrieved from: https://doi.org/10.1787/agr_outlook-2018-en [In English].

11. United States Department of Agriculture. Foreign Agricultural Service. Retrieved from: <https://www.fas.usda.gov> [In English].

12. Agriculture and Rural Development. *European Commission*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/agriculture/index_en [In English].

Kyrylenko I.H., Ivchenko V.Ye., Demianchuk V.V. Main trends in the development of the world food market and food production in Ukraine

The purpose of the article is to investigate the current status of production and world trade following the main types of agricultural products, namely wheat and corn, vegetable oils, sugar, beef, pork, poultry, butter, cheese, whole milk powder, and skim milk powder. The level of Ukraine's participation in world production and world trade of these products has been also studied.

Research methods. The study is based on use of the systematic approach in evaluating the situations that have arisen in the world food market in the certain historical period. While forming and analyzing the research materials, we used historical and analytical methods, as well as a comparative method for evaluation of its results.

Research results. It has been determined that the leaders of the world trade in aforementioned types of agricultural products are the EU and the US. Significant positions in some segments of the world food market are occupied by Brazil (corn, sugar, beef, pork, and poultry), Argentina (corn grain, vegetable oils) India (wheat and sugar), Ukraine (wheat, corn and vegetable oils), Australia (wheat, sugar, and beef), Canada (vegetable oils and pork), Malaysia (vegetable oils), New Zealand (beef, butter, cheeses, and whole and skimmed milk powder). It has been noted that Ukraine is now only at the initial stage of real entry into the world food market, and in the domestic export of food raw materials or products with a small value added (grain, vegetable oils, sugar, etc.) predominate, and there are no large volumes export of finished food products. At the same time the food export takes place in contradiction with backdrop of a sharp decrease in domestic staple food consumption. This led to a sharp decrease in the basic food reserves, the volumes of which currently have an acceptable minimum for the food security of the Ukrainian population. Therefore, a certain part of the population of Ukraine can feel a lack of food.

Elements of scientific novelty. Ukraine currently holds the following positions in the global food market - in terms of wheat (3.6% of world production and 9.6% of world trade), corn (2.3% and 12.4%), vegetable oils (3% and 6.8%), sugar (1.2% and 1.6%), poultry meat (1% and 2.1%), butter (1% and 3.5%), and skimmed milk powder (2.5% and 1.4%). It is expected that at the end of this decade, Ukraine will provide up to 10% of world wheat exports, up to 14% of world supplies of corn and 8.5% of the vegetable oil market, 2.6% of the butter market and 1.7% of the poultry market, 1% of the sugar markets and skimmed milk powder.

Practical significance. Based on the results of the research, we prepared proposals for developing measures for food security in Ukraine and increasing its participation in the world food trade. *Tabl.: 1. Figs.: 2. Refs.: 12.*

Keywords: world food market; export; import; agricultural products; value added; food products.

Kyrylenko Ivan Hryhorovych - doctor of economic sciences, professor, corresponding member of NAAS, deputy head of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Science and Education (3, Sadova st., Kyiv)

E-mail: Kyrylenko.Ivan@rada.gov.ua

Ivchenko Vadym Yevhenovych - candidate of economic sciences, deputy head of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Agrarian Policy and Land Relations (3, Sadova st., Kyiv)

E-mail: Ivchenko.Vadym@rada.gov.ua

Demianchuk Volodymyr Vitaliiiovych - candidate of agricultural sciences, assistant-consultant of people's deputy of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine (3, Sadova st., Kyiv)

E-mail: v.demyanchuk@gmail.com

Кирилленко И.Г., Ивченко В.Е., Демьянчук В.В. Основные тенденции развития мирового продовольственного рынка и производство продовольствия в Украине

Цель статьи - изучить текущее состояние производства и мировой торговли по таким основным видам сельскохозяйственной продукции: зерна пшеницы и кукурузы, растительных масел, сахара, говядины, свинины, мяса птицы, сливочного масла, сыров, сухого цельного и обезжиренного молока, а также участие Украины в их мировом производстве и мировой торговле.

Методика исследования. Исследование базируется на использовании системного подхода к оценке ситуаций, которые возникали на мировом продовольственном рынке в течение определенного исторического периода, исторического и аналитического методов во время формирования и анализа материалов исследования, а также сравнительного метода для оценки его результатов.

Результаты исследования. Определено, что лидерами мировой торговли указанными видами сельскохозяйственной продукции выступают ЕС и США, а в отдельных сегментах мирового продовольственного рынка существенные позиции занимают Бразилия (зерно кукурузы, сахар, говядина, свинина, мясо птицы), Аргентина (зерно кукурузы, растительные масла), Индия (зерно пшеницы, сахар), Украина (зерно пшеницы и кукурузы, растительные масла), Австралия (зерно пшеницы, сахар, говядина), Канада (растительные масла, свинина), Малайзия (растительные масла), Новая Зеландия (говядина, сливочное масло, сыры, сухое цельное и обезжиренное молоко). Отмечено, что Украина находится лишь на начальном этапе реального вхождения в мировой продовольственный рынок. Так, в отечественном экспорте продовольствия преобладает сырьевая составляющая или продукция с невысокой добавленной стоимостью (зерновые, растительные масла, сахар и т.д.), а экспорт готовой продукции питания не имел существенных объемов. При этом экспорт продовольствия осуществляется на фоне существенного снижения внутреннего потребления основных видов продовольствия, что привело к резкому уменьшению основных продовольственных фондов, объемы которых сейчас имеют минимально допустимые для продовольственной безопасности населения Украины размеры, вследствие чего определенная часть населения страны может ощущать недостаток питания.

Элементы научной новизны. Установлено, что Украина находится на следующих позициях на мировом продовольственном рынке - относительно зерна пшеницы (3,6% мирового производства и 9,6% мировой торговли), зерна кукурузы (2,3 и 12,4%), растительных масел (3 и 6,8%), сахара (1,2 и 1,6%), мяса птицы (1 и 2,1%), сливочного масла (1 и 3,5%), сухого обезжи-

ренного молока (2,5 и 1,4%). Ожидается, что в конце текущего десятилетия Украина будет обеспечивать до 10% мирового экспорта зерна пшеницы, до 14% мировых поставок зерна кукурузы и 8,5% рынка растительных масел, 2,6% рынка сливочного масла и 1,7% рынка мяса птицы, 1% рынков сахара и сухого обезжиренного молока.

Практическая значимость. По результатам исследований представлены предложения по разработке мер в части продовольственной безопасности в Украине и наращивания ее участия в мировой торговле продовольствием. Табл.: 1. Илл.: 2. Библиогр.: 12.

Ключевые слова: мировой продовольственный рынок; экспорт; импорт; сельскохозяйственная продукция; добавленная стоимость; пищевая продукция.

Кириленко Иван Григорьевич - доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, заместитель председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам науки и образования (г. Киев, ул. Садовая, 3)

E-mail: Kyrylenko.Ivan@rada.gov.ua

Ивченко Вадим Евгеньевич - кандидат экономических наук, заместитель председателя Комитета Верховной Рады Украины по вопросам аграрной политики и земельных отношений (г. Киев, ул. Садовая, 3)

E-mail: Ivchenko.Vadyt@rada.gov.ua

Демьянчук Владимир Витальевич - кандидат сельскохозяйственных наук, помощник-консультант народного депутата Украины, Верховная Рада Украины (г. Киев, ул. Садовая, 3)

E-mail: v.demyanchuk@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 22.08.2018 р.

Фахове рецензування: 07.09.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування :

Кириленко І. Г., Івченко В. Є., Дем'янчук В. В. Основні тенденції розвитку світового продовольчого ринку та виробництво продовольства в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 34 – 45.

* * *

Новини АПК

Тарифні квоти на імпорту країнами ЄС на низку українських аграрних та харчових товарів на 2018 рік вичерпано

Станом на 21 вересня українські експортери використали обсяги тарифних квот на 100% для безмитного експорту до ринків ЄС на цілу низку українських товарів. Про це повідомила заступник Міністра аграрної політики та продовольства України з питань євроінтеграції Ольга Трофімцева.

«Найкращим підтвердженням того, що Угода про ЗВТ між Україною та ЄС працює, є постійне збільшення обсягів вітчизняного аграрного та харчового експорту на ринки країн ЄС. Вже традиційно українські експортери на 100% заповнили тарифні квоти на український мед, солод та пшеничну клейковину, оброблені томати, виноградний та яблучний сік, пшеницю, кукурудзу, вершкове масло», - підкреслила заступник Міністра.

За словами О. Трофімцевої також використано додаткові торговельні преференції, які були отримані в 2017 р., на кукурудзу, пшеницю м'яку, мед, та оброблені томати.

«На понад 85% використані обсяги тарифних квот на український крохмаль та на 99,4% на оброблений крохмаль, м'ясо птиці - на 75%, яйця та альбуміни - 53,7% , часник - 61,2%», - додала Ольга Трофімцева.

За її словами, поки що у повних обсягах залишаються невичерпаними Україною імпорتنі тарифні квоти ЄС на цукрові сиропи - 2000 т, гриби - 500 т, оброблену продукцію з масла - 250 т та ін. Заступник Міністра також відмітила, що деякі тарифні квоти залишаються невикористаними через об'єктивні причини, наприклад щодо баранини чи яловичини, для експорту яких Україна все ще очікує на відкриття ринку ЄС для вітчизняних виробників.

Прес-служба Мінагрополітики

UDC 338.432

I.O. KRIUKOVA, doctor of economic sciences, associate professor (docent)

*V.A. ZAMLINSKYI, doctor of economic sciences,
associate professor (docent)*

T.Ye. KALYNA, doctor of economic sciences, associate professor (docent)

Agrarian potential of Ukraine in context of economic cooperation with Canada: the modern state and prospects for building up

The purpose of the article is to analyse the modern commodity and geographic structure of the export of products of the agrarian sector of Ukraine and to substantiate the prospects of entering in the Canadian agricultural market.

Research methods. Universal and specific methods of scientific research have been used: economic and statistical for estimation of volumes of international trade in agricultural products in Ukraine; abstract and logical for the study of modern trends in development of the national agricultural export potential, formulation of conclusions and proposals; the method of induction and deduction in implementation of the SWOT analysis of the strategic prospects for the output of agricultural products Ukraine in the Canadian market,; monographic for the study of Canadian consumer goods.

Research results. It has been analysed the geographical and commodity structure of agrarian export of Ukraine, and dynamics and volumes of foreign trade of Ukraine with Canada have been investigated. SWOT-analysis of strategic prospects for the Ukrainian agricultural output to the Canadian market has been implemented. The strategic directions of increasing the export potential of Ukraine in the current world trade integration have been grounded.

Elements of scientific novelty. The essence of definition of "export potential" has been improved through the systematization of its key content characteristics, in particular, from the point of view of availability of strategic factual and latent opportunities for expansion of competitive export agrarian capacities necessary for consolidation on the world market.

Practical significance. The main competitive types of agricultural products have been determined. The main obstacles and advantages of strategic prospects for the Ukrainian agricultural output to the Canadian market have been also established. The key proposals on organizational and economic measures to increase the agrarian export potential of Ukraine in the strategic perspective have been justified. Tabl.: 4. Figs.: 2. Refs.: 20.

Keywords: export potential; agrarian sector; competitiveness; export; import; agricultural products; trade.

Kriukova Iryna Oleksandrivna - doctor of economic sciences, associate professor (docent), head of the department of accounting and taxes, Odessa State Agrarian University (13, Panteleimonivska st., Odessa)

E-mail: odau-byx_oblik@ukr.net

Zamlinskyi Viktor Anatoliiovych - doctor of economic sciences, associate professor (docent), professor of the management department, Odessa National Polytechnic University (1, Shevchenka av., Odessa)

E-mail: zam.agrariy@gmail.com

Kalyna Tetiana Yevhenivna - doctor of economic sciences, associate professor (docent), professor of the department of land management and cadastre, Odessa State of Civil Engineering and Architecture (4, Didrikhson st., Odessa)

E-mail: tkalinka.zin@gmail.com

Scientific problem. Agriculture has been the driving force behind the development of Ukraine's economy in recent years. Agricultural products account for about 42-46 % of export earnings [9]. The trade turnover of Ukraine with the EU countries, which is due to the gradual convergence of the economies of these countries, is increasing. However, the scarcity of European agrarian markets today requires finding new potential directions for implementing agricultural export potential,

one of which is the Canadian food market, which has strong economic, demographic and social ties with Ukraine.

In changing economic priorities and the formation of new contents of Economy of Ukraine, agrarian enterprises are the key budget-forming segment of the economy and contribute to the inflow of financial resources inside the country. In January-December 2017, the foreign trade turnover of agrarian and food products of Ukraine amounted to \$ 22.6 billion, of which exports amounted to over \$ 17.9 billion and increased by 16.3% compared to 2016. [9,1]. Along with this, the

study of the mechanism for implementing the export potential of the agricultural sector of Ukraine is mainly limited to the geographical area of European countries and does not consider significant opportunities of other areas and groups of countries. In this regard, it is promising to assess the current state and potential parameters of economic cooperation of Ukraine with other leading countries of the world, in particular, Canada.

Analysis of recent researches and publications. The theoretical and practical aspects of export agrarian potential are considered in the works of many domestic and foreign scientists, among them are: A. Mazaraki [4], M. Malik [5], S. Polkovnichenko [6], V. Rosso-kha [8], O.Yatsenko [16], Sh. Adjuner [17], A. Burk, V. Gontar [18], R. Hausmann, R. J. Hwang, D. Rodrik [20] and others.

The objective of the article. The agrarian export potential of Ukraine, its current state, scale, development trends, prospects of entering the Canadian market.

Statement of the main results of the study. For more than a hundred years Ukraine has played a significant role in the global agrarian market. Ukrainian agricultural producers export lion's share of food produced in Ukraine to the EU [18]. Population growth in countries such as China, India, African countries is creating the world's food security problem, which stimulates the growth of agricultural production and ensures stable markets.

The systematized results of the conducted scientific researches allowed to single out the basic essential characteristics of the export agrarian potential: 1) the potential ability to implement and increase the volumes of export of agrarian products [6]; 2) the presence of a set of elements that allow you to successfully enter and operate on new markets [11]; 3) the real ability to produce competitive agricultural products and their industrial processing, the level of which allows you to enter external markets [16]; 4) the key resource of the Ukrainian economy to increase the effectiveness of foreign economic activity and to establish economic cooperation with the leading countries of the world [4]. In view of this, export agricultural potential should be understood as a combination of strategic actual and latent opportunities necessary and sufficient for the production and export of agro-food

products to world markets, provided with a sufficient level of competitiveness of products for its successful consolidation in the market and an increase in export earnings.

Today, the practical basis for the formation and implementation of Ukraine's export agricultural potential are: significant land resources - 42,7 million hectares (70,7%) of agricultural land, 13,2 million people (31,1%), rural labour resources, total assets worth about 451,3 billion UAH (\$ 16,9 billion), favourable natural and climatic resources. In the agrarian sector of the economy of Ukraine there are 66,837 entities operating various organizational and legal forms [9]. Profitability of economic activity of business entities of the agrarian sector of Ukraine by the results of 2016 amounted to 24,7% (compared to an average of 0,6% by economic activity) [1].

Agricultural production and industrial processing today occupy a leading place in the export potential of the Ukrainian economy and is on average about 30-40%. Transport services account for the largest share in the structure of export services - 53,7%.

Ukrainian commodity producers have competitive advantages (according to the price factor and qualitative parameters) to foreign producers for such products as honey, vegetable oil, oilseeds. The primary agricultural products are exported to more than 90 countries of the world, and the level of food security in the middle of the country is 82,5% [5].

The conducted studies showed positive changes in the export of domestic agricultural products (Table 1). The most demanded commodity groups are grain crops (16,7% of total exports), fats and oils of animal or vegetable origin (10,9%), seeds and fruits of oilseeds (4,22%). For the period 2005-2016, Ukraine increased exports by more than twice in the following segments: meat and by-products (2,5 times), vegetables (3,9 times), and grain and crop (4,4 times), products of the milling industry (4,8 times), seeds and fruits oil plants (in just 11,4s), and animal or vegetable origin fat (6,8 times), sugar and candy products with sugar (3,2 times). During the analysed period by 40,3% decreased exports of milk and milk products, eggs, natural honey [3].

The largest share of foreign currency earnings was attributed to Ukrainian exporters of sunflower oil and grain crops (Table 2).

1. Dynamics of export of agro-food products in Ukraine

Product type	2005		2010		2015		2016	
	million US dollars	%	million dollars	%	million dollars	%	million dollars	%
I. Animals; products of animal origin	732,1	2,14	771,4	1,50	823,6	2,16	775,0	2,13
II. Products of vegetable origin	1694,9	4,95	3976,1	7,73	7971,5	20,91	8093,7	22,26
III. Fats and oils of animal or vegetable origin	587,1	1,72	2617,4	5,09	3299,9	8,65	3963,0	10,90
IV. Ready food products	1290,8	3,77	2571,1	5,00	2468,6	6,47	2450,1	6,74
Agriculture products as a whole	4,304,9	12,5	9936,0	19,3	14563,6	38,2	15281,8	42,0
Export together	34228,4	100,0	51405,2	100,0	38127,1	100,0	36361,7	100,0

Source: Foreign Trade of Ukraine. Statistical yearbooks of the corresponding years.

2. Export of sunflower oil and grain crops in 2016

Product type	The largest companies are exporters	The largest importing countries	Sales volume, million tons	Volume of revenue, billion dollars	The country's rating is in the volume of the export in the world
Sunflower oil	Kernel, Myronivsky Hliboproduct, Cargill Ukraine, ViOil, Bunge Ukraine, Delta Wilmar CIS, Pologovsky SEZ, Dniproliya, Bessarabia B, Creativity Group	India, China, the Netherlands, Spain, Italy, France, Iran, Egypt and Turkey	4,8	4,2	1
Cereals (corn, wheat, barley)	DUPKU, Kernel, NIBULON, Cargill, UkrLandFarming, Louis Dreyfus Ukraine LTD, Granum Invest, Bunge, Noble Resources Ukraine, ADM Ukraine	EU, Egypt, Tunisia, South Korea, Thailand, Indonesia, Israel, Iran, Libya, Bangladesh, Saudi Arabia	40,2	6,1	3

Source: Calculated by authors for Foreign Trade of Ukraine. Statistical yearbooks of the corresponding years.

Paying attention to the fact that the structure of foreign trade of agricultural products in Ukraine is not optimal, the important task is the diversification of the commodity structure of export and import, as well as the increase of export of certain types of products in accordance with comparative advantages of the country [15].

The state agrarian policy is based on national priorities and considers the need for Ukraine's integration into the European Union and the world economic space. For this purpose, Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine develop a draft Leno single comprehensive strategy to develop agriculture and rural areas in the years 2015-2020 [7] as the first overall aim is to increase the competitiveness of agriculture and promote rural development in a sustainable manner in accordance with international standards. The strate-

gy envisages increasing export agrarian potential, stabilizing the economy of agriculture and developing rural areas.

To assess the export potential, a quantitative approach is used which determines the perspective export sectors and markets (mainly on the basis of analytical data on trade volumes and market access) [19].

The EU market for Ukrainian producers is open in various product segments. However, the barriers to export should be considered - the quotation of the volumes of supplies of different types of products, compliance with international quality standards, etc. [20]. With the purpose of the diversification of product promotion must be taken into account the growing needs of the markets in Asia which are more open comparing to the EU markets. 96.2% of total exports were directed to the EU, Asia, Africa and the CIS. What is more in 2016 the

export to the CIS dropped by more than 20% comparing to 2015 [3].

According to international experts, Ukraine has a strong export agrarian potential, which can be realized both on the markets of the EU and on the intercontinental agrarian markets. According to experts of NSC, Institute of Agricultural Economics, export agrarian potential is 45 billion US dollars. [8].

Today, Canada is one of the world's leading importers per capita; Canadian imports are three times larger than US imports per 1 citizen. Also Ukrainian diaspora in Canada is 1,3 million of people, hypothetically increase opportunities for establishing partnerships between Canada and Ukraine.

On August 1, 2017 the official "Agreement on Free Trade between Ukraine and Canada: New Horizons for Ukrainian Business" [12] came into force, the basic provisions of which determined the intensification and deepening of trade cooperation between the two countries, in particular, in the field of trade in industrial goods and agricultural products. The effect of this Agreement was an increase in trade flows between Ukraine and Canada (Table 3). So, according to official data from the embassy of Ukraine in Canada, in 2017 the volume of trade has increased to 477,7 million US dollars, incl. exports of goods and services amounted to 141,5 million US dollars, and imports - 336,2 million US dollars [10].

3. Dynamics of Ukraine's foreign trade with Canada

Indexes	2004	2013	2014	2015	2016	2016 till 2004
Cost of goods export, mln. U.S. dollars	82,6	52,3	72,6	30,2	28,9	34,9
Cost of service exports, mln. U.S. dollars	26,9	103,1	88,3	70,9	76,7	In 2,8 times
Canadian share in total exports, %	0,76	7,28	0,9	0,78	0,87	x
Cost of import of goods, mln. U.S. dollars	44,4	236,5	191,5	206,3	217,3	4,9 times
Cost of import of services, mln. U.S. dollars	21,4	56,1	78,9	43,8	40,0	186,9
Canadian share in total imports, %	1,15	1,06	1,55	1,35	1,3	x
Balance, mln. U.S. dollars	+43,7	-137,2	-109,5	-149,0	-151,7	-195,4

Source: Calculated by authors for Foreign Trade of Ukraine. Statistical yearbooks of the corresponding years.

Poland, Cyprus, Turkmenistan, Slovakia, Turkey, Great Britain, Germany, Switzerland, the USA, and the Russian Federation remained the main export- import partner countries

of goods and services from and to Ukraine in 2015-2016. The share of Canada's total exports and imports of goods and services amounted to about 0,9% (Figure 1).

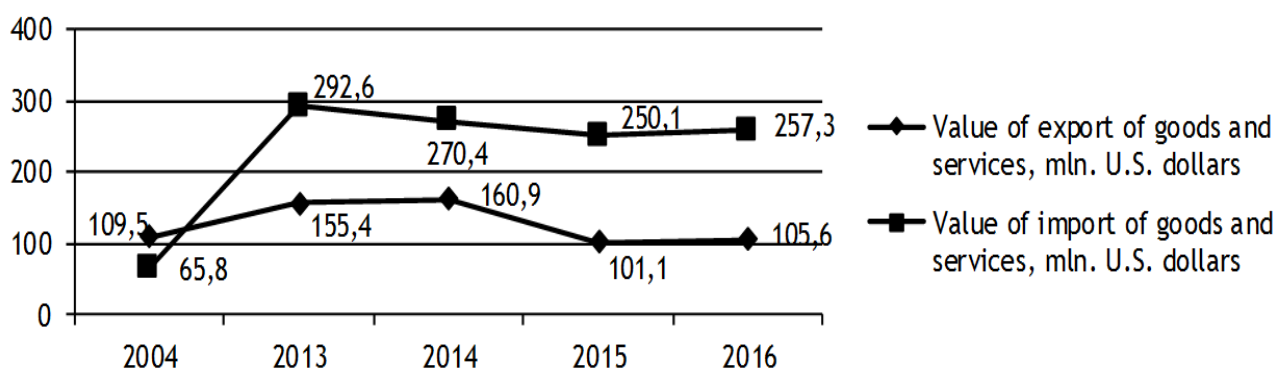

Figure 1. Dynamics of volumes of export-import operations between Ukraine and Canada for 2004-2016, mln. U.S. dollar

Source: Calculated by authors for Foreign Trade of Ukraine. Statistical yearbooks of the corresponding years.

Among the types of Ukrainian goods that are traditionally in demand on the Canadian market, the following products are distin-

guished (Table 4): products of metallurgical production, production of mechanical engineering and products of the domestic agro-

industrial complex, the share of which in the structure of the total export potential is about 8.6% (4334.4 thousand USD).

4. Commodity structure of export of goods from Ukraine to Canada

Indexes	2014		2015		2016	
	thousand USD	%	thousand USD	%	thousand USD	%
Products of the metallurgical complex	32612,4	45,0	11006,1	36, 5	16077,6	31,9
Mineral products	8704,1	11,9	171,5	0,6	1109,0	2,2
Products of the chemical industry	11074,4	15,3	2892,1	9,6	4183,2	8,3
Industrial goods	5060,3	6,9	2947,5	9,8	5140,8	10,2
Agro-industrial products and food industry	4678,2	6,4	3361,0	11,1	4334,4	8,6
Light industry products	1651,7	2,2	880,6	2,9	1612,8	3,2
Machine building products	7340,9	10,1	7292,4	24,2	11390,4	22,6
Wood and paper mass	1443,4	1,9	1609,3	5,3	1864,8	3,7
Total	72565,4	100,0	30160,6	100,0	50400,0	100,0

Source: Calculated by authors for Foreign Trade of Ukraine. Statistical yearbooks of the corresponding years.

The range of imported goods from Canada to Ukraine in recent years remains relatively constant and includes: oil and its products of industrial processing - 61,3%, pharmaceuticals - 9,2%, nuclear reactors, boilers and machinery - 7,5%, fish products - 6,9%, vehicles (except those for railways) - 4,2% [10].

Among the largest exporters of agro-food products in Ukraine today are the following companies: PJSC Chumak (Kherson oblast), PJSC "Shepetivka sugar refinery" (Khmelnysky region), Ukrainian vodka company "Nemiroff" (Vinnitsa oblast), PJSC "Donetsk macaroni factory" (m. Donetsk), PJSC "Kharkiv biscuit factory" (Kharkiv), PJSC "Obolon" (Kiev), Confectionery corporation "Roshen" (Kiev), PJSC AF Tavria (Kherson oblast), "Nibulon" Ltd. (Mykolayiv, PJSC Svitoch) (Lviv city), PP "Prykarpattya Gardens" (Ivano-Frankivsk Oblast Nb) [10].

In Ukraine, non-profit organizations are created and operate, including Ukrainian Food Export Board (UFEB), associations such as the Ukroliyprom, Ukrtsukor, Ukrainian Grain Association, to support the promotion of agricultural products for export.

International financial organizations play an important role in ensuring and improving the competitiveness of the domestic agrarian sector. Among the latter, it is possible to allocate IBRD, including IFC, EBRD, EIB, etc. Thus, in 2015 the EBRD has invested \$ 184 million in the agrarian sector, in 2017 it plans to increase to \$ 200 million. The priority areas are investing in the cultivation of grain, technical and other crops, that is, export-oriented

products. Major recipients of capital are large public companies (Nibulon, Myronivska Hliboproduct or Kernel), as well as small and medium enterprises with export potential [17].

The Free Trade Agreement between Ukraine and Canada (CUFTA) provides with a significant liberalization of the conditions for the export of Ukrainian products to Canada, in particular, the relaxation and imposition of import duties on the import of 98% of Ukrainian goods. For agricultural products, the Agreement provides with zero rates of customs duties for all its types, with the exception of 108 tariff lines that can be exported without customs within the limits of the global quota of Canada. This is besides fowl (incl. frozen, poultry fat), dairy products (milk, cream, yogurt, butter), eggs and egg products, cheese and sugar. Ukraine, in turn, cancels duties on 72% of imports from Canada. Import duties on agricultural and industrial goods for Canada are also cancelled, but with transitional periods of 3 years (live sheep and poultry, beef, lamb, nuts, flour, cereals), 5 years (individual offal of pigs, fruits and seeds of oilseeds, vegetable oil and other fats) and 7 years (pork, poultry, cream milk, eggs, honey, vegetables, sausages) [12].

The strategy for developing and increasing the export potential of Ukraine today should be based on the following organizational and economic measures:

- diversification of the commodity structure of agrarian exports by increasing the share of value added products (for example, processed foods);

- diversification of geographical export markets for Ukrainian agrarian products by opening new countries and expanding the range of goods that are already being supplied to those or other countries;

- the expansion of the circle of exporters of agrarian and food products at the expense of a large number of small and medium-sized producers and processors who are able to export;

- raising the level of competitiveness of Ukrainian producers and processors in order to enter the external markets.

The Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine has begun work on the creation of a national export strategy, as well as an action plan for the next five years. It is reported that a strategy to help fund Western NIS Enterprise Fund (WNISEF) under the "Ukraine: The leadership, promotion of exports, investment and development" (ULEAD). In this strategy it is appropriate to provide support for diversified development of agrarian enterprises, possible new markets for value-added products, the formation and development of export cooperatives SME agro-food sector, improve infrastructure and logistics market of agricultural products and foodstuffs, etc.

According to the monitoring of the Canadian market of agricultural production and food products, local consumers prefer and are willing to pay a higher price for products that meet the following parameters: 1) traditional cereal foods - 41% of consumers; 2) products without artificial colouring - 48%; 3) products without antibiotics - 45%; 4) products produced according to the stable principles of development - 56%; 5) organic products - 52% [10].

In addition, the potential opportunities for Ukrainian exporters to enter the Canadian market (see Figure 2) include the well-developed and well-known information and logistic database of Canadian importers whose resources, in terms of product mix and geographical features, provide information on intermediaries for Ukrainian business Canadian market.

Often, regular exhibitions of fairs of finished products that take place in Canada and create a potential basis for establishing branch contacts between Ukrainian agrarians and Canadian partners also play a significant

role in this aspect. Among such exhibitions are agricultural and food products: SIAL (Salon International de Palimentation) - specialization on the products of agricultural raw materials; CPMA (Canadian Marketing Association) - specialization in fresh production; GIO - a continuation of Canadian innovations of cucumber; CHFA - Canadian Health Food Association; CFGI (Canadian Federation of Independent Grocers) - Canadian Association of Independent Producers; Grocery & specially food - food and delicacies like.

Conclusions. The article shows that Ukraine is powerful country on the agro-food market in the world. Ukrainian commodity producers have achieved the greatest success in expanding oil exports from ostrich to grain crops. The market of dairy products, meat and meat products, including chicken, soybean oil, nuts and edible fruits, canned goods, etc. The main exporters of Ukraine in the most important segments are the powerful exporting countries: Russia, the USA, the EU, Russia, Canada, Australia, on the market for sunflower oil.

Along with this, volumes of foreign trade in goods of the agrarian sector between Ukraine and Canada remain insignificant (about 0.9% in the structure of the total volume of export-import).

In the future, a scenario of development is desirable, according to which domestic agricultural enterprises diversify the process of production and will supply to the external markets not primary products, but final consumption products. It makes sense under these circumstances the functioning and further development of vertically integrated agricultural companies.

In order to realize the prospects for the development of trade and economic relations between Ukraine and Canada in the field of agro-industrial cooperation, the key aspects should be:

1. Diversification of the geographical direction of the export orientation of the agrarian sector of the Ukrainian economy.

2. Increase in the share of exporters (producers) certified in accordance with Canadian standards of quality and safety of food products and agricultural raw materials. Elimination of the imbalance of the national and international standards system.

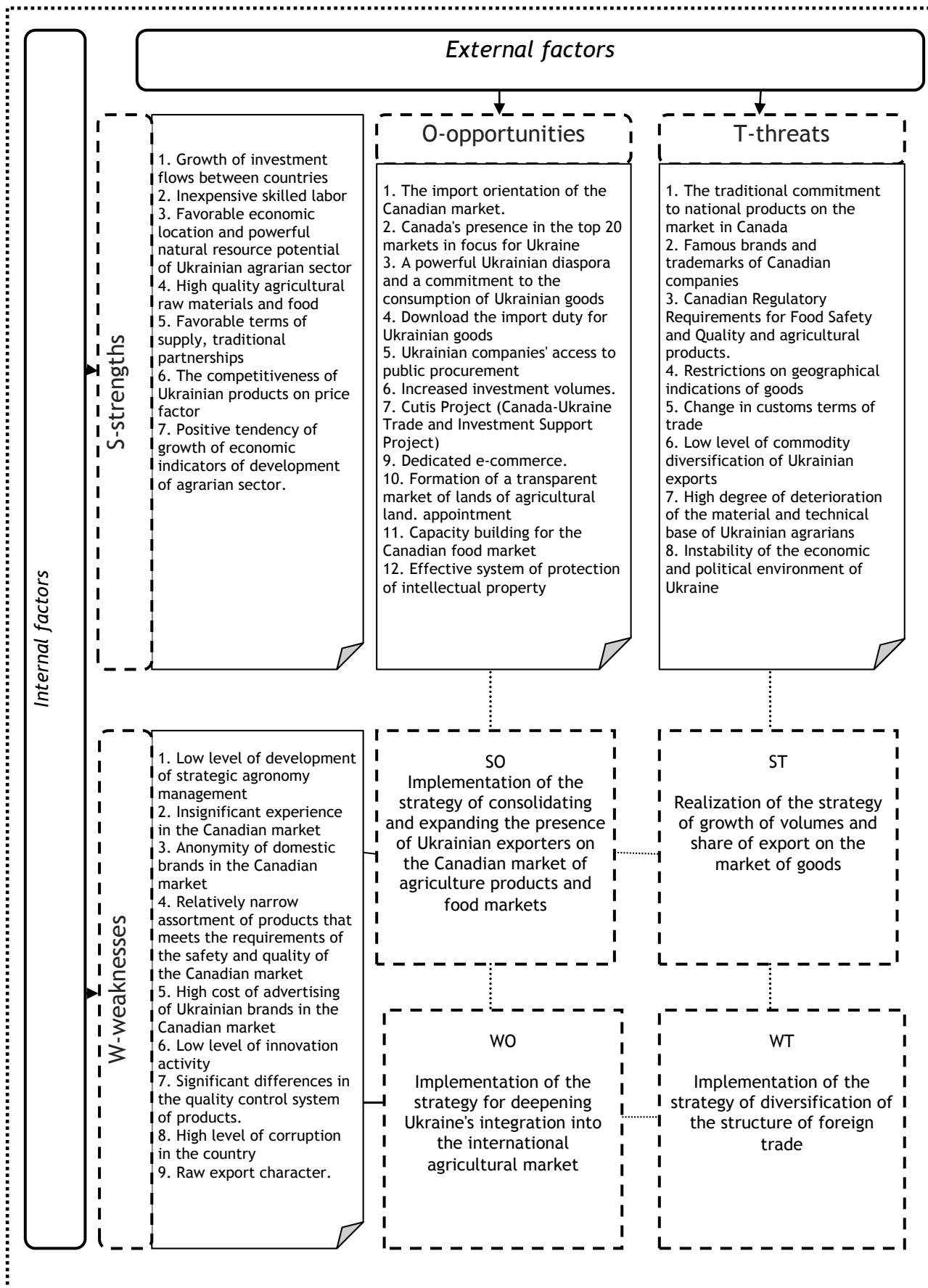

Figure 2. The analysis of strategic prospects for the exit of agrarian products of Ukraine on the Canadian market

Source: Developed by the authors.

3. Further development of the infrastructure of the agrarian market of Ukraine and increasing the effectiveness of its logistics. So, according to Global trade enabling index Ukraine today ranked 95th out of 136 countries by the Integrity Index of the National Economic Environment of Foreign Trade Development [13, 14]. The weakest position in the integral index determines the operating environment (125th place) and access to external markets (110th place). Activation of cooperative and integration ties within the agro-industrial complex of Ukraine.

4. Development of export and investment portfolio of the Ukrainian agrarian sector.

5. Organization of business forums to enable interested companies to establish direct B 2 B contacts with potential partners.

4. Handling the mechanism to create a free trade zone with Canada and increase export quotas for Ukraine by main types of agricultural raw materials and products of its industrial processing. Opening of quotas for duty-free supplies of agricultural products to the Canadian market.

5. Increasing the level of commodity diversification of Ukrainian agrarian exports. Reducing the competitive risks of the domestic agricultural export potential by increasing the level of innovation activity of Ukrainian producers (up to 50%).

6. Improving the safety of agricultural raw materials, complying with sanitary, phytosanitary and technical requirements applicable to the import of agricultural products in the Canadian agricultural market.

Literature

1. Діяльність суб'єктів господарювання. 2016: стат. зб. / Держ. служба статистики України. Київ. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 06.08.2018).
2. Єдина комплексна Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки. URL : <http://minagro.gov.ua/en/node/15819>.
3. Зовнішня торгівля України. 2017: стат. зб. / Держ. служба статистики України. Київ. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 07.08.2018).
4. Мазараки А.А. Управління експортним потенціалом в Україні : монографія. Київ : КНЕУ, 2007. 209 с.
5. Малік М. Й., Нужна О. А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств : методологія і механізми : монографія. Київ : Інститут аграрної економіки, 2007. 270 с.
6. Полковниченко С. О. Сучасні тенденції реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки України. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 1(5). С. 37-44.
7. Проект національної стратегії розвитку експорту України. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL : <http://www.ukrexport.gov.ua> (дата звернення 09.08.2018).
8. Россоха В., Шарпа О. Експортний потенціал аграрних підприємств. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 4. С. 44-46.
9. Сільське господарство України. 2016 : стат. зб. / Держ. служба статистики України. Київ. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 06.08.2018).
10. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Канадою. Офіційний веб-сайт Посольства України у Канаді. URL : <https://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ca/trade> (дата звернення 10.08.2018).
11. Трофимцева О. Аграрні експортні горизонти-2017. URL : <https://agropolit.com/blog/177-agrarni-eksportni-gorizonti-2017> (дата звернення 07.08.2018).
12. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою: нові горизонти для українського бізнесу. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL : <http://www.me.gov.ua> (дата звернення 09.08.2018).
13. Україна в рейтингу за індексом залучення країн світу до міжнародної торгівлі 2016. URL : <http://edclub.com.ua/analytika/ukrayina-v-reytingu-za-indeksom-zaluchennya-krayin-svitu-do-mizhnarodnoyi-torgivli-2016> (дата звернення 10.08.2018).
14. Український клуб аграрного бізнесу. Як реалізувати експортний потенціал українського АПК? URL : <http://infoindustria.com.ua/yak-realizuvati-eksportnyi-potentsial-ukrayinskogo-apk> (дата звернення 10.08.2018).

References

1. *Diiialnist subiektiv hospodarivuvannia. 2016: stat. zb. [Activity of economic entities. 2016: statistical collection]*. (2017). Kyiv: Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
2. Yedyna kompleksna Stratehiia rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii na 2015-2020 roky [Integrated strategy for development of agriculture and rural areas for 2015-2020]. (n.d.). *Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*. Retrieved from: <http://minagro.gov.ua/en/node/15819> [In Ukrainian].
3. *Zovnishnia torhivlia Ukrainy. 2017: stat. zb. [Foreign Trade of Ukraine. 2017: statistical collection]*. (2018). Kyiv: Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
4. Mazaraky, A.A. (2007). *Upravlinnia eksportnym potentzialom v Ukraini : monohrafiia [Export potential management in Ukraine: monograph]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
5. Malik, M.Y. & Nuzhna, O.A. (2007). *Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpriemstv : metodohiia i mekhanizmy : monohrafiia [Competitiveness of agrarian enterprises: methodology and mechanisms: monograph]*. Kyiv: Instytut ahrarnoi ekonomiky [In Ukrainian].
6. Polkovnychenko, S.O. (2016). *Suchasni tendentsii realizatsii eksportnoho potentsialu ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Modern tendencies of realization of export potential of the agrarian sector of economy of Ukraine]*. *Naukovyi visnyk Polissia*, 1(5), pp. 37-44 [In Ukrainian].
7. Proekt natsionalnoi stratehii rozvytku eksportu Ukrainy [Draft of national export development strategy of Ukraine]. (n.d.). *Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.ukrexport.gov.ua> [In Ukrainian].
8. Rossokha, V. & Sharapa, O. (2016). *Eksportnyi potentsial ahrarnykh pidpriemstv [Export potential of agrarian enterprises]*. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, parvo*, 4, pp. 44-46 [In Ukrainian].
9. *Silske hospodarstvo Ukrainy. 2016 : stat. zb. [Agriculture of Ukraine. 2017: statistical collection]*. Kyiv: Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
10. Torhovselno-ekonomichne spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu ta Kanadoiu [Trade and economic cooperation between Ukraine and Canada]. *Embassy of Ukraine to Canada*. Retrieved from: <https://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-sa/trade> [In Ukrainian].
11. Trofimtseva, O. (2016). *Ahrarni eksportni horyzonty-2017 [Agricultural export horizons-2017]*. *AgroPolit*. Retrieved from: <https://agropolit.com/blog/177-agrarni-eksportni-gorizonti-2017> [In Ukrainian].

15. Шаповал Б. Рост аграрного експорту в 2016 г. составил 13% - до 15 млрд. дол. Эксперт Агро. 2018 р. URL : <https://agro-online.com.ua/uk/public/blog/1982/details> (дата звернення 06.08.2018).

16. Яценко О. М., Невзгляд Н. Г. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації. *Зовнішня торгівля, економіка, фінанси, право*. 2015. № 3(80). С. 40-48.

17. Adjuner, Sh (Ed). (2017). In 2015, the EBRD has invested 184 million Euros in agriculture in Ukraine. *Agribusiness today*. 62 (11): 12-14.

18. Burk, A & V. Gontar. (2015). *Practical guide for agricultural exporters*. Council for Food Export and FAO / EBRD: 16-18.

19. Gros, D. & A. Gonciarz (Ed). (1996). A note of the Trade Potential of Central and Eastern Europe. *European Journal of Political Economy*. 12 (4): 709-721.

20. Hausmann, R. & R. Hwang, D. Rodrik. (Ed). (2007). What you export matters? *Journal of Economic Growth*. 12 (1): 1-25.

12. Uhoda pro vilnu torhivliu mizh Ukrainoiu ta Kanadoiu: novi horizonty dlia ukrainskoho biznesu [Free trade agreement between Ukraine and Canada: new horizons for Ukrainian business]. *Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua> [In Ukrainian].

13. Ukraina v reitynhu za indeksom zaluchennia krain svitu do mizhnarodnoi torhivli 2016 [Ukraine in the ranking for the index of attracting countries of the world to international trade 2016]. (2016). *Economic Discuss Club*. Retrieved from: <http://edclub.com.ua/analytika/ukrayina-v-reityngu-za-indeksom-zaluchennya-krayin-svitu-do-mizhnarodnoyi-torgivli-2016> [In Ukrainian].

14. Yak realizuvaty eksportnyi potentsial ukrainskoho APK? [How to realize the export potential of the Ukrainian agro-industrial complex?]. *InfoIndustria*. Retrieved from: <http://infoindustria.com.ua/yak-realizuvati-eksportnyi-potentsial-ukrayinskogo-apk> [In Ukrainian].

15. Shapoval, B. (2018). Rost agrarnogo eksporta v 2016 g. sostavit 13% - do 15 mlrd. dol. [The growth of agricultural exports in 2016 will be 13% - up to USD 15 billion]. *Ekspert Agro*. Retrieved from: <https://agro-online.com.ua/uk/public/blog/1982/details> [In Russian].

16. Yatsenko, O.M. & Nevzghliad, N.H. (2015). Rozvytok eksportnoho potentsialu aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Development of export potential of the agrarian sector of Ukraine's economy in the conditions of globalization]. *Zovnishnia torhivlia, ekonomika, finansy, parvo*, 3(80), pp. 40-48 [In Ukrainian].

17. Adjuner, Sh. (Ed). (2017). In 2015, the EBRD has invested 184 million Euros in agriculture in Ukraine. *Agribusiness today*, 62 (11), pp. 12-14 [In English].

18. Burk, A. & Gontar, V. (2015). *Practical guide for agricultural exporters*. Council for Food Export and FAO / EBRD [In English].

19. Gros, D. & Gonciarz, A. (Eds.) (1996). A note of the trade potential of Central and Eastern Europe. *European Journal of Political Economy*, 12 (4), pp. 709-721 [In English].

20. Hausmann, R., Hwang, J., & Rodrik, D. (Eds.) (2007). What you export matters? *Journal of Economic Growth*, 12 (1), pp. 1-25 [In English].

Крюкова І.О., Замлінський В.А., Калина Т.Є. Аграрний потенціал України в контексті економічного співробітництва з Канадою: сучасний стан та перспективи нарощування

Мета статті - проаналізувати сучасну товарну та географічну структури експорту продукції аграрного сектору України та обґрунтувати перспективи виходу на канадський сільськогосподарський ринок.

Методика дослідження. Використано універсальні та специфічні методи наукового дослідження: економіко-статистичний (для оцінки обсягів міжнародної торгівлі агропродукцією в Україні), абстрактно-логічний (при дослідженні сучасних тенденцій розвитку національного аграрного експортного потенціалу, формулювання висновків та пропозицій), метод індукції та дедукції (при здійсненні SWOT-аналізу стратегічних перспектив виходу агропродукції України на ринок Канади), монографічний (при дослідженні товарних вподобань канадських споживачів).

Результати дослідження. Досліджено географічну і товарну структуру аграрного експорту України, проаналізовано динаміку та обсяги зовнішньої торгівлі України з Канадою. Здійснено SWOT-аналіз стратегічних перспектив виходу української агропродукції на канадський ринок. Обґрунтовано стратегічні напрями нарощування експортного аграрного потенціалу України в сучасних умовах світової торговельної інтеграції.

Елементи наукової новизни. Набула удосконалення сутність дефініції «експортний потенціал» через систематизацію його ключових змістовних характеристик, зокрема, з точки зору наявності стратегічних фактичних і латентних можливостей нарощування конкурентних експортних аграрних потужностей, необхідних для закріплення на світовому ринку.

Практична значущість. Визначено основні конкурентоспроможні види агропродукції, встановлено головні перешкоди та переваги стратегічних перспектив виходу української агропродукції на ринок Канади. Обґрунтовано пропозиції щодо організаційно-економічних заходів нарощування аграрного експортного потенціалу України у стратегічній перспективі. Табл.: 4. Рис.: 2. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: експортний потенціал; аграрний сектор; конкурентоспроможність; експорт; імпорт; агропродукція; торгівля.

Крюкова Ірина Олександрівна - доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування, Одеський державний аграрний університет (м. Одеса, вул. Пантелеймонівська, 13)

E-mail: odau-byx_oblik@ukr.net

Замлінський Віктор Анатолійович - доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту, Одеський національний політехнічний університет (м. Одеса, просп. Шевченка, 1)

E-mail: agrariy@gmail.com

Калина Тетяна Євгенівна - доктор економічних наук, доцент, професор кафедри землеустрою та кадастру, Одеська державна академія будівництва та архітектури (м. Одеса, вул. Дідріхсона, 4)

E-mail: tkalinka.zin@gmail.com

Крюкова И.А., Замлинский В.А., Калина Т.Е. *Аграрный потенциал Украины в контексте экономического сотрудничества с Канадой: современное состояние и перспективы наращивания*

Цель статьи - проанализировать современную товарную и географическую структуру экспорта продукции аграрного сектора Украины и обосновать перспективы выхода на канадский сельскохозяйственный рынок.

Методика исследования. Используются универсальные и специфические методы научного исследования: экономико-статистический (для оценки объемов международной торговли агропродукцией в Украине), абстрактно-логический (при исследовании современных тенденций развития национального аграрного экспортного потенциала, формулирования выводов и предложений), метод индукции и дедукции (при осуществлении SWOT-анализа стратегических перспектив выхода агропродукции Украины на рынок Канады), монографический (при исследовании товарных предпочтений канадских потребителей).

Результаты исследования. Исследована географическая и товарная структура аграрного экспорта Украины, проанализированы динамика и объемы внешней торговли Украины с Канадой. Осуществлен SWOT-анализ стратегических перспектив выхода украинской агропродукции на канадский рынок. Обоснованы стратегические направления наращивания экспортного аграрного потенциала Украины в современных условиях мировой торговой интеграции.

Элементы научной новизны. Усовершенствована сущность дефиниции «экспортный потенциал» через систематизацию его ключевых содержательных характеристик, в частности, с позиции наличия стратегических фактических и латентных возможностей наращивания конкурентных экспортных аграрных мощностей, необходимых для закрепления на мировом рынке.

Практическая значимость. Определены основные конкурентоспособные виды агропродукции, установлены главные препятствия и преимущества стратегических перспектив выхода украинской агропродукции на рынок Канады. Обоснованы предложения по организационно-экономическим мероприятиям наращивания аграрного экспортного потенциала Украины в стратегической перспективе. Табл.: 4. Илл.: 2. Библиогр.: 20.

Ключевые слова: экспортный потенциал; аграрный сектор; конкурентоспособность; экспорт; импорт; агропродукция; торговля.

Крюкова Ирина Александровна - доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой учёта и налогообложения, Одесский государственный аграрный университет (г. Одесса, вул. Пантелеймоновская, 13)

E-mail: oda-u-byx_oblik@ukr.net

Замлинский Виктор Анатольевич - доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры менеджмента, Одесский национальный политехнический университет (г. Одесса, просп. Шевченко, 1)

E-mail: agrariy@gmail.com

Калина Татьяна Евгеньевна - доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры землеустройства и кадастра, Одесская государственная академия строительства и архитектуры (г. Одесса, ул. Дидрихсона, 4)

E-mail: tkalinka.zin@gmail.com

The article has been received 06.09.2018

Revision: 07.09.2018

Бібліографічний опис для цитування:

Kriukova I. O., Zamlinskyi V. A., Kalyna T. Ye. Agrarian potential of Ukraine in context of economic cooperation with Canada: the modern state and prospects for building up. *Економіка АПК*. 2018. № 9. Р. 46 – 55.

* * *

Новини АПК

Прийнято Закон України про дерегуляцію цукрової галузі

На засіданні Верховної Ради України 4 вересня прийнято Закон України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо державного регулювання виробництва і реалізації цукру» (№ 4532), реалізація якого надасть можливість зберегти потенціал бурякоцукрової галузі та забезпечити її подальший розвиток.

«Сьогодні державне регулювання цукрової галузі не лише втратило свою актуальність, а й стало певною перепоною для розвитку. Тому прийняття такого законопроекту є важливим як для виробників цукру, так і для споживачів. Деретуляція галузі сприятиме стабілізації цін на внутрішньому ринку, збільшенню кількості виробників цукру, а також сталому функціонуванню цукрової галузі в умовах вільної конкуренції», - прокоментувала прийняття Закону заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Олена Ковальова.

Зокрема, прийнятим Законом України визначається:

- визнати таким, що втратив чинність, Закон України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру»;
- у частині першій статті 5 Закону України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» виключити слова «крім обов'язкових мінімальних цін на реалізацію (продаж) цукрових буряків для виробництва цукру квоти «А» та квоти «В» і цукру квоти «А», які визначаються відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру».

Прес-служба Мінагрополітики

Н.М. ВДОВЕНКО, доктор економічних наук
К.В. НАКОНЕЧНА, кандидат економічних наук

Особливості структурних змін в економіці України

Мета статті - обґрунтувати й висвітлити проблеми формування ефективної структурної політики; проаналізувати економічну структуру України та основні економічні показники, визначити головні напрями вдосконалення структурної політики держави для здійснення рекомендацій щодо забезпечення підвищення ефективності структури економіки країни та її регіонів.

Методика дослідження. Теоретичну і методологічну основу дослідження становили наукові напрацювання вітчизняних і зарубіжних економістів з питань структурної політики та державного регулювання економічних процесів. Застосовано системний метод, за допомогою якого досліджено механізм регулювання структурних змін в економіці. Визначення чинників, що впливають на характер і спрямованість структурних зрушень у національній економіці, здійснено на основі факторного аналізу. Метод статистичних порівнянь та узагальнень використано для визначення поточного стану структури економіки України.

Результати дослідження. У процесі вивчення питань щодо структурних змін в економіці України висвітлено сутність поняття структури економіки, визначено поняття «ефективна структура економіки країни» зазначено провідну роль держави у збалансуванні усіх секторів економіки. Охарактеризовано основні критерії ефективності структури економіки країни. Вказано основні інструменти проведення структурної політики держави.

Елементи наукової новизни. Запропоновано алгоритм побудови структурної політики в Україні. Охарактеризовано чинники впливу на формування сучасної структури економіки країни, серед яких основними виступають динаміка кон'юнктури на світових ринках традиційної експортної продукції України, орієнтованість на короткострокову перспективу та кон'юнктурний характер змін.

Практична значущість. Встановлено чинники, що негативно впливають на формування ефективної структури економіки України у трансформаційний період. Внесено пропозиції щодо їх усунення активними методами державного регулювання. Здійснено практичне дослідження структурних трансформацій української економіки в контексті раціональної структури економіки через призму критеріїв ефективності та оптимальності. Табл.: 2. Бібліогр.: 17.

Ключові слова: структура економіки країни; структурні зміни; структурна політика; ефективна структура економіки; державне регулювання; методи державного регулювання.

Вдовенко Наталія Михайлівна - доктор економічних наук, професор кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)

E-mail: kln273125@gmail.com

Наконечна Катерина Віталіївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 11)

E-mail: kln273125@gmail.com

Постановка проблеми. Протягом періоду незалежності економіка України перебуває у стані глибокої кризи. Особливе значення мають дослідження трансформаційних перетворень структури економіки в економічній теорії та практиці, оскільки вони безпосередньо впливають на темпи і ефективність економічного розвитку держави та є визначальними факторами економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З-поміж дослідників економічної структури та проблем вдосконалення структурної політики слід виокремити низку вітчизняних

і зарубіжних учених, серед яких В. М. Геєць [2], І.В. Крючкова [7], Є.М. Лібанова [9], А.Ф. Мельник [10], А. А. Павлюк [14], Л.В. Шинкарук [16] та ін. Проте на сьогодні не існує комплексного підходу до вирішення проблем структурної незбалансованості.

Мета статті - обґрунтувати й висвітлити проблеми формування ефективної структурної політики; проаналізувати економічну структуру України та основні економічні показники, визначити основні напрями вдосконалення структурної політики держави для здійснення рекомендацій щодо забезпечення підвищення ефективності структури економіки країни та її регіонів.

Виклад основних результатів дослідження. Структура (від латинського *structura* - розташування, побудова, порядок) - взаєморозташування й зв'язок складових частин чого-небудь, побудова. Це сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечує його цілісність та тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах.

Відсутність структурної оптимальності спричиняє посилення ознак макроекономічної нестабільності в країні: виникнення диспропорцій на товарному і грошовому ринках країни; розвитку інфляційних процесів; порушення основних макроекономічних пропорцій (між доходами і витратами на різних рівнях управління; між доходами і витратами домогосподарств; між продуктивністю праці та заробітною платою; між імпортом і експортом товарів та послуг (капіталу) тощо); виникнення дисбалансу на ринку людських ресурсів (структурного та циклічного безробіття); розбалансування платіжного балансу країни, що негативно впливає на валютні резерви національного банку країни, а отже і на ситуацію на валютному ринку; переливи капіталу з галузі в галузь, залежно від зміни рівня прибутковості, а отже до виникнення криз пере- або недовиробництва [6].

Структура економіки країни - це співвідношення, які відображають взаємозв'язки та взаємозалежності між окремими частинами економіки, окремими її секторами, галузями тощо [11].

Розподільча ефективність відображає такий розподіл наявних економічних ресурсів, який забезпечує виробництво тих товарів і послуг і в такому їх співвідношенні, яке є найбільш бажаним для суспільства. Виробнича ефективність досягається тоді, коли бажані для суспільства товари та послуги виготовляються з мінімальними витратами.

Одночасне досягнення як розподільчої, так і виробничої ефективності забезпечує досягнення максимального споживання обмежених економічних ресурсів країни з максимальним задоволенням потреб суспільства, з мінімальними виробничими витратами.

Серед основних форм механізму державного регулювання структурної перебудови в економіці виділяють бюджетно-податкове та грошово-кредитне регулювання. Економічні та адміністративні інструменти, які становлять основу цих форм, забезпечують стимулювальний вплив на зростання обсягів виробництва та формування оптимальної структури національної економіки. Секторальна структура національної економіки за видами економічної діяльності є узагальненою характеристикою якісного рівня розвитку економічної системи в цілому.

Зі складу СРСР Україна вийшла з 52 млн освіченого населення, розвинутим судно-, літако- і приладобудуванням, потужною наукою, мала Чорноморське морське пароплавство, найбільшу на той момент суднохідну компанію світу, риболовецький океанський флот під 200 вимпелів, ВВП на рівні 180 млрд дол. США. Сучасна ситуація в економіці України характеризується стрімким падінням усіх макроекономічних показників. Так, на 2018 р. населення країни становить 42 млн, відбулися стрімке його зuboжіння, спад промислового виробництва більше ніж на 50%, підвищення тарифів, ВВП у 2017 р. - 112 млрд дол. США, річне зростання цін на 26,2% [17]. Лише сільськогосподарська галузь демонструє позитивну динаміку зростання, проте показники розвитку тваринництва порівняно з 1990 р. різко скоротилися. За даними табл. 1, протягом 1990-2016 рр. відбулося скорочення частки сільського господарства від 25 до 12% у ВВП країни, промисловості - від 45 до 25% і зростання частки сфери послуг - від 30 до 63%.

1. Динаміка зміни секторальної структури ВВП, %

Вид економічної діяльності	1990 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Сільське господарство	25	7	8	8	9	10	12	12
Промисловість	45	29	29	27	27	25	25	25
Сфера послуг	30	64	63	65	64	65	63	63

Джерело: [11, 13].

Орієнтація аграрних підприємств на вирощування рентабельних зернових та олійних культур не сприяє збалансованому постачанню на ринок різноманітної продукції харчу-

вання. Зменшення обсягів виробництва малорентабельних круп'яних культур, продукції тваринництва створює передумови необхідності імпортування цих видів товарів, що по-

рушує оптимальні пропорції галузевої структури сільськогосподарського виробництва. У промисловості негативною тенденцією є збільшення частки добувної промисловості від 5 до 5,5% та зменшення валового випуску групи галузей обробної промисловості від 37,5% у 2001 р. до 34,1% у 2011 р. (табл. 2). За досліджуваний період збільшення у сфері торгівлі відбулося від 8,5 до 12,5%. За 2014-2017 рр. внаслідок нестабільної політичної ситуації обсяги виробництва промисловості скоротилися на 50%, відбувся вплив інвестиційного капіталу, спостерігалася нестійка експортна динаміка, скорочення обсягів будівництва, звуження внутрішнього ринку, погіршення ситуації на ринку праці та загальне падіння рівня доходів населення. Існує триваюча тенденція експорту низькотехнологічної продукції з низьким ступенем обробки. Безсумнівно, економіці України притаманне

серйозне технологічне відставання. Питома вага продукції вищих (5-го і 6-го) технологічних укладів в Україні становить усього 4%, причому 6-й технологічний уклад, який визначає перспективи високотехнологічного розвитку країни в майбутньому, в нашій країні майже відсутній (менше 0,1%) [12]. Близько 58% виробленої продукції припадає на нижчий, 3-й технологічний уклад (технології промисловості, будівельних матеріалів, чорної металургії, суднобудування, обробки металу, легкої, деревообробної, целюлозно-паперової промисловості) і 38% - на 4-й. За показником фінансування науково-технічних розробок склалася така ситуація: майже 70% коштів сьогодні поглинає 4-й і тільки 23% - 5-й технологічний уклад. Інноваційні витрати розподіляються наступним чином: 60% - 4-й технологічний уклад, 30% - 3-й, а 5-й і 6-й становлять лише 8,6% [15].

2. Структура ВВП України за видами економічної діяльності, %

Вид економічної діяльності	2002 р.	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Сільське, лісове та рибне господарство	13,0	9,2	7,6	8,5	8,8	10,15	12	12,0
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	4,4	4,1	6,1	8,1	5,5	5	4,8	5,5
Переробна промисловість	17,9	19,7	14,6	14,0	13	12,2	12	12,2
Виробництво і перерозподіл електроенергії, газу та води	5,1	3,4	3,2	3,9	3,3	3,2	3,0	3,4
Будівництво	3,4	3,4	3,0	3,3	2,5	2,3	2	2
Торгівля	10,9	12,7	15,2	19,0	14,5	14,7	13,8	13,3
Діяльність транспорту та зв'язку	12,2	10,7	10,3	13,2	7,1	6,3	6,8	6,6
Освіта	4,8	4,7	5,1	5,1	5,3	4,8	4,2	3,7

Джерело: [11, 13].

Отже, зміни структурних галузевих пропорцій в економіці України відображають негативні тенденції. Це проявляється збільшенням видобування ресурсів та поживлення торгівлі на фоні зменшення обсягу випуску продукції переробної промисловості та сільського господарства. Такі тенденції характеризують структуру економіки з домінуванням енергоємних, матеріаломістких виробництв, що повною мірою залежать від імпорту паливно-енергетичних ресурсів. Структурні зміни відбулися під впливом певних об'єктивних чинників: динаміки кон'юнктури на світових ринках традиційної експортної продукції України (металургія, машинобудування та хімічна промисловість); споживчого попиту; зниження інвестиційної активності. Динаміка структури національної економіки

не відповідає загальним закономірностям структурних зрушень, що відбуваються в економічних системах розвинених країн світу на сучасному етапі й полягають у зростанні частки високотехнологічних виробництв обробної промисловості, телекомунікаційних, фінансових і бізнесових послуг, а також соціально орієнтованих видів економічної діяльності, випереджальному розвитку наукоємних, високотехнологічних галузей [13].

Орієнтованість на короткострокову перспективу та кон'юнктурний характер змін, що породжують мотивацію розвивати ті сектори, де отримання прибутків є негайним, лише посилюють негативні тенденції з огляду на довгостроковий період. Структурні зміни здійснювалися стихійно і слугували швидше інструментом стабілізації ситуації, а

не її зміні, збереженню «старої» структури виробництва. Крім того, експортозалежна модель розвитку економіки України характеризується чутливістю до зовнішніх чинників, що негативно вплинули на економічні перетворення в українській економіці [13].

Основним напрямом структурної політики держави є підвищення конкурентних переваг економіки країни через досягнення чотирьох взаємопов'язаних цілей: сприяння підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних виробників товарів і послуг на внутрішньому і світовому ринках та забезпечення структурного маневру в бік підвищення частки галузей, що виробляють продукцію з високим ступенем переробки, і галузей сфери послуг, виправлення накопичених структурних деформацій - реструктуризація збиткового сектору економіки, вирішення проблем монопрофільних міст. Економічні реформи впроваджуються через державне регулювання національної економіки. Держава змінює зовнішнє економічне середовище, в якому діють суб'єкти економічної діяльності, і пристосовуючись до таких змін, аграрні підприємства трансформують свою економічну поведінку та своє очікування майбутнього [2].

Існуючий розгалужений механізм впливу держави на пропорції в економіці дозволяє здійснити обрану структурну політику. У складі цього механізму прийнято розрізняти дві підсистеми важелів та інструментів - прямого і непрямого впливу. Основу першої підсистеми прямо, а в другій побічно на сучасному етапі становить програмно-цільовий підхід, з яким пов'язані державні інвестиції, державні замовлення, пільги та преференції. Найважливішим засобом реалізації структурної політики держави є безпосереднє інвестування нею в підприємства, що знаходяться в державній власності та виробляють таку продукцію (послуги), виробництво і споживання яких сприятливо позначаються на процесі перетворення структури економіки. Дієвим інструментом реалізації активної структурної політики виступають закупівлі продукції для державних потреб. Цілеспрямоване розміщення державних замовлень на певні види продукції і послуг не тільки дозволяє задовольняти потреби суспільства в них і тим самим запобігати виникненню диспропорцій, а й впливати на встановлення між підприємствами нових господарських зв'язків. Це, у свою чергу, може привести до утворення великих виробничих комплексів і кластерів тех-

нологічних нововведень. Поява останніх в подальшому веде до становлення нових секторів економіки.

На думку вчених [5, 7], найкращі шанси в умовах глобальної конкуренції країна може отримати, лише розвиваючи одночасно сировинну та інноваційну економіку. Конкретні пропорції між ними необхідно цілеспрямовано регулювати в процесі стратегічного планування структурних зрушень з урахуванням довгострокових національних інтересів. Рішення щодо неперіоритетних видів економічної діяльності приймаються зважаючи на їх роль у підтримці життєдіяльності та безпеки суспільства.

За наявності трьох складових для стрімкого відновлювального зростання: гарантоване надходження валюти, що підтримує курсову стабільність, двозначні цифри збільшення експорту, споживання і зростання вартості активів (нерухомості, землі), потрібна насамперед виважена монетарна політика «стимулюючої інфляції» на рівні 12-15% від НБУ - щоб не втратити темпи цього зростання і збільшувати доларовий еквівалент доходів населення на 17-20% у рік [8].

Висновки. Інструменти, які використовує держава, застосовуються недостатньо, не створюючи стимулів для розвитку виробничої сфери, зменшення матеріало- й енергоємності виробництва, та інноваційно-інвестиційної діяльності. Низькотехнологічні та екологічно небезпечні види промислової діяльності продовжують залишатися пріоритетними і перешкоджають здійсненню прогресивних структурних зрушень в економіці. Тривалі негативні структурні невідповідності приведуть до того, що за Україною чітко закріпиться статус постачальника сировини і споживача готових імпортованих товарів.

Значення структурних реформ для модернізації української економіки полягає в тому, що вони покликані забезпечити конкурентоспроможність українських компаній, особливо у сфері обробної промисловості та інновацій, а також розвиток фінансових й інформаційних послуг, тобто формування «нової економіки». Важливо, виходячи з нинішніх умов макроекономічної динаміки, рухатися у напрямі поліпшення базових структурних параметрів, поєднання для цього загальноекономічних, інституційних, управлінських методів впливу на окремі сектори і види економічної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Angus Moore. Measuring Economic Uncertainty and Its Effects. *Economic record*. Version of Record online: 9 JUN 2017 DOI: 10.1111/1475-4932.12356.
2. Перехідна економіка : підручник / [В. М. Геєць, Є. Г. Панченко, Е. М. Лібанова та ін.] ; за ред. В. М. Геєця. Київ : Вид-во "Вища шк.", 2003. С. 8.
3. Brendan Guy (2014). Re-conceptualising Commitments to Sustainable Development in the 21st Century - Nurturing Action and Accountability in the Networked World. *Natural Resources Defense Council, New York. The Economic and Social Review*. Vol. 45. No. 2. Summer, P. 223-244.
4. Eric A. Hanushek (2013). Economic growth in developing countries: The role of human capital. *Economics of Education Review*. Vol. 37. P. 204-212.
5. Guido Turnip (2017). Identification of Small Open Economy SVARs via Markov-Switching Heteroskedasticity. *Economic record*. Version of Record online: 14 JUN 2017 DOI: 10.1111/1475-4932.12345.
6. Кваша С. М., Наконечна К. В. Прикладна економіка. Київ : НУБіП України, 2017. 400 с.
7. Крючкова І. В. Макроструктурні чинники інвестиційних криз в економіці України впродовж 1991-2015 рр. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 23-40. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2016_1_4.
8. Кухар М. Доларовий ВВП України виріс за 2017 на 20,5%. Бізнес. 24 березня 2018. URL : <https://www.5.ua/ekonomika/dolaroviy-vvp-ukrainy-vyris-za-2017-rik-na-205-167140.html>.
9. Лібанова Є. М., Хвесик М. А. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів : національна доповідь. Київ: Наук. думка, 2014. 776 с.
10. Мельник А., Васіна А. Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку. *Журнал європейської економіки*. 2010. № 1. С. 37-58.
11. Наконечна К. В. Особливості національної структури економіки та проведення національної структурної політики в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. Вип. 246. С. 325-333.
12. Черемисина С. Г. Оценка влияния структурных преобразований на уровень экономического развития Украины. *Вісник СевНТУ. Серія: Економіка і фінанси*. 2013. Вип. 138. С. 9-13.
13. Скірка Н. Я. Галузева структура національної економіки і напрями її оптимізації. *Ефективна економіка*. 2013. № 9. С. 9-15.
14. Павлюк А. П. Развитие индустриальных парков в Украине: проблемы та напрями політики стимулювання. *Економіст*. 2016. № 1. С. 25-28. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2016_1_7.
15. Прутюла Я. Я., Кузенко Н. В. Структурні реформи і регіональна конвергенція в Україні. *Регіональна економіка*. 2013. №3. С. 7-16.
16. Шинкарук Л. В., Барановська І. В., Герасімова О. А. Прогнозні оцінки розвитку національної економіки в умовах створення ЗВТ з ЄС. *Економіка і прогнозування*. 2013. № 3. С. 38-58. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2013_3_5.
17. Населення України. Міністерство фінансів України. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people>.

References

1. Moore, A. (2017). Measuring economic uncertainty and its effects. *Economic record*. *Wiley Online Library*. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/1475-4932.12356> [In English].
2. Heiets, V.M., Panchenko, Ye.H., Libanova, E.M., et al. (2003). *Perehidna ekonomika: pidruchnyk [Transition economy: textbook]*. Kyiv: Liuks [In Ukrainian].
3. Guy, B. (2014). Re-conceptualising commitments to sustainable development in the 21st century. *The Economic and Social Review*, Vol. 45, No. 2, pp. 223-244 [In English].
4. Hanushek, E.A. (2013). Economic growth in developing countries: the role of human capital. *Economics of Education Review*, Vol. 37, pp. 204-212 [In English].
5. Turnip, G. (2017). Identification of small open economy SVARs via Markov-Switching Heteroskedasticity. *Economic record*. *Wiley Online Library*. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1475-4932.12345> [In English].
6. Kvasha, S.M. & Nakonechna, K.V. (2017). *Prykladna ekonomika: navchalnyi posibnyk [Applied economics: textbook]*. Kyiv: NUBiP Ukrainy [In Ukrainian].
7. Kryuchkova, A.F. (2016). Makrostrukturni chynnyky investytsiinykh kryz v ekonomizi Ukrainy vprodovzh 1991-2015 [Macro-structural factors of investment crises in the Ukrainian economy during 1991-2015]. *Ekonomika i prognozuvannya*, 1, pp. 23-40 [In Ukrainian].
8. Kukhar, M. (2014). Dollarovyi VVP vyris za 2017 na 20,5% [Ukraine's dollar GDP grew by 20.5%]. *5 Channel*. Retrieved from: <https://www.5.ua/ekonomika/dolaroviy-vvp-ukrainy-vyris-za-2017-rik-na-205-167140.html> [In Ukrainian].
9. Libanova, Ye.M. & Khvesyk, M.A. (2014). *Sozialno-ekonomichnyi potentsial stalogo rozvytku Ukrainy ta yii regioniv : natsionalna dopovid [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: national report]*. Kyiv: Naukova dumka [In Ukrainian].
10. Melnyk, A.F. & Vasina, A.I. (2010). Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky Ukrainy yak chynnyk modernizatsii instytutsiinoho bazysu yii rozvytku [Structural transformation of the national economy of Ukraine as a factor of modernization of the institutional basis for its development]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*, 1, pp. 37-58 [In Ukrainian].
11. Nakonechna, K.V. (2016). Osoblyvosti natsionalnoi struktury ekonomiky ta provedennia natsionalnoi strukturalnoi polityky v Ukraini [Features of the national structure of the economy and implementation of the national structural policy in Ukraine]. *Naukovy visnyk NUBiP Ukrainy*, 246, pp. 325-333 [In Ukrainian].
12. Cheremisina, S.H. (2013). Ocenka vlianiia strukturalnykh preobrazovaniy na uroven' ekonomicheskogo razvitiia Ukrainy [Assessment of the impact of structural changes on the level of Ukraine's economic development]. *Visnyk SevNTU. Serii: Ekonomika i finansy*, 138, pp. 9-13 [In Russian].
13. Skirka, N.Ya. (2013). Haluzeva struktura nazionalnoi ekonomiky i napryamy yii optimizatsii [Branch structure of the national economy and directions of its optimization]. *Efektivna ekonomika*, 9, pp. 9-15 [In Ukrainian].
14. Pavlyuk, A.P. (2016). Rozvytok industrialnykh parkiv v Ukraini: problem ta napryamy polityky stymuluvannya [Development of industrial parks in Ukraine: problems and directions of policy of stimulation]. *Ekonomist*, 1, pp. 25-28 [In Ukrainian].
15. Prytula, Ya.Ya. & Kuzenko, N.V. (2013). Strukturni reformy i regionalna konverhenziya v Ukraini [Structural reforms and regional convergence in Ukraine]. *Regionalna ekonomika*, 3, pp. 7-16 [In Ukrainian].
16. Shynkaruk, L.V., Baranovska, I.V., & Herasimova, O.A. (2013). Prognozni ozinky rozvytku nazionalnoi ekonomiky v umovakh stvorennia ZVT z Yes [Forecast estimates of the development of the national economy in the context of the creation of an FTA with the EU]. *Ekonomika i prognozuvannya*, 3, pp. 38-58 [In Ukrainian].
17. Nasednennia Ukrainy [Population of Ukraine]. *Ministry of Finance of Ukraine*. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people> [In Ukrainian].

Vdovenko N.M., Nakonechna K.V. Peculiarities of structural changes in the economy of Ukraine

The purpose of the article is to substantiate and highlight the problems of effective structural policy formation, to analyze the economic structure of Ukraine and the main economic indicators, and to determine the main directions of improvement of the state's structural policy to implement recommendations for improving the efficiency of the economic structure of the country and its regions.

Research methods. Theoretical and methodological basis of research are scientific works of domestic and foreign economists related to issues on structural policy and state regulation of economic processes. The systematic method has been used to study the regulation mechanism of structural changes in the economy. Determination of factors influencing the nature and direction of structural changes in the national economy has been carried out on basis of the factor analysis. The method of statistical comparisons and generalizations has been used to determine the current structure of the Ukrainian economy.

Research results. Essence of the economy's structure has been highlighted, and the notion of an effective structure of the country's economy has been determined. It has been stressed a leading role of the state in balancing of all sectors of the economy. Main criteria of effectiveness of the structure of the country's economy have been described. The main tools for carrying out the structural policy of the state have been indicated.

Elements of scientific novelty. An algorithm for constructing structural policy in Ukraine has been proposed. The factors influencing formation of the modern structure of the country's economy have been described, among which the main ones: dynamics of traditional export products of Ukraine on the world markets, orientation on short term perspective, and conjectural nature of the changes.

Practical significance. The factors that negatively influence on formation of effective structure of the Ukraine's economy in the transformation period have been established. Proposals for their elimination by active methods of state regulation have been presented. Practical study of the structural transformations of the Ukrainian economy in context of a rational economy structure through a prism of efficiency and optimality has been carried out. Tabl.: 2. Refs.: 17.

Keywords: structure of the country's economy; structural changes; structural policy; effective structure of the economy; state regulation; methods of state regulation.

Vdovenko Nataliia Mykhailivna - doctor of economic sciences, professor of the department of global economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: kln273125@gmail.com

Nakonechna Kateryna Vitaliivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of global economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (11, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: kln273125@gmail.com

Вдовенко Н.М., Наконечная Е.В. Особенности структурных изменений в экономике Украины

Цель статьи - обосновать и осветить проблемы формирования эффективной структурной политики; проанализировать экономическую структуру Украины и основные экономические показатели, определить главные направления совершенствования структурной политики государства для осуществления рекомендаций по обеспечению повышения эффективности структуры экономики страны и ее регионов.

Методика исследования. Теоретическую и методологическую основу исследования составили научные наработки отечественных и зарубежных экономистов по вопросам структурной политики и государственного регулирования экономических процессов. Применен системный метод, с помощью которого исследован механизм регулирования структурных изменений в экономике. Определение факторов, влияющих на характер и направленность структурных сдвигов в национальной экономике, осуществлено на основе факторного анализа. Метод статистических сравнений и обобщений использован для текущего состояния структуры экономики Украины.

Результаты исследования. В процессе изучения вопросов относительно структурных изменений в экономике Украины освещена сущность понятия структуры экономики, определено понятие «эффективная структура экономики страны» отмечена ведущая роль государства в сбалансировании всех секторов экономики. Охарактеризованы основные критерии эффективности структуры экономики страны. Указаны основные инструменты проведения структурной политики государства.

Элементы научной новизны. Предложен алгоритм построения структурной политики в Украине. Охарактеризованы факторы влияния на формирование современной структуры экономики страны, среди которых основными являются динамика конъюнктуры на мировых рынках традиционной экспортной продукции Украины, ориентированность на краткосрочную перспективу и конъюнктурный характер изменений.

Практическая значимость. Установлены факторы, отрицательно влияющие на формирование эффективной структуры экономики Украины в трансформационный период. Внесены предложения по их устранению активными методами государственного регулирования. Осуществлено практическое исследование структурных трансформаций украинской экономики в контексте рациональной структуры экономики через призму критериев эффективности и оптимальности. Табл.: 2. Библиогр.: 17.

Ключевые слова: структура экономики страны; структурные изменения; структурная политика; эффективная структура экономики; государственное регулирование; методы государственного регулирования.

Вдовенко Наталья Михайловна - доктор экономических наук, профессор кафедры глобальной экономики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: kln273125@gmail.com

Наконечная Екатерина Витальевна - кандидат экономических наук, доцент кафедры глобальной экономики, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (г. Киев, ул. Героев Обороны, 11)

E-mail: kln273125@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 28.08.2018 р.

Фахове рецензування: 30.08.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Вдовенко Н. М., Наконечна К. В. Особливості структурних змін в економіці України. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 56 – 61.

*

Ю.М. ЛОПАТИНСЬКИЙ, доктор економічних наук, професор
В.І. КИФЯК, кандидат економічних наук

Методичний інструментарій реінжинірингу інституційної структури аграрного сектору національної економіки

Мета статті - обґрунтувати доцільність використання основних положень реінжинірингу бізнес-процесів як ефективної методики трансформації інституційної структури аграрного сектору національної економіки.

Методика дослідження. В основу дослідження покладено діалектичний метод, за допомогою якого розкрито сутність різних підходів до розвитку аграрного сектору. Застосовано такі методи, як абстрактно-логічний та метод систематизації - для формування методики реінжинірингу інституційної структури; економіко-математичного моделювання - для побудови моделі оптимізації структури аграрної продукції в реальному середовищі господарювання.

Результати дослідження. Теоретично узагальнено та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо інституційних змін в аграрному секторі на засадах реінжинірингу його інституційної структури. Поставлене завдання реалізовано за допомогою застосування методики реінжинірингу для інституційної структури та методів математичного моделювання.

Елементи наукової новизни. Запропоновано методику розрахунку структури виробництва аграрної продукції на базі вирішення стохастичної задачі з інституційними обмеженнями на основі процесуального підходу до розгляду виробничих процесів, який враховує ймовірнісні фактори сільськогосподарського виробництва та інституційні обмеження.

Практична значущість. Застосування методу моделювання реінжинірингу інституційної структури дає змогу сформувати оптимальну структуру виробництва аграрної продукції за реальних умов господарювання. *Бібліогр.:* 18.

Ключові слова: інституційний підхід; процесний підхід; системний підхід; реінжиніринг; інституційна структура; інституції; аграрний сектор.

Лопатинський Юрій Михайлович - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, вул. Кафедральна, 2)

E-mail: y.lopatynskiy@chnu.edu.ua

Кифяк Вікторія Іванівна - кандидат економічних наук, в.о. доцента кафедри економіки підприємства та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, вул. Кафедральна, 2)

E-mail: V.Kyfyak@chnu.edu.ua

Постановка проблеми. Стратегічно важливим у національній економіці країни є аграрний сектор. Саме в цьому секторі формуються запорука продовольчої безпеки країни, конкурентні переваги та соціальний капітал. Розвиток інтегрованого турбулентного середовища господарювання зобов'язує до постійного пошуку нових підходів щодо управління аграрними відносинами на всіх рівнях господарювання, спрямованих на оптимізацію використання наявних ресурсів та поліпшення соціально-економічних параметрів.

Сучасні постулати системного, процесного й інституційного підходів до регулювання економічних відносин у економічній науці розглядаються як і провідні та такими, які в умовах інтеграції світового ринку та наростання соціальної кризи вважаються найдоцільнішими. Вважаємо, що саме інтеграція

трьох підходів в єдину методологію регулювання аграрного розвитку сприятиме формуванню ринкових відносин, результатом якого буде отримання найбільшого економічного й соціального ефекту. Тож необхідність теоретичного обґрунтування та розроблення практичних механізмів інтеграції дієвих наукових підходів у практиці розвитку аграрного сектору набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу досліджень становили праці представників системного, процесного та інституційного підходів до регулювання економічних відносин.

Розгляд об'єкта як сукупності пов'язаних між собою частин є базисним щодо інших підходів і досліджень. Один з основоположників теорії системного підходу - Л. Берталанфі [1], обґрунтував сутність системи як сукупності елементів. До класиків системного підходу також належать І. Блауберг, який окреслив основні принципи системного

підходу [8]. Натомість А. Холл розглядає систему як множину об'єктів разом з їхніми взаємозв'язками та характеристиками [3]. У. Гослінг [2] та Р. Аофф [7] вважають, що будь-які відносини є системою. З позицій господарювання розглядає систему А. Уотт, який доводить, що система - це інформаційний механізм економічної діяльності підприємства, що характеризується багатьма причинно-наслідковими взаємодіями [6]. Щодо розвитку аграрного сектору, то його розгляд з позицій системного підходу дає змогу залучити низку ефективних інструментів і методик, які сприяють переходу аграрних відносин на якісно вищий рівень.

Прикладною концепцією розвитку аграрного сектору України виступає інституційна. Експлораторний базис інституційної концепції сформований Д. Нортон, який розглядав інституції як обмеження, які формують ситуації вибору, що стоять перед нами та пронизують подальше наше життя [12]. В Україні розвивали концепцію інституційної теорії стосовно аграрного сектору такі вчені, як В. Месель-Веселяк [11], Ю. Лупенко, М. Малік, О. Шпикуляк [14], П. Саблук [15], А. Чухно [17] та інші науковці.

Разом із тим світовий досвід переконує, що в нинішніх умовах функціонування підприємств дієвим є процесно-орієнтований підхід до управління. Основні положення теорії реінжинірингу сформулювали М. Хаммер та Д. Чампі [4]. Науковці Є. Ойхман [13] та Дж. Харінгтон [5], які дослідили реінжиніринг бізнес-процесів на прикладі реорганізації провідних компаній, розробили термінологію та методологію реінжинірингу.

Практика застосування реінжинірингу бізнес-процесів довела свою ефективність на таких підприємствах як Siemens Nixdorf Service, IBM Credit, Ford Motors, Duke Power, Nissan Motor Co., Toyota Limited, Kansai Electric Power Company та ін.

Однак питання інтеграції підходів в єдину методикку регулювання аграрних відносин в умовах невизначеності потребують додаткових досліджень і розробки методичних інструментів втілення наукових положень у практику господарювання.

Мета статті - обґрунтувати доцільність використання основних положень реінжинірингу бізнес-процесів як ефективної методики трансформації інституційної структури аграрного сектору національної економіки.

Виклад основних результатів дослідження. Дослідження проблематики розвитку аграрних відносин вимагає врахування взаємодії економічних, соціальних, екологічних та культурних процесів, які утворюють його структуру. Комплексний характер аграрного господарювання зобов'язує водночас застосовувати системний та процесуальний підходи. Враховуючи регулятивні механізми розвитку аграрних відносин - інституції, які чинять вплив на регулювання, оптимальним вважаємо застосування системного, інституційного та процесуального підходів. Поєднання кількох концепцій для здійснення трансформацій доцільно реалізовувати через застосування інструментів реінжинірингу інституційної структури аграрного сектору національної економіки.

Кожний науковий підхід має домінантне значення та певні особливості впливу на аграрні відносини різних рівнів. Так, на рівні державного регулювання аграрного сектору національної економіки домінантним є інституційний, який розглядає відносини відповідно до інституційної структури середовища господарювання аграрного сектору. У свою чергу, інституції з позицій системного підходу розглядаються як сукупність відносин, спрямованих на один об'єкт регулювання, а через призму процесуального підходу - як сукупність процесів, зумовлених спільним характером відносин, тобто характеризуються, як і бізнес-процеси, одним «входом» та одним «виходом».

Пропонуємо методологію реінжинірингу застосовувати до рівня аграрного сектору національної економіки як до бізнес-системи, а базові постулати реінжинірингу - щодо зміни елементів інституційної структури аграрного сектору.

Формування принципово нової методології розвитку аграрних відносин доцільно здійснювати на всіх рівнях управління, що відповідає основам системного підходу, який став базовим у методиці розвитку національної економіки. Реалізація інтегрованої методології управління дещо складна для економічного обґрунтування, проте охоплює всі аспекти аграрних відносин. Такий підхід в умовах ринкової економіки та постійно зростаючої конкуренції є надто важливим для національної економіки та внеску окремих секторів у ВВП. Крім того, відзначимо прогресивний характер застосування таких інструментів у державній політиці

управління аграрним сектором. Тобто реінжиніринг нами розглядається як інструмент масштабних кардинальних інституційних змін на всіх рівнях відносин аграрного сектору національної економіки через зміну елементів інституційної структури.

Перепроектуванню функціональних змін у аграрному секторі України має передувати осмислення алгоритму кожної процедури й оцінювання очікуваного кінцевого результату.

Для втілення ідей на практиці варто окреслити базисні основи реінжинірингу, які доцільно застосувати для розвитку аграрних відносин:

1) впровадження системи управління якістю продукції, конкурентоспроможної на світовому ринку;

2) формування звітності за збалансованою системою показників, яка відображає ефективність діяльності господарюючого суб'єкта відповідно до виробничої, фінансової та маркетингової функцій (тобто відображає ефективність процесів);

3) впровадження процесного планування діяльності підприємства;

4) застосування корпоративних операційних систем.

Такий підхід потребує впровадження в аграрний сектор цілковито нових процесів і трансформації діючих інституцій аграрного сектору національної економіки.

Виокремлюють два основних завдання реінжинірингу, вирішення яких є першочерговим:

1. Зміна бізнес-системи відповідно до очікувань власників (прибутковість її; системні очікування, які визначають конфігурацію та інфраструктуру бізнес-системи; морально-етичні очікування, що визначають поведінку такої системи стосовно оточуючого та внутрішнього соціального середовища).

2. Зростання вартості бізнес-системи, тобто її ринкова капіталізація, приведена вартість чистих грошових потоків або вартісна порівнянність з аналогічною угодою продажу - купівлі чи створення підприємства, з урахуванням ринку, інфраструктури, потреб клієнтів тощо [16].

Варто зазначити низку цілей та завдань реінжинірингу бізнес-процесів. У зоні високого пріоритету для реінжинірингу зазвичай такі інституції: власності, фінансово-кредитні, ціноутворення та контракції, державної влади, політичні та ідеологічні.

При цьому слід керуватися не тільки якісними, а й кількісними оцінками, які дають змогу визначити обсяг ресурсів, необхідний для реалізації конкретних заходів з реінжинірингу інституційної структури та очікуваних результатів. Проте проблема реалізації запропонованих змін і кількісної оцінки очікуваних результатів у реальному середовищі господарювання полягає в ризикованості та невизначеності аграрної діяльності як такої, з одного боку, та ймовірних наслідків - з іншого.

Вирішити проблему регулювання аграрних відносин за умов невизначеності можна через застосування сучасних методів системного аналізу та математичного моделювання в управлінні аграрним сектором національної економіки. Це питання набуває високої актуальності, зважаючи на дисбаланс структури виробництва аграрної продукції в Україні, що призвів до відчутного зменшення обсягів виробництва тваринницької продукції, порушення основ науково обґрунтованого ведення рослинництва, виснаження ґрунтів та напруженості соціального становища на селі. Організація управління сільським господарством за цих умов потребує залучення нових технологій та розробки системи моделей оптимізації розвитку галузі [9]. Отже, збалансування структури виробництва аграрної продукції може бути результативним показником реінжинірингу інституційної структури аграрного сектору національної економіки.

За пропонованою методикою розвитку аграрних відносин реінжиніринг стосується інституцій досліджуваного нами сектору, тож обмеження мають бути інституційними, охоплюючи наявні трансформаційні зміни. Ці обмеження можуть бути враховані при застосуванні методики оптимізації бізнесу на основі оцінки збалансованості структури виробництва аграрної продукції. Отже, у моделі реінжинірингу нами поєднано сукупність аграрних процесів (процесуальний підхід) та інституційних обмежень. Структура виробництва продукції аграрними підприємствами в такому разі виступає ресурсною базою для реалізації запланованих заходів, адже саме підприємства на мікрорівні найшвидше здатні впровадити інструменти реінжинірингу в практику господарювання.

Авторами статті адаптовано існуючу модель збалансування структури виробництва аграрної продукції до основних вимог реін-

жинірингу інституційної структури за умов впливу випадкових факторів та впливу інституцій, що дало змогу відобразити реальну ситуацію умов аграрного господарювання. При розробці математичного апарату виходили з припущення про нормальний закон розподілу функціонування основних параметрів аграрного сектору, таких як урожайність, продуктивність, витрати та інші показники сільськогосподарського виробництва.

Модель реінжинірингу спрямована на збалансування структури аграрного виробництва, яка відображає зв'язок потенціалу підприємстві з впливом інституцій за умов невизначеності [10].

Необхідно знайти значення змінних x_s ($s \in S$), x_h ($h \in H$), x_j ($j \in J$), \bar{X} та \underline{X} , які дозволяють максимізувати функцію Z :

$$Z = \bar{X} - \underline{X} \rightarrow \max \quad (1)$$

за таких умов впливу інституцій, які підлягають трансформації.

Унаслідок перетворень детермінованої моделі отримано стохастичні моделі аналогів інституційних обмежень:

1) детермінований аналог імовірнісних обмежень з формування фінансових витрат (інституція управління):

$$\sum_{s \in S} \bar{f}_{1s} x_s + t_{pl} \sqrt{\sum_{s \in S} \sigma_{1s}^2 x_s^2} + \sum_{h \in H} C_h V_{qh} x_h - \bar{X} = 0; \quad (2)$$

2) детермінований аналог імовірнісних обмежень з формування сумарної виручки від реалізації продукції (інституція ціноутворення):

$$\sum_{s \in S} \bar{c}_q V_{qs} x_s - t_{pc} \sqrt{\sum_{s \in S} \sigma_{1s}^2 x_s^2} + \sum_{h \in H} C_h V_{qh} x_h - \bar{X} = 0; \quad (3)$$

3) детермінований аналог імовірнісних обмежень з використання виробничих ресурсів (інституція власності):

$$\sum_{s \in S} \bar{f}_{1s} x_s + t_{pl} \sqrt{\sum_{s \in S} \sigma_{1s}^2 x_s^2} + \sum_{h \in H} \bar{f}_{1h} x_h \leq \bar{F}_l, \quad (l \in L); \quad (4)$$

4) детермінований аналог імовірнісних обмежень з використання у тваринництві побічної продукції рослинництва (інституція кооперації):

$$\sum_{s \in S} \bar{p}_{js} x_s - t_{pl} \sqrt{\sum_{s \in S} \sigma_{pj}^2 x_s^2} - x_j \geq 0, \quad (j \in J); \quad (5)$$

5) детермінований аналог імовірнісних обмежень з виробництва кінцевої продукції рослинництва обсягом, не менше за заданий (інституція управління):

$$\sum_{s \in S} \bar{v}_{js} x_s - t_{pl} \sqrt{\sum_{s \in S} \sigma_{pj}^2 x_s^2} \geq V_q, \quad (q \in Q_1, Q_1 \in Q); \quad (6)$$

б) детермінований аналог імовірнісних обмежень, що здійснюють взаємозв'язок тваринництва з рослинництвом (інституція підприємництва), у тому числі:

а) збалансування раціонів тварин за елементами годування:

$$\sum_{s \in S_k} \bar{a}_{is} \bar{p}_s x_s - t_{ps} \sqrt{\sum_{s \in S_k} \sigma_{ps}^2 x_s^2} + \sum_{j \in J} a_{ij} x_j - \sum_{h \in H} b_{ih} x_h \geq 0, \quad (i \in I); \quad (7)$$

б) за структурою виробництва кормів:

$$\sum_{s \in S_k} \bar{a}_{is} \bar{p}_s x_s - t_{ps} \sqrt{\sum_{s \in S_k} \sigma_{ps}^2 x_s^2} + \sum_{j \in J} a_{ij} x_j - \sum_{h \in H} a_{kh}^{\max} x_h \leq 0, \quad (k \in K); \quad (8)$$

$$\sum_{s \in S_k} \bar{a}_{is} \bar{p}_s x_s - t_{ps} \sqrt{\sum_{s \in S_k} \sigma_{ps}^2 x_s^2} + \sum_{j \in J} a_{ij} x_j - \sum_{h \in H} a_{kh}^{\min} x_h \geq 0, \quad (k \in K); \quad (9)$$

де $t_p = \Phi^{-1}(P_i)$ - обернена функція нормального розподілу.

Використані позначення:

V_q - обсяг виробництва продукції q -го виду згідно з кількістю укладених сільськогосподарських угод;

f_{1s} - витрати l -го ресурсу на одиницю площі s -ї культури;

f_{1h} - витрати l -го ресурсу на одиницю поголів'я h -ї групи тварин;

p_{js} - вихід з одиниці площі s -ї культури j -го виду корму, що є побічною продукцією;

p_s - вихід основної кормової продукції з одиниці площі s -ї кормової культури;

a_{ij} - вміст поживної речовини i -го виду в одиниці j -го виду корму;

a_{is} - вміст поживної речовини i -го виду в одиниці кормової продукції s -ї сільськогосподарської культури;

a_{kh}^{\min} - мінімально припустимий нормативний розмір потреби в кормах k -ї групи поголів'я h -ї групи тварин у кормових одиницях;

a_{kh}^{\max} - максимально припустимий нормативний розмір потреби в кормах k -ої групи поголів'я h -ої групи тварин у кормових одиницях;

V_{qs} - вихід товарної продукції q -го виду з одиниці площі культури s -го виду;

V_{qh} - вихід одиниць товарної продукції q -го виду з h -ї групи тварин;

C_s - витрати на 1 гектар s -ї культури;

C_h - витрати на отримання поголів'я h -ї групи тварин без урахування вартості кормів;

C_q - ціна реалізації 1 ц q -го виду продукції.

Змінні:

x_s - розміри площі s -ї культури (треба знайти);

x_h - розміри поголів'я h -ї групи тварин (треба знайти);

x_j - обсяг j -го виду корму (побічної продукції рослинництва), який іде на відгодівлю тварин;

\overline{X} - сумарні надходження (виручка) від реалізації продукції;

\underline{X} - витрати на виробництво.

Стохастична постановка задачі призводить до втрати ефекту порівняно з детермінованою, однак вона реалістичніша порівняно з детермінованою, яка здебільшого відображає або оптимістичні, або песимістичні прогнози без урахування імовірнісної міри стохастичних чинників виробництва. Отже, модель реінжинірингу інституційної структури аграрного сектору має практичне значення та інструменти його реалізації.

Запропонована модель апробована на прикладі розрахунків оптимальної структури аграрного виробництва для сільськогосподарських підприємств Чернівецької області. На нашу, думку, така структура аграрного

виробництва повніше враховує особливості природно-кліматичних факторів досліджуваного регіону та відповідає умовам сталого землекористування (зокрема, щодо виснаженості земель). Застосування запропонованої моделі у практиці господарювання аграрних підприємств Чернівецької області надасть розвитку аграрного сектору таких рис, як сталість та ефективність.

Висновки. На практиці реалізація постулатів інституційного, системного та процесного підходів водночас можлива через методіку реінжинірингу бізнес-процесів. Для розвитку аграрного сектору бізнес-процеси слід розглядати на макрорівні, а прототипами бізнес-процесів на макрорівні є інституції. Тож доцільне здійснення реінжинірингу інституційної структури аграрного сектору національної економіки. Важливими є подальші трансформаційні зміни основних інституцій аграрного сектору за методікою реінжинірингу. Доцільно вдосконалювати модель збалансування структури виробництва аграрної продукції, яка враховує вплив трансформаційних змін інституцій.

Список бібліографічних посилань

1. Bertalanffy L. von. General System Theory - A Critical Review. *General Systems*. 1962. Vol. VII. P. 1 - 20.
2. Gosling W. The design of engineering system. London: Heywood, 1962.
3. Hall A. D. A methodology for systems engineering. Princeton. 1962. 346 p.
4. Hammer M., Champy J. Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution. London: Nicholas Brealey Publishing, 1993.
5. Harrington J. Business process improvement. McGraw-Hill, 1991.
6. Systems analysis in ecology; Ed. by Kenneth E. F., Watt. N. Y., London: Accad. Press, 1996. 710 p.
7. Акофф Р. Искусство решения проблем / пер. з англ. Е. Г. Коваленко. Москва: Мир, 1982. 220 с.
8. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. Москва, 1973. 271 с.
9. Бродський Ю. Б., Данкевич В. Є. Економіко-математична модель оптимізації виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 1 (55). С. 180-183.
10. Кравченко В. М. Моделі оптимізації процесів відтворення у сільському господарстві. *Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. ДНУ*. 2003. Вип. 181. Т. 2. С. 417-426.
11. Месель-Веселяк В. Я. Теоретико-методологічне і нормативне забезпечення трансформації аграрного сектору економіки України до ринкових умов господарювання, науковий супровід та ефективність запровадження. *Економіка АПК*. 2015. № 7. С. 5-26.
12. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 2000. 198 с.
13. Ойхман Е. Г. Реинжиниринг бизнеса: Реинжиниринг организаций и современные информационные технологии. Москва: Финансы и статистика, 1997. 336 с.

References

1. Bertalanffy, L. (1962). General system theory - a critical review. *General Systems*, VII, pp. 1-20 [In English].
2. Gosling, W. (1962). *The design of engineering system*. London: Heywood [In English].
3. Hall, A.D. (1962). *A methodology for systems engineering*. Princeton [In English].
4. Hammer, M. & Champy, J. (1993). *Reengineering the corporation: A manifesto for business revolution*. London: Nicholas Brealey Publishing [In English].
5. Harrington, J. (1991). *Business process improvement*. McGraw-Hill [In English].
6. Kenneth, E.F. & Watt, N.Y. (Eds.). (1996). *Systems analysis in ecology*. London: Accad. Press [In English].
7. Akoff, R. (1982). *Iskusstvo reshenija problem [Problem solving]*. (E.G. Kovalenko, Trans.). Moscow: Mir [In Russian].
8. Blauberger, I.V. & Judin, E.G. (1973). *Stanovlenie i sushhnost sistemnogo podhoda [Formation and essence of the system approach]*. Moscow [In Russian].
9. Brodskiy, Yu.B. & Dankevych, V.Ye. (n.d.). *Ekonomiko-matematichna model optymizatsii vyrobnychoi struktury vysokotovarnykh silskohospodarskykh pidpriemstv [Economic-mathematical model of optimization of the production structure of high-value agricultural enterprises]*. *Visnyk ZhDTU*, 1 (55), pp. 180-183 [In Ukrainian].
10. Kravchenko, V.M. (2003). *Modeli optymizatsii protsesiv vidtvorennia u silskomu hospodarstvi [Models of optimization of reproduction processes in agriculture]*. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: zb. nauk. prats DNU*, 181 (Vol. 2), pp. 417-426 [In Ukrainian].
11. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2015). *Teoretyko-metodolohichne i normatyvne zabezpechennia transformatsii ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy do rynkovykh umov hospodariuvannia, naukovyi suprovit ta efektyvnist zaprovadzhennia [Theoretical, methodological, and normative provision of the transformation of the agrarian sector of Ukraine's economy to market conditions of economic*

management, scientific support, and implementation efficiency]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 5-27 [In Ukrainian].

14. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність : монографія / [Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк, М. Й. Малік та ін.] ; за ред. О. Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.

15. Саблук П. Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. *Ekonomika APK*. 2015. № 2. С. 10-17.

16. Хлебников Д. В. Подход к реструктуризации предприятия. URL : http://gaap.ru/articles/podkhod_k_restrukturizatsii/_predpriyatii/.

17. Чухно А. А. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення. *Ekonomika Ukraini*. 2008. № 6. С. 4-13.

18. Шпикуляк О. Г. Засади формування інституційної безпеки аграрних підприємств в умовах трансформації. *Modern Economics*. 2017. № 4. С. 130-141. URL : <http://modecon.mnau.edu.ua/issue/4-2017/UKR/shpykuliak.pdf>.

12. Nort, D. (2000). *Instytuttsii, instytuttsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change, and functioning of the economy]*. (I. Dziub, Trans.). Kyiv: Osnovy [In Ukrainian].

13. Ojhma, E.G. (1997). *Reinzhiniring biznesa: Reinzhiniring organizacij i sovremennye informacionnye [Business reengineering of organizations and modern information technologies]*. Moscow: Finansy i statistika [In Russian].

14. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y., et al. (2017). *Rozvytok malykh ahrarnykh pidpriemstv u rynkovomu instytuttsiinomu seredovysshchi: indykatory ta efektyvnist : monohrafiia [Development of small agrarian enterprises in a market institutional environment: indicators and effectiveness: monograph]*. O.H. Shpykuliak (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

15. Sabluk, P.T. (2015). Stan i napriamy rozvytku ahrarnoi reform [State and trends in the development of agrarian reform]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 10-17 [In Ukrainian].

16. Hlebnikov, D.V. (2010). Podhod k restrukturizatsii predpriatij [Approach to enterprise restructuring]. *Gaap.Ru*. Retrieved from: http://gaap.ru/articles/podkhod_k_restrukturizatsii/_predpriyatii [In Russian].

17. Chukhno, A.A. (2008). Instytuttsionalizm: teoriia, metodolohiia, znachennia [Institutionalism: theory, methodology, value]. *Ekonomika Ukrainy*, 6, pp. 4-13 [In Ukrainian].

18. Shpykuliak, O.H. (2017). Zasady formuvannia instytuttsiinoi bezpeky ahrarnykh pidpriemstv v umovakh transformatsii [Formation of the institutional security of agrarian enterprises in the conditions of transformation]. *Modern Economics*, 4, pp. 130-141. Retrieved from: <http://modecon.mnau.edu.ua/issue/4-2017/UKR/shpykuliak.pdf> [In Ukrainian].

Lopatynskiy Yu.M., Kyfiak V.I. Methodical tools for reengineering of the institutional structure of the national economy's agrarian sector

The purpose of the article is to substantiate the main principles of reengineering of business processes as an effective method for transforming of the institutional structure of the national economy's agrarian sector.

Research methods. The research is based on a dialectical method, which uses systemic, institutional, and processual approaches to development of the agrarian sector. In the research process have been used such scientific methods, such as: abstract and logical and systematization have been used for formation of the method of the institutional structure reengineering; economic and mathematical modelling for constructing a model for structure optimization of agrarian products in the real management environment.

Research results. It has been determined that practical implementation of the postulates of institutional, system, and processual approaches is possible by usage of the method of business processes reengineering. This solution has been realized on basis of an application of reengineering techniques for the institutional system and methods of mathematical modeling. For development of the agrarian sector, business processes should be analyzed at the macro level, where institutions act as prototypes of business processes.

Elements of scientific novelty. It has been proposed a methodology for calculating a structure of agricultural production based on solution of a stochastic problem with institutional constraints considering a procedural approach to production processes review, which takes into account probabilistic factors of agricultural production and institutional constraints.

Practical significance. Method of modeling for reengineering of the institutional system allows to form an optimal structure for manufacturing of agrarian products in real management conditions, which considers an influence of institutions' transformation. Refs.: 18.

Keywords: institutional approach; process approach; system approach; reengineering; institutional structure; institutions; agrarian sector.

Lopatynskiy Yuriy Mykhailovych - doctor of economic sciences, professor, head of the department of enterprise economics and human resource management, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University (2, Kafedralna st., Chernivtsi)
E-mail: y.lopatynskiy@chnu.edu.ua

Kyfiak Viktoriia Ivanivna - candidate of economic sciences, acting associate professor (docent) of the department of enterprise economics and human resource management, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University (2, Kafedralna st., Chernivtsi)
E-mail: V.Kyfyak@chnu.edu.ua

Лопатинский Ю.М., Кифяк В.И. Методический инструментарий реинжиниринга институциональной структуры аграрного сектора национальной экономики

Цель статьи - обосновать целесообразность использования основных положений реинжиниринга бизнес-процессов, как эффективной методики трансформации институциональной структуры аграрного сектора национальной экономики.

Методика исследования. В основу исследования положен диалектический метод, с помощью которого раскрыта сущность различных подходов к развитию аграрного сектора. Применены такие методы, как абстрактно-логический и метод систематизации - для формирования методики реинжиниринга институциональной структуры; экономико-математического моделирования - для построения модели оптимизации структуры аграрной продукции в реальной среде хозяйствования.

Результаты исследования. Теоретически обобщено и предложено новое решение научного задания относительно институциональных изменений в аграрном секторе на основе реинжиниринга его институциональной структуры. Поставленное задание реализовано с помощью применения методики реинжиниринга для институциональной структуры и методов математического моделирования.

Элементы научной новизны. Предложена методика расчета структуры производства аграрной продукции на базе решения стохастической задачи с институциональными ограничениями на основе процессуального подхода к рассмотрению производственных процессов, учитывающего вероятностные факторы сельскохозяйственного производства и институциональные ограничения.

Практическая значимость. Использование метода моделирования реинжиниринга институциональной структуры позволяет сформировать оптимальную структуру производства аграрной продукции в реальных условиях хозяйствования. Библиогр.: 18.

Ключевые слова: институциональный подход; процессный подход; системный подход; реинжиниринг; институциональная структура; институты; аграрный сектор.

Лопатинский Юрий Михайлович - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики предприятия и управления персоналом, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (г. Черновцы, ул. Кафедральная, 2)

E-mail: y.lopatynskiy@chnu.edu.ua

Кифяк Виктория Ивановна - кандидат экономических наук, и.о. доцента кафедры экономики предприятия и управления персоналом, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (г. Черновцы, ул. Кафедральная, 2)

E-mail: V.Kyfyak@chnu.edu.ua

Стаття надійшла до редакції 14.09.2018 р.

Фахове рецензування: 20.09.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Лопатинський Ю. М., Кифяк В. І. Методичний інструментарій реінжинірингу інституційної структури аграрного сектору національної економіки. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 62 – 68.

* * *

Новини АПК

За 7 місяців 2018 року товарообіг у сфері АПК між Україною та ЄС збільшився на 4,4%

За підсумками січня - липня 2018 р. зовнішньоторговельний обіг аграрними товарами між Україною та країнами ЄС збільшився на 4,4% та досяг майже 4,6 млрд доларів. Український експорт при цьому становить майже 3,1 млрд доларів, тобто Україна має позитивний торговельний баланс. Про це розповіла заступник Міністра аграрної політики та продовольства України з питань європейської інтеграції Ольга Трофімцева.

«Незважаючи на те, що український аграрний експорт до країн ЄС за сім місяців поточного року зменшився на 3,7% порівняно з аналогічним періодом 2017 року, він становив майже 3,1 млрд доларів. ЄС залишається другим за важливістю ринком у регіональній структурі нашого експорту продукції АПК з часткою 35,3%, поступаючись лише країнам Азії», - підкреслила заступник Міністра.

За її словами, ТОП-10 найактивніших європейських покупців вітчизняних аграрних та харчових товарів у 2018 р. очолюють Нідерланди з часткою 15,5%. Далі йдуть Польща - 14,5%, Італія - 13,8%, Іспанія - 12,9%, Німеччина - 10,6%, Франція - 6,5%, Бельгія - 3,3%, Великобританія - 3%, Угорщина - 2,8%, Португалія - 2,7%, Румунія - 1,8%.

«За цей період дуже помітно збільшився попит європейських споживачів на цілу низку українських аграрних та харчових товарів. Наприклад, пташиного м'яса та субпродуктів було експортовано до ринків ЄС майже в 2,2 раза більше, ніж у той самий період минулого року - на 152,1 млн доларів», - відмітила Ольга Трофімцева. Вона додала, що також збільшились обсяги експорту таких товарів: насіння свиріпи або ріпаку в мільйонах доларів: на 73,4 млн, або на 96,7%; пшениці - на 52,8 млн (на 52%); сої - на 17,2 млн (на 11,6%); інших горіхів - на 17,1 млн (на 80,8%); шкіри із шкур інших тварин - 13,6 млн (на 56%); овочів бобових сушених - на 10,8 млн (в 3 рази); кондвиробів з цукру - на 10,8 млн (на 78,9%); плодів та горіхів сирих або варених, морожених - на 9,9 млн (на 38,9%); соків - майже на 9,2 млн (на 51,3%); шоколаду та інших продуктів з вмістом какао - на 9,1 млн (на 69,6%).

«Що стосується імпорту в Україну товарів з ЄС, то він збільшився майже на 30% та становив трохи більше 1,5 млрд доларів. Ключовими товарами нашого імпорту стали: продукти для годівлі тварин, шоколад та продукти з какао-бобів, тютюн та вироби з нього, насіння олійних культур, м'ясо та субпродукти й деякі інші харчові товари», - резюмувала заступник Міністра.

Прес-служба Мінагрополітики

Організація управління маркетинговою діяльністю підприємств-постачальників запасних частин до сільськогосподарської техніки

Мета статті - визначити базові підходи та чинники щодо формування структури управління маркетингом підприємства, проаналізувати основні типи структур управління маркетинговою діяльністю підприємств на ринку постачання запасних частин до сільськогосподарської техніки в Україні з урахуванням досвіду лідерів світового ринку.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано комплексний підхід щодо пізнання процесів та явищ, застосовано монографічний метод аналізу останніх досліджень та публікацій іноземних і вітчизняних науковців, метод узагальнення та формулювання висновків, емпіричні методи аналізу, польові дослідження здійснені шляхом проведення опитування фахівців галузі.

Результати дослідження. При розкритті питання організації управління маркетинговою діяльністю підприємств-постачальників запасних частин до сільськогосподарської техніки проведено опитування фахівців з маркетингу на цільовому ринку. Визначено основні типи структур управління маркетинговою діяльністю підприємств на ринку, виявлено впливові чинники та зазначено перелік базових завдань організаційних структур. Розглянуто та проаналізовано варіанти типових структур управління, що застосовуються у міжнародних компаніях та у діяльності українських підприємств-постачальників запасних частин до сільськогосподарської техніки.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення організації управління маркетинговою діяльністю підприємств-постачальників, особливу увагу приділено процесу адаптування теоретичних та практичних здобутків у сфері управління маркетингом для поліпшення організаційної роботи постачальників запасних частин до сільськогосподарської техніки.

Практична значущість. Результати дослідження мають практичне значення для процесу ефективної організації управління маркетинговою діяльністю у сучасних підприємствах-постачальниках МТЗ з метою покращення загальних результатів діяльності АПК України. Розроблено практичні рекомендації щодо вибору організаційних структур управління маркетинговою діяльністю на ринку постачання запасних частин до сільськогосподарської техніки в Україні. Рис.: 2. Бібліогр.: 13.

Ключові слова: маркетинг; маркетингова діяльність; підприємство; структура управління маркетинговою діяльністю; організаційна структура; маркетингова служба.

Килипенко Володимир Володимирович - аспірант відділу організації наукових досліджень та інноваційного розвитку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: v.v.kilipenko@gmail.com

Постановка проблеми. Забезпечення стало розвинутого АПК України потребує виконання багатьох організаційних вимог від учасників ринків. У сучасних умовах переважна кількість підприємств-постачальників запасних частин до сільськогосподарської техніки намагається використовувати маркетинг у спрощеному вигляді, застосовуючи його тільки у процесі реалізації товарів на ринку. Однією з проблем, що стають перешкодою на шляху до переходу до загальної маркетингової моделі господарювання, є неспроможність підприємств сформува-

ти ефективну організаційну структуру управління маркетинговою діяльністю. Впровадження відповідної структури, яка була б спрямована на здійснення якісного управління маркетинговими функціями та сприяла досягненню високої результативності діяльності, наразі стає нагальною потребою якісної роботи кожного сучасного підприємства-постачальника АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації управління маркетинговою діяльністю підприємств-постачальників досліджували багато економістів, серед яких знамічені: Д. Аакер [13], Г. Ассель [1], Дж.Р. Берман [10], П.Ю. Буряк, Б.А. Карпінський, Я.Ю. Карпова [2],

* Науковий керівник – М.І. Козак, кандидат економічних наук.
© В.В. Килипенко, 2018

Волкер О.С. [12], Т.А. Гайдаєнко [3], С.С. Гаркавенко [4], Т.П. Данько [5], Й.С. Завадський [6], В.Я. Кардаш [9], Ф. Котлер [7, 11], Ж.Ж. Ламбен [8] та ін. Переважна більшість науковців погоджуються з думкою про важливість ефективної організації управління маркетинговою діяльністю у роботі підприємств-постачальників, але кожен має свій погляд на проблеми побудови менеджменту маркетингових структур. У сучасній науковій літературі питанням організації управління маркетинговою діяльністю на ринку постачання запасних частин до сільськогосподарської техніки приділено вкрай недостатньо уваги. Згаданий ринок має свої особливості та розвивається в Україні швидкими темпами, тому питання організації маркетингу підприємств-постачальників запасних частин до сільськогосподарської техніки потребує подальшого розвитку.

Мета статті - визначити базові підходи та чинники щодо формування структури управління маркетингом підприємства, проаналізувати основні типи структур управління маркетинговою діяльністю підприємств на ринку постачання запасних частин до сільськогосподарської техніки в Україні з урахуванням досвіду лідерів світового ринку.

Виклад основних результатів дослідження. Виходячи зі світового досвіду, кількість можливих варіантів організаційних структур управління маркетинговою діяльністю в підприємстві може бути досить великою. Зазвичай організація управління маркетинговою діяльністю реалізується через багаторівневу взаємодію між топ-менеджерами, керівництвом структурних підрозділів та відповідним персоналом підприємства. Кожний елемент взаємодії має свої функціональні обов'язки та зони відповідальності. При цьому застосування того чи іншого підходу до формування організаційної структури управління маркетинговою діяльністю підприємства залежить від низки відповідних чинників. Як найвпливовіші за результатами опитування фахівців із маркетингу галузі слід виокремити:

- стратегічні цілі господарюючого суб'єкта;
- вид та розміри підприємства;
- зони господарської діяльності;
- ринкові, фінансові та організаційні можливості;
- географічне положення;

- наявність персоналу відповідного рівня;

- оточуюче маркетингове середовище.

Узагальнюючи результати аналізу та дані опитування щодо організації маркетингової діяльності на ринку продажу запасних частин до сільськогосподарської техніки в Україні, структуру управління маркетинговою діяльністю, виходячи з можливостей суб'єктів ринку, можна представити її у наступному порядку:

- управління маркетинговою діяльністю здійснюється за рахунок власних можливостей підприємства з використанням штатного персоналу;

- управління та реалізація маркетингової діяльності відбувається шляхом співпраці з іншими спеціалізованими підприємствами: дослідницькими та інформаційними центрами, маркетинговими агентствами, вузькопрофільними підприємствами та окремими фахівцями з питань маркетингу;

- організація управління та реалізації маркетингової діяльності відбуваються за рахунок інших власних структур підприємства, що поєднують у собі кілька відповідних функцій без допомоги сторонніх організацій;

- управління маркетинговою діяльністю вмонтовується у вертикальні управлінські структури учасників розподілу та здійснюються як на загальному корпоративному рівні, так і на рівні кожного окремого каналу розподілу;

- маркетингова діяльність проводиться підрозділами компанії під контролем та повним управлінням маркетинговою службою головного підприємства чи керуючих органів міжнародних корпорацій.

Разом із тим структура управління маркетинговою діяльністю підприємства ефективна тільки тоді, коли вона відповідає цілям суб'єкта господарювання, якісно виконує маркетингові функції та дозволяє вирішувати конкретні ринкові завдання. Для більш чіткого розуміння питання нижче наведено узагальнювальний перелік базових завдань маркетингової діяльності підприємства:

- проведення загального аналізу ринку, відбір цільових сегментів, пошук нових областей збуту, пошук та збір маркетингової інформації, проведення аналізу роботи конкурентів, визначення стратегії поведінки на ринку;

- формування попиту та стимулювання збуту, підвищення товарної цінності продук-

ції, просування брендів, проведення рекламних кампаній та акцій;

- робота зі споживачами, сегментація споживачів, аналіз уподобань та побажань, визначення пріоритетності вибору, обрання цільової аудиторії для проведення маркетингових дій, дослідження та аналіз роботи механізму купівлі та причин відмови від придбання, вивчення поведінки споживачів та коригування поведінки продавців;

- застосування у діяльності Інтернет-маркетингу, CRM-маркетингу, впровадження програм лояльності до споживачів тощо;

- розробка основних стратегій розвитку підприємства та обрання принципів конкурентної боротьби. Завоювання часток ринку, зміцнення позиції серед конкурентів, формування середньо- та короткострокових планів, вибір стратегій досягнення тактичних цілей;

- управління асортиментом запасних частин та послуг, розробка цінової політики, обрання пріоритетних товарів та товарних груп, вивчення попиту, аналіз розміру прибутку від кожної групи товарів, впровадження нової продукції на ринок, визначення неліквідних груп товарів тощо;

- аналіз виконання маркетингового плану, дослідження ефективності роботи маркетингової служби, оцінка позиції підприємства та товару на ринку, планування маркетингової діяльності на наступний період роботи з урахуванням помилок та недоліків звітнього періоду.

За результатами досліджень Б. Бермана [10], П.Ю. Буряка, Б.А. Карпінського, Я.Ю.Карпова [2], Дж.Р Еванса, И.С. Завадського [6], Ф. Котлера [7, 11] щодо органі-

зації маркетингу, можливий такий поділ структур управління:

- служба маркетингу у складі збутової служби;

- функціональна структура управління маркетингом;

- товарно-функціональна структура управління маркетингом;

- ринково-функціональна структура управління маркетингом;

- матрична структура управління.

На відміну від наведеного поділу організаційних структур управління маркетинговою діяльністю, Т.А. Гайдаєнко пропонує дещо інший підхід до структурної побудови управління:

- вертикальні ієрархічні структури;

- горизонтальні структури;

- змішані [3].

Схожі думки висловлює Г. Ассэль [1], Т.П. Данько [5] та інші науковців, пропонуючи багатовимірну модель формування структур управління маркетинговою діяльністю, що робить процес управління складним, але більш ефективним.

Узагальнення цих підходів дозволяє зрозуміти природу більшості сучасних організаційних структур управління маркетингом, що використовуються у світовій практиці. Так, для малих підприємств притаманні прості структури, для великих - багатовимірні.

Міжнародні корпорації, які працюють на ринку запасних частин для сільськогосподарської техніки, як правило, використовують дивізіональні організаційні структури. Управління маркетинговою діяльністю у таких структурах відбувається за дворівневою схемою (рис. 1).

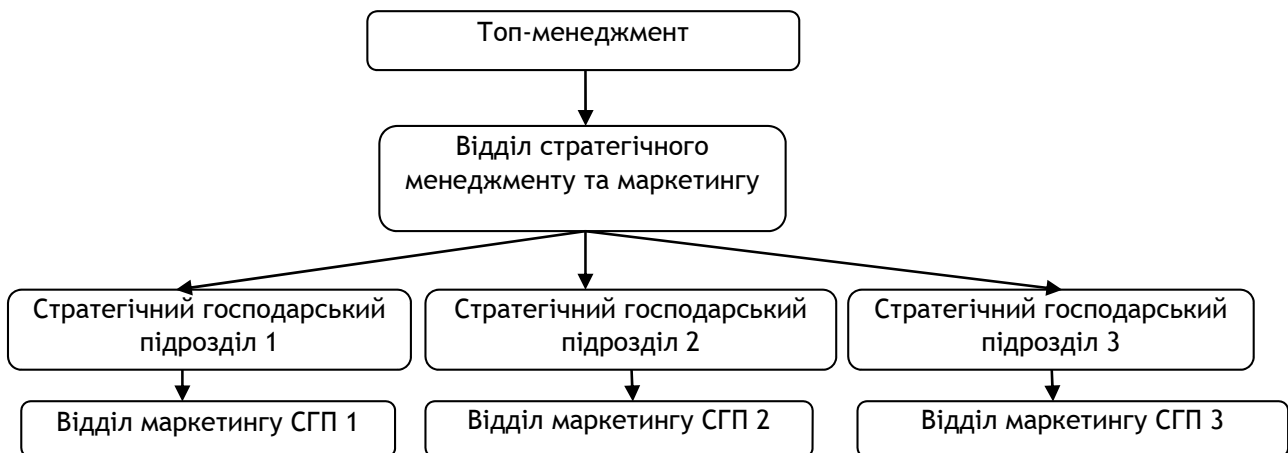

Рис. 1. Схема дивізіональної структури управління маркетинговою діяльністю в підприємстві

Джерело: Розроблено автором.

Перший рівень вирішує маркетингові питання бізнес-портфеля та сприяє прийняттю стратегічних рішень на корпоративному рівні, другий - розробляє та реалізує маркетингову програму по визначеному ринку, товару чи споживачу. Міжнародна компанія John Deere, компанія New Holland та деякі інші лідери ринку застосовують саме таку структуру управління маркетинговою діяльністю підприємства.

Зазвичай великі корпорації поряд із дивізіональною структурою використовують і матричну систему управління маркетинго-

вою діяльністю. Вона побудована на перетині вертикальних та горизонтальних рівнів з чітко визначеною ієрархією підпорядкування. Управління відбувається зверху до низу, але з частковою передачею повноважень на кожному рівні матриці, що дозволяє делегувати права із прийняття відповідних управлінських рішень у межах компетенції тієї чи іншої маркетингової програми. Загальну матричну організаційну структуру управління маркетинговою діяльністю в підприємстві наведено на рис. 2.

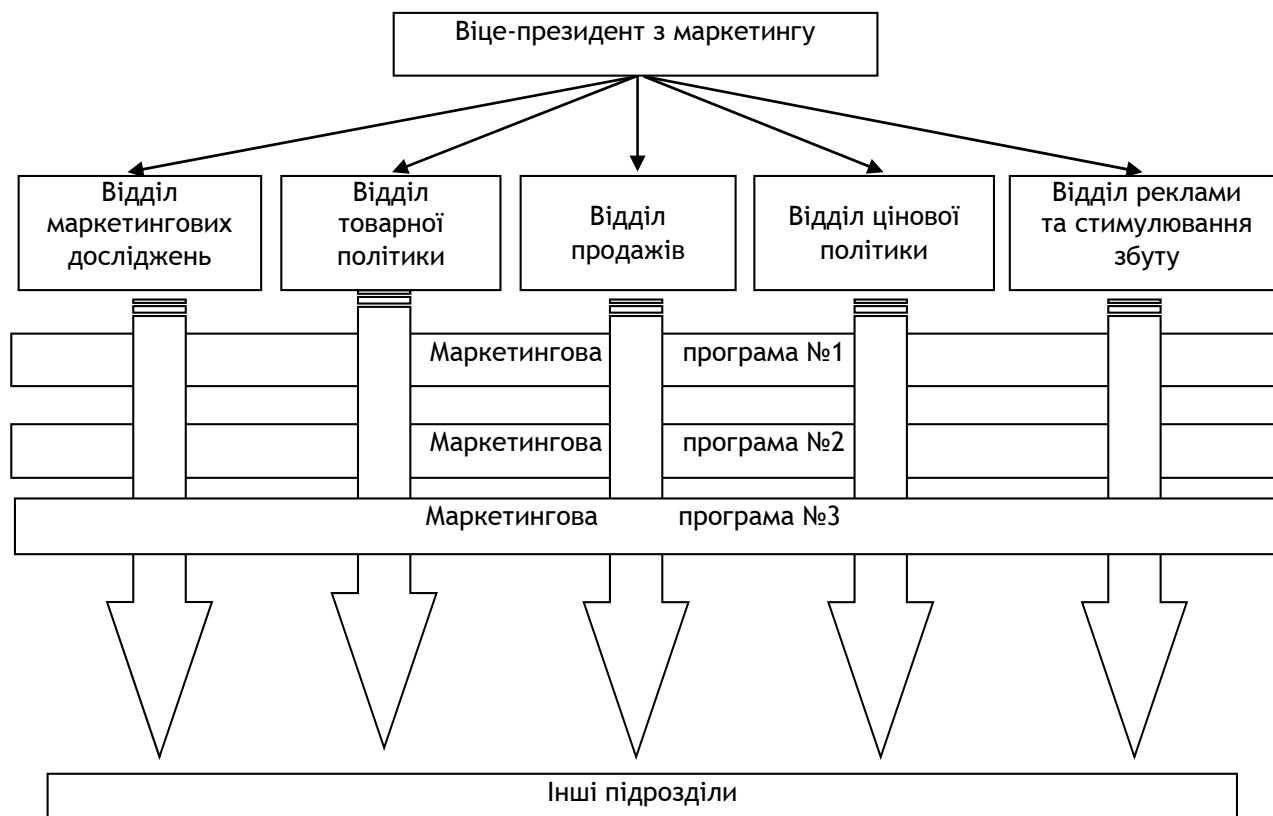

Рис. 2. Матрична структура управління маркетинговою діяльністю підприємства

Джерело: Розроблено автором.

Проте найбільш сучасною формою управління маркетинговою діяльністю у великих міжнародних компаній є побудова багатовимірних моделей, що об'єднують типові одно- та двовимірні структури. Корпорація AGCO, один із світових лідерів з виробництва і постачання сільськогосподарської техніки та запасних частин, поєднує дивізіональну та матричну структури управління маркетинговою діяльністю, що дозволяє об'ємне керування з урахуванням корпоративних планів та планів окремих підприємств-учасників каналу. Для спрощення управління реалізація відбувається через дилерську мережу відповідно до загальних

дилерських угод. Вибудовується основний канал розподілу: виробник - дилер - споживач на корпоративному рівні та на рівні регіону. На корпоративному застосовується дивізіональна структура, на регіональному рівні управління маркетинговою діяльністю побудовано за матричним типом, де кожен бренд має автономну маркетингову програму і підтримку від кожного відділу загального управління корпорації.

Аналізуючи типи організації маркетингових структур провідних світових компаній слід вказати такі спільні риси:

- намагання бути представленими на всіх регіональних ринках світу;

- обов'язкова розробка загального плану та загальних стратегій маркетингової діяльності на рівні корпоративного управління;
- інтеграція маркетингової діяльності вертикальних рівнів у горизонтальні з відповідною координацією дій у просторі;
- застосування каналу розподілу: виробник - дилер - споживач, як основного. Надання пріоритетного значення розвитку дилерських мереж у регіонах;
- розробка корпоративного стилю ведення бізнесу та поведінки на ринку;
- поєднання корпоративних та регіональних програм маркетингової діяльності у єдину взаємоузгоджену програму діяльності;
- делегування частки повноважень з управління маркетинговою діяльністю на нижчі рівні відповідно до заздалегідь визначеної загальної маркетингової програми;
- здатність швидко, гнучко та якісно реагувати на зміни на глобальному та регіональному рівнях.

Українські виробники техніки та запасних частин застосовують дещо інші, спрощені організаційні форми управління маркетинговою діяльністю. Це пов'язано з недостатнім досвідом та слабкими матеріальними ресурсами. У великих і середніх українських підприємствах поширеною організаційною структурою управління маркетинговою діяльністю є змішані типи одномірних структур. Найпоширеніша товарно-функціональна структура, де управління відбувається на рівні маркетингових функцій (маркетингові дослідження, аналіз, реклама, збут) та на рівні товарних груп і окремих товарів. Товарно-функціональну структуру управління маркетинговою діяльністю використовують ПраТ «Волинська фондова біржа», ТОВ «Техноторг» та інші провідні українські компанії. Інші одномірні структури зустрічаються дуже рідко.

Поширеною організаційною формою управління маркетинговою діяльністю на ринку запасних частин до сільськогосподарської техніки є управління маркетинговою діяльністю у межах холдингових структур. Це спрощений аналог дивізіонального типу управління. Структура використовується на великих підприємствах, де створюється спеціальна компанія, що управляє іншими підприємствами, які входять у холдинг. Зазвичай підприємства-постачальники являють собою складову частину холдингу та працюють під управлінням керуючої компа-

нії. За таким типом працює один з лідерів галузі в Україні ТОВ «Агро-Союз», що становить складову частину однойменного холдингу «Агросоюз». Подібні структури мають підприємства «Авантаж Холдинг», «Агромастер Холдинг» та інші.

Як поширений тип організаційної структури слід виокремити Торговий дім, що реалізується через створення незалежної від виробника юридичної особи, якій головна виробнича компанія делегує права реалізації техніки та запасних частин. Підприємство-виробник концентрує діяльність на виробничих питаннях та відмовляється від активної роботи на ринку продажу. Вся маркетингова діяльність здійснюється підрозділами Торгового дому. Прикладом такої організаційної структури управління маркетинговою діяльністю на ринку України є ТД ХТЗ, ТД Ірбіс, ТД Укрпідшипник, ТД ЗАТ «Грунтомаш» та інші.

На середніх підприємствах-постачальниках запасних частин до сільськогосподарської техніки, за даними проведеного опитування, служба маркетингу зведена зазвичай до окремого відділу. Це вид одномірної невиділеної структури у складі загального управління підприємством. За таким типом організації управління маркетингом працюють ТОВ «Агропромтехніка», ТОВ «НАК», ТОВ «Галпідшипник», ТОВ «Інтерпідшипник» тощо.

У переважної більшості малих та частки середніх підприємств-постачальників запасних частин до сільськогосподарської техніки управління маркетинговою діяльністю здійснюється у складі відділу збуту. Це найбільш спрощена структура, що значно обмежує можливості впливу маркетингу на загальну роботу підприємства. Подібні організаційні структури досить поширені та використовуються на ТОВ «Укрросзапчастина», ПП «Фалкон», ВКФ «Реал», ТОВ «Крафт беарингз», ФОП Пенкін, ПП «Наутилус», ТОВ «Нова технологія» та інших.

Як зазначалося, структура управління маркетинговою діяльністю залежить від багатьох факторів. Намагання використовувати можливості маркетингової діяльності на підприємстві у повному обсязі не завжди забезпечує позитивний результат. Доцільність організації повноформатної маркетингової служби пов'язана насамперед з розміром підприємства, його фінансовими можливостями, обсягами продажу, зі специфі-

кою постачання продукції, з особливостями та охопленням цільового ринку тощо. Тобто організаційна структура управління маркетингом як окрема цілісна система застосовується виключно великими українськими підприємствами та у діяльності міжнародних корпорацій. На сьогодні, в сучасних умовах українського ринку, для більшості малих і середніх підприємств-постачальників запасних частин до сільськогосподарської техніки створення повноформатної маркетингової служби недоцільне, оскільки остання буде непомірно обтяжливою для бюджету підприємства. У цьому випадку необхідно створювати ефективні невеликі структури з максимальними маркетинговими можливостями за рахунок використання власних ресурсів та аутсорсингу.

Із узагальнення думок фахівців, що брали участь у опитуванні, та власного досвіду роботи у згаданій сфері, на підприємствах з невеликою чисельністю працівників (до 30 осіб) та малим річним оборотом реалізації запасних частин і супутніх послуг до 100 000 євро достатньо одного чи двох кваліфікованих спеціалістів з маркетингу, які структурно працюють у відділі збуту та здійснюють загальну маркетингову діяльність у межах своїх повноважень. Такий підхід до організації роботи оптимізує використання бюджету підприємства та дозволить виконувати необхідні загальні маркетингові дії. Для проведення складних маркетингових заходів рекомендується залучати сторонні спеціалізовані підприємства та фахівців.

На середніх підприємствах з чисельністю до 250 осіб та оборотом до 10 000 000 євро економічно виправдано створювати окремих відділ маркетингу у складі підвідділів досліджень і маркетингового аналізу, реклами та PR, підвідділ формування попиту й стимулювання збуту, який буде налічувати від 4 до 7 працівників. У разі потреби відділ може залучати також сторонні організації для проведення складних маркетингових операцій.

На великих підприємствах постачання запасних частин до сільськогосподарської техніки, де представлена велика кількість асортиментних груп щодо великої кількості брендів, потрібна повноформатна маркетингова служба, що складається з понад 10 штатних працівників та здатна вирішувати більшість маркетингових питань самостійно. За потреби служба може співпрацювати зі спеціалізованими маркетинговими і

рекламними підприємствами та залучати окремих фахівців до вирішення відповідних питань.

Висновки. За результатами проведеного аналізу організації маркетингової діяльності підприємств-постачальників запасних частин до сільськогосподарської техніки в Україні можна виділити наступні типи організаційних структур управління, що присутні на ринку:

1. Функціональна структура маркетингової діяльності. Застосовується нечасто на невеликих підприємствах-постачальниках з малим асортиментом товарів.

2. Наявність фахових маркетологів у складі відділів збуту. Структура поширена на малих підприємствах, основна мета - оптимізація витрат.

3. Організація маркетингової діяльності на підприємстві за товарами і товарними групами використовується рідко, характерна для великих та середніх підприємств-постачальників.

4. Організація маркетингової діяльності за ринками збуту. Спостерігається дуже рідко у компаніях, що реалізують товари споживачам із кардинально різними потребами.

5. Організація маркетингової діяльності по роботі з клієнтами та групами клієнтів, застосовується рідко, притаманна великим підприємствам-постачальникам та підприємствам, що спеціалізуються на окремих сегментах споживачів.

6. Організація маркетингу за географічним принципом спостерігається дуже рідко, у переважній більшості тільки на великих підприємствах.

7. Змішані організаційні структури використовуються часто, складаються з кількох структур одночасно та вирішують маркетингові питання значно повніше. Наприклад: товарно-функціональна, ринково-функціональна, регіонально-функціональна тощо.

8. Організація управління маркетинговою діяльністю у складі холдингу застосовується часто.

9. Матрична організація маркетингової діяльності зустрічається тільки на великих підприємствах-постачальниках, в основному у лідерів світового ринку постачання.

10. Дивізійна організаційна структура ефективна виключно для великих диверсифікованих підприємств: міжнародних концернів, корпорацій.

11. Багатовимірні організаційні структури застосовуються у деяких підприємствах - лідерах ринку рідко. Потребують значних ресурсів та узгодженості різних рівнів

В умовах сучасного ринку українські підприємства-постачальники запасних частин до сільськогосподарської техніки використовують спрощені структури організації маркетингової діяльності. Це пов'язано з доцільністю, фінансовими можливостями, розмірами товарних оборотів та особливостями цільової аудиторії.

Список бібліографічних посилань

1. Ассель Г. Маркетинг: принципы и стратегия : учебник. 2-е изд. Москва : Инфра-М, 1999. 804 с.
2. Буряк П. Ю., Карпінський Б. А., Карпова Я. Ю. Маркетинг : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2005. 320 с.
3. Гайдаенко Т. А. Маркетинговое управление. Полный курс MBA. Принципы управленческих решений и российская практика. Москва : Изд-во Эксмо, 2005. 480 с.
4. Гаркавенко С. С. Маркетинг : підручник. Київ : Лібра, 2002. 712 с.
5. Данько Т. П. Управление маркетингом : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2001. 334 с.
6. Завадський Й. С. Менеджмент : Management. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. Т. 1. 543 с.
7. Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент / пер. с англ. ; под ред. О. А. Третьяк, Л. А. Волковой, Ю. Н. Каптуревско-го. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 896 с.
8. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / пер. с англ.; под. ред. В. Б. Колчанова. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 800 с.
9. Кардаш В. Я. Маркетингова товарна політика : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2000. 124 с.
10. Эванс Дж.Р. Берман Б. Маркетинг / пер. с англ. Москва : Сирин, 2002. 308 с.
11. Kotler Ph. Marketing management: Analysis, Planning, Implementational Control. 7th ed. Engelwood Cliffs, NJ:Prentice-Hall, 1991. 411 p.
12. Walker O. C., Boyd H. W., Larréché J.-C. Marketing Strategy: Planning and Implementation. [2nd ed.]. Boston : Irwin/McGraw-Hill, 1995. 372 p.
13. Aaker D. Marketing research. New-York, 1990.739 p.

Для виконання визначених завдань структура управління маркетинговою діяльністю підприємств-постачальників запасних частин до сільськогосподарської техніки повинна відповідати принципам доцільності, бути гнучкою, адаптивною до вимог ринку, дозволяти проводити збір, обробку, аналіз ринкової інформації та сприяти прийняттю своєчасних ефективних управлінських рішень.

References

1. Assjel, G. (1999). *Marketing: principy i strategija : uchebnik. 2-e izd. [Marketing: principles and strategy: textbook. 2nd ed.]*. Moskva: Infra-M [In Russian].
2. Buriak, P.Yu., Karpinskyi, B.A., & Karpova, Ya.Yu. (2005). *Marketynh : navchalnyi posibnyk [Marketing: textbook]*. Kyiv: VD "Profesional" [In Ukrainian].
3. Gajdaenko, T.A. (2005). *Marketingovoe upravlenie. Polnyj kurs MVA. Principy upravlencheskih reshenij i rossijskaja praktika [Marketing management. Full course of MBA. Principles of management decisions and Russian practice]*. Moskva: Izd-vo Jeksmo [In Russian].
4. Harkavenko, S.S. (2005). *Marketynh : pidruchnyk [Marketing: textbook]*. Kyiv: Libra [In Ukrainian].
5. Danko, T.P. (2001). *Upravlenie marketingom : uchebnik. 2-e izd. [Marketing management: textbook. 2nd ed.]*. Moscow: INFRA-M [In Russian].
6. Zavadskyi, Y.S. (1997). *Menedzhment : Management [Management: management]*. (Vol. 1). Kyiv: Ukrainsko-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu [In Ukrainian].
7. Kotler, F. (2000). *Marketing-menedzhment [Marketing-management]*. O.A. Tretjak, L.A. Volkova, & Ju.N. Kapturevskiy (Eds.). Sankt-Petersburg: Piter [In Russian].
8. Lamben, Zh.-Zh. (2004). *Menedzhment, orientirovannyj na rynek [Market-oriented management]*. V.B. Kolchanova (Ed.). Sanki-Petersburg: Piter [In Russian].
9. Kardash, V.Ya. (2000). *Marketynhova tovarna polityka : navch.-metod. posibnyk dlia samost. vvyh. dysts. [Marketing commodity policy: tutorial for self learning]*. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
10. Jevans, Dzh.R & Berman, B. (2002). *Marketing [Marketing]*. Moscow: Sirin [In Russian].
11. Kotler, Ph. (1991). *Marketing management: analysis, planning, implementational control. 7th ed.* New Jersey: Prentice-Hall [In English].
12. Walker, O.C., Boyd, H.W., & Larreche, J.-C. (1995). *Marketing strategy: planning and implementation. 2nd ed.* Boston: Irwin/McGraw-Hill [In English].
13. Aaker, D. (1990). *Marketing research*. New-York [In English].

Kylypenko V.V. Management of marketing activities in enterprises-suppliers of spare parts for agricultural machinery

The purpose of the article is to determine basic approaches and factors concerning formation of the management structure of enterprise marketing activity, and analyze the main types of management structures of the marketing activities of enterprises in the market of spare parts for agricultural machinery in Ukraine, considering the experience of the world market leaders.

Research methods. In the research process have been used the following scientific methods: complex approach for study of processes and phenomena related to the research topic; the monographic method for analysis of recent researches and publications of foreign and Ukrainian scientists; the method of synthesis and formulation of conclusions; empirical methods of analysis; field studies conducted by surveys of specialists in this field.

Research results. A survey of marketing specialists in the market of spare parts to agricultural machinery have been conducted in the process of study of management of marketing activities for suppliers of spare parts for agricultural machinery. The basic types of management structures of marketing activity of enterprises in the market have been determined and influential factors have been identified. It has been specified the list of tasks of the organizational structures. The variants of typical management structures applied in activity of international companies and of Ukrainian enterprises-suppliers of spare parts have been considered and analyzed.

Elements of scientific novelty. Theoretical positions of the management of marketing activities for supply companies have been developed. Special attention has been paid to the process of adaptation of theoretical and practical achievements in marketing management for suppliers of spare parts for agricultural machinery.

Practical significance. The research results have a practical importance in process of efficient management of marketing activities in modern enterprises, activity of which must be aimed at improving the overall result of the agro-industrial complex of Ukraine. It has been developed practical recommendations for enterprises in choosing organizational structures for managing activities in the market of spare parts to agricultural machinery in Ukraine. Figs.: 2. Refs.: 13.

Keywords: marketing; marketing activity; enterprise; management structure of marketing; organizational structure; marketing service.

Kylypenko Volodymyr Volodymyrovych - post-graduate student of the department of organization of scientific research and innovation development, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: v.v.kilipenko@gmail.com

Килипенко В.В. *Организация управления маркетинговой деятельностью предприятий-поставщиков запасных частей к сельскохозяйственной технике*

Цель статьи - определить базовые подходы и факторы, формирующие структуру управления маркетинговой деятельностью предприятия, проанализировать основные типы структур управления маркетинговой деятельностью на рынке поставок запасных частей к сельскохозяйственной технике в Украине с учетом опыта работы лидеров мирового рынка.

Методика исследования. В процессе исследования использован комплексный подход к изучению процессов и явлений, применены монографический метод анализа последних исследований и публикаций иностранных и отечественных ученых, метод обобщения и формулирования выводов, эмпирические методы анализа, полевые исследования осуществлены путем проведения опроса специалистов отрасли.

Результаты исследования. При раскрытии вопроса организации управления маркетинговой деятельностью предприятий-поставщиков запасных частей к сельскохозяйственной технике проведён опрос специалистов по маркетингу на целевом рынке. Определены основные типы структур управления маркетинговой деятельностью предприятий на рынке, выявлены влиятельные факторы и указан перечень базовых задач организационных структур. Рассмотрены и проанализированы варианты типичных структур управления, применяемых в международных компаниях и в деятельности украинских предприятий-поставщиков запасных частей к сельскохозяйственной технике.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения организации управления маркетинговой деятельностью предприятий-поставщиков, особое внимание уделено процессу адаптации теоретических и практических достижений в сфере управления маркетингом для улучшения организационной работы поставщиков запасных частей к сельскохозяйственной технике.

Практическая значимость. Результаты исследования имеют важное практическое значение в процессе эффективной организации управления маркетинговой деятельностью на современных предприятиях-поставщиках МТО с целью улучшения общих результатов деятельности АПК Украины. Разработаны практические рекомендации по выбору организационных структур управления маркетинговой деятельностью на рынке поставок запасных частей к сельскохозяйственной технике в Украине. Илл.: 2. Библиогр.: 13.

Ключевые слова: маркетинг; маркетинговая деятельность; предприятие; структура управления маркетинговой деятельностью; организационная структура; маркетинговая служба.

Килипенко Владимир Владимирович - аспирант отдела организации научных исследований и инновационного развития, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: v.v.kilipenko@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 07.08.2018 р.

Фахове рецензування: 14.08.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Килипенко В. В. Організація управління маркетинговою діяльністю підприємств-постачальників запасних частин до сільськогосподарської техніки. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 69 – 76.

*

Харчова промисловість України: ретроспективний аналіз та сучасні проблеми розвитку

Мета статті - здійснити ретроспективний огляд розвитку та аналіз сучасного стану харчової промисловості України, дослідити глибинність формування парадигми її державного регулювання та еволюційно-трансформаційні зміни.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи: абстрактно-логічний (при систематизації наявного теоретичного матеріалу); емпіричний (комплексна оцінка сучасного стану розвитку харчової промисловості); статистико-економічний (виявлення тенденцій структурних та динамічних змін харчового виробництва); порівняння (використаний в контексті зміни парадигми державного регулювання та її впливу на розвиток галузей харчової промисловості); синтезу (для розгляду єдності соціально-економічних процесів та етапів розвитку харчової промисловості).

Результати дослідження. Проведено типологізацію періодів розвитку та державного регулювання виробництва продуктів харчування в Україні в умовах прояву кризових явищ, ринкових трансформацій, євроінтеграційних процесів та сучасних реалій; здійснено оцінку якісних та кількісних показників діяльності галузей харчової промисловості; виявлено основні проблеми, зумовлені негативними політичними, соціально-економічними і глобальними нинішніми економічними процесами, розглянуто перспективи розвитку харчової промисловості в контексті євроінтеграції.

Елементи наукової новизни. На основі проведеного дослідження та наукових надбань вчених-економістів запропоновано умовний поділ галузей, виробництв харчової промисловості на три блоки: умовно активні, умовно пасивні та ті, що містять стимуляційні ознаки, які в результаті тривалих трансформаційних процесів характеризуються різноплановою та різновекторною діяльністю, що впливає на знаходження їх нині на різних стадіях життєвого циклу.

Практична значущість. Результати досліджень можуть бути основою подальших наукових обґрунтувань альтернативних варіантів підвищення ефективності державного регулювання розвитку харчової промисловості України в цілому та окремих її галузей (підгалузей). Рис.: 1. Бібліогр.: 20.

Ключові слова: галузь; державне регулювання; експорт; продовольча безпека; продукти харчування; харчова промисловість.

Хрип'юк Вікторія Іванівна - аспірант кафедри економіки і права, Національний університет харчових технологій (м. Київ, вул. Володимирська, 68)
E-mail: viktorija2511@ukr.net

Постановка проблеми. Харчова промисловість України уже багато років являє собою одну із стратегічно важливих галузей національної економіки. Важливість галузі в економіці країни зумовлена її питомою вагою в загальних обсягах виробництва та забезпеченні, у визначених межах, національної безпеки держави. За підсумками 2016 р. 314 тис. працівників на 5104 харчових підприємств різної організаційно-правової форми створили близько 4 % від сукупної доданої вартості в промисловості, а це майже 10 % від українського валового внутрішнього продукту [3]. Проте через сучасні політичні, соціально-економічні умови, в яких опинилась Україна, посилені фінансовою нестабільністю та переорієнтацією на ринки Європейського Союзу, розвиток галузей харчової промисловості докорінно

змінює своє векторне спрямування та моделі його державного регулювання. Усе це означає актуальність і своєчасність проведення ретроспективного аналізу харчової промисловості України із подальшим дослідженням сучасного стану та пошуком підвищення ефективності його державного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню функціонування харчової промисловості України на різних етапах розвитку присвячені наукові доробки багатьох вчених-економістів. Зокрема, історичний аспект, зародження та формування харчопереробного сектору національної економіки України досліджували такі вчені, як А. О. Заїнчковський [4], М. П. Сичевський [13]; аналіз його сучасного стану, тенденції та перспективи розвитку регулярно публікуються в наукових працях С. О. Гуткевич [2], Т. Л. Мостенської [9], Л. О. Пашнюк [11], Л. В. Страшинської [14], в умовах глобалізаційно-інтеграційних процесів -

* Науковий керівник – А.О. Заїнчковський, доктор економічних наук, професор.
© В.І. Хрип'юк, 2018

Д. Ф. Крисанова [5]. Однак у наукових публікаціях не виявлено жвавого інтересу до визначення основних проблем розвитку харчової промисловості України, факторів, що його гальмують, та розгляду державного регулювання як ефективного інструменту їх подолання, що підтверджує необхідність подальшого дослідження.

Мета статті - здійснити ретроспективний огляд розвитку та аналіз сучасного стану харчової промисловості України, дослідити глибинність формування парадигми її державного регулювання та еволюційно-трансформаційні зміни.

Виклад основних результатів дослідження. Харчова промисловість України включає в себе понад 40 різноманітних спеціалізованих галузей, підгалузей та виробництв, які формують оператори ринку харчових продуктів різних організаційно-правових форм. Дослідники харчової промисловості (Заїнчковський А. О. [4], Крисанов Д. Ф. [4], Мостенська Т. Л. [9] та Сичевський М. П. [5]), традиційно визначають в її складі харчосмакову (цукрова, олійно-жирова, хлібопекарна, виноробна, спиртова, лікерогорілчана, пиво-безалкогольна, кондитерська, макаронна, плодоовочева, дріжджова, крохмале-патокова, соляна, парфумерно-косметична, тютюнова, чайна, харчоконцентрантна підгалузі та ін.), м'ясну, молочну та рибну промисловість, як самостійну групу галузей виділяють борошномельно-круп'яну і комбікормову.

Варто зазначити, що історичне виникнення галузей та розвиток харчової промисловості на території сучасної України - складний та багатогранний процес, який бере свій початок у ХІХ ст. Харчові підприємства України, яка на той час перебувала в складі Російської імперії, до початку великих промислових змін (30-ті роки ХІХ ст.) являли собою малі осередки, що займалися виробництвом кустарних чи підкустарних промислів, серед яких слід вказати: олійництво, млинарство, тютюнництво, видобуток солі та ін. Великі промислові зміни у 30-40-х роках започаткували новий етап розвитку вітчизняної промисловості, що тривав до скасування кріпосного права в 1861 р. У цей час з'являються нові галузі виробництва, такі як кам'яновугільна, машинобудівна та перша галузь харчової промисловості - цукрова. Перші цукрові заводи були засновані у

1827 р. в Подільській, Чернігівській і Київській губерніях [8].

Поступово формувалася спеціалізація районів на виробництво певної промислової продукції, зростало виробництво та експорт з України пшениці, тютюну, олії. Тобто формуються нові галузі харчової промисловості, такі як борошномельно-круп'яна, олійна, спиртова, кондитерська, соляна, тютюнова. Царське правління заохочувало розвиток лише тих галузей харчової промисловості, що забезпечували скарбниці великі прибутки, серед яких спиртова, тютюнова [6]. І вже перед початком Першої світової війни (1913 р.) харчова промисловість була однією із найрозвинутіших ланок економіки, першочерговість у галузевій структурі якої в ХХ ст. і надалі належала цукровій. Так, на території України в 1913 р. налічувалося 209 діючих цукрових заводів, що становило 73 % заводів Російської імперії [8, с.82]. Такі галузі, як хлібопекарська та м'ясо-молочна перебували в зародковому стані у вигляді кустарних промислів, тоді як інші взагалі не існували.

У довоєнний період українська харчопереробна продукція не лише задовольняла потреби внутрішнього ринку, а й активно експортувалася за кордон. Проте кризові явища 80-90-х роках ХІХ ст., поглиблені руйнівними наслідками Першої світової війни, спричинюють розшарування економіки країни та призводять до занепаду харчової промисловості. З метою відродження виробництва харчових продуктів у період індустріалізації України (20-30-ті роки ХХ ст.), тогочасні регуляторні інститути на реконструкцію та будівництво підприємств харчової промисловості витратили понад 1 млрд крб капіталовкладень, модернізуючи існуючі галузі та водночас створюючи нові, такі як хлібопекарська й маслоробна. Проте, оскільки індустріалізація передбачала не пропорційний розвиток економіки, а максимальне нарощування важкої промисловості за рахунок легкої і харчової та сільського господарства, це призводить до зниження темпів розвитку аграрного сектору економіки та спричинює деструктивність національного господарства [10].

Розбалансованість державної політики зумовлює ситуацію, за якої руйнівний вплив Другої світової війни на підприємства харчової промисловості України вдалося подолати лише на початку 1952 р. І вже до кінця 50-х р. з'являються нові галузі харчової

промисловості, в яких найбільш чільне місце посідають молочна та безалкогольна. Тогочасна реформаторська діяльність вперше зазнала позитивних зрушень лише в 1953 р., а в 1954 р. на Пленумі ЦК КПРС була прийнята програма розвитку, орієнтована на зростання площ посівів кукурудзи з відповідним рівнем ресурсного забезпечення посівних кампаній [16]. Проте через низьку врожайність бажаного результату так і не було досягнуто, а величезні посіви кукурудзи викликали порушення сівозміни, втрату родючості ґрунтів і, як наслідок, подальше зниження врожайності зернової групи. Втрата зерна як сировини призвела до скорочення виробництва однієї із найбільш розвинutoї галузі харчової промисловості - борошномельно-круп'яної.

У роки Радянського Союзу особливого розвитку досягли м'ясна та молочна галузі харчової промисловості. У 1980-х роках особливу увагу державна політика зосереджувала на розвитку саме м'ясної галузі, було ініційовано будівництво нових великих м'ясопереробних заводів у Кременчуку, Полтаві, Мелітополі. Також швидкий ріст міського населення вимагав організації виробництва масла, молочної продукції. В економічних районах України було побудовано молочні заводи. Тобто першочерговим стає виробництво тваринної продукції, що спричинює структурні зміни в галузях харчової промисловості, з паралельним зниженням ролі цукрової, борошномельної, хлібопекарської та спиртової промисловості, в яких розпочинається період «загасання». Загалом у 80-ті роки ХХ ст. структура харчової промисловості України налічувала понад 25 галузей та виробництв [6].

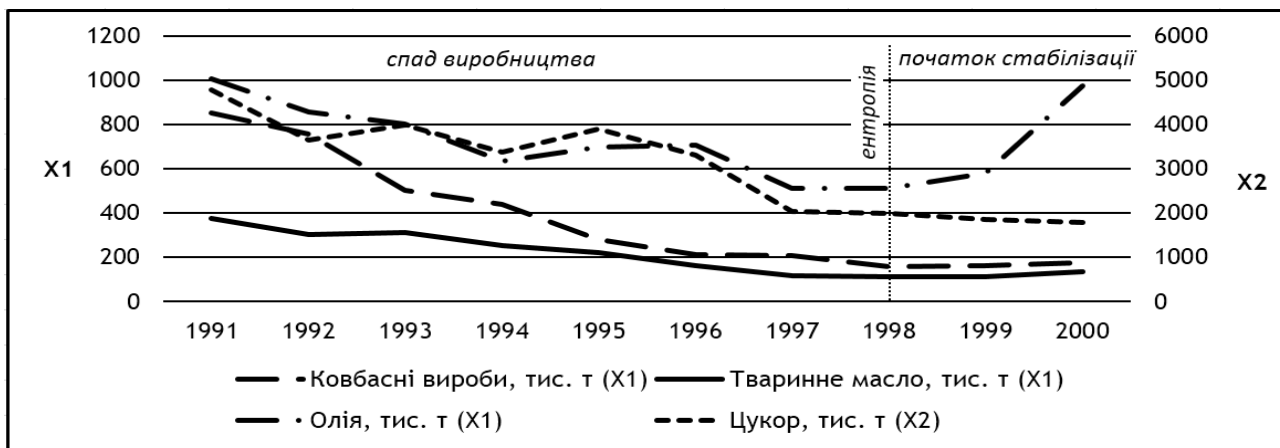
Істотним недоліком радянської системи державного регулювання була відсутність реальних важелів до мотивування діяльності працівників і належності всієї народної власності та засобів виробництва державі. Хронічний дефіцит продуктів харчування особливо гостро почав відчуватися наприкінці 80-х років ХХ ст., коли Радянський Союз був змушений кошти, отримані від продажу нафти, направляти на закупівлю за кордоном хліба і цукру [1]. Отже, державне регулювання харчової промисловості України в складі Радянського Союзу, яке базувалося на адміністративно-командній системі господарювання, що фактично функціонувала з

1920-х по 1990-ті роки, призводить до втрати Україною своїх позицій на світовому ринку харчових продуктів. У цей період відбувається нераціональний і хаотичний розвиток галузей харчової промисловості, формуючи за такої ситуації стійкі ризики продовольчої безпеки.

Із початком трансформаційних процесів та становлення незалежності України розпочинається новий етап державного регулювання - постсоціалістична рецесія з характерним інституційно-трансформаційним спадом через безперервні ринкові перетворення та політичні протистояння. Руйнація планово-командної системи господарювання з одночасним переходом до ринкових відносин супроводжується постійним скороченням обсягів виробництва харчових продуктів. На рисунку візуалізовано вказану ентропію, тобто зображено виробництво основних видів продукції харчової промисловості за десятиліття незалежності України (1991-2000 рр.), де чітко простежується загальна тенденція до скорочення виробництва аж до 1998 р.

Особливого занепаду в період становлення незалежності України зазнала провідна галузь харчової промисловості - виробництво цукру. Так, показники тут скоротилися майже в 4 рази - від 6791 тис. т цукру в 1990 р. до 1984 тис. т у 1998 р., з подальшою негативною тенденційністю. Також достатньо чутливими до кризових явищ, викликаних трансформаційними зрушеннями економіки, виявилися виробники борошна, хлібобулочних виробів, м'ясо-молочної продукції [3]. Через невважену політику держави в цих галузях, зниження купівельної спроможності населення, дефіцит сировини, ціновий диспаритет, спричинений гіперінфляцією, неповне використання виробничих потужностей та відсутність законодавчого підґрунтя регулювання їх розвитку зберігається стійка тенденція до зниження обсягів виробництва до 1998 р.

Починаючи з 1998 р. спостерігається часткова стабілізація розвитку та відбувається подолання так званого рубежу падіння обсягів виробництва харчових продуктів, нарощування обсягів відбувається досить повільними, проте неухильними темпами до 2007 р. Це дозволило уже на початку 2005 р. за показниками розвитку харчовій промисловості перевищити докризовий рівень виробництва 1990 р. [1].

Динаміка виробництва основних видів продукції харчової промисловості в період десятиліття незалежності України (1990-2000 рр.)

Джерело: Складено автором за даними [3].

Незважаючи на економічне відновлення 2000-2007 рр., домінування сировинно-орієнтованої та експортозалежної моделі розвитку зумовило жорстку реакцію українського ринку харчових продуктів на світову фінансово-економічну кризу 2007-2008 рр. Регуляторні інститути України не мали чіткої стратегії розвитку харчової промисловості із заходами стимулювання сталої динаміки та протидії кризовим явищам, а різновекторні цільові орієнтири політики в розвитку галузі призвели до розбалансування та чергового обвалу обсягів виробництва.

Через кризові явища, що стали складним випробуванням не лише для України, а й світових економічних лідерів, скоротилися зовнішні ринки збуту харчової продукції для українських виробників, знизилася купівельна спроможність населення, що призвело до збитковості майже половини діючих підприємств. Частка збиткових підприємств харчової промисловості у 2010 р. досягла 42 %. Для порівняння - до початку світової кризи в 2007 р. частка збиткових підприємств становила 33 % від загальної кількості харчових підприємств [3].

Відповідно, у 2010 р. порівняно з 2007 р. найбільших негативних змін зазнало виробництво м'яса (яловичини (-49,8 %) та свинини (-15,5 %)), молочних продуктів (молока (-7,2 %), вершкового масла (-20,5 %), плодово-овочевих (-26,1 %), хліба і хлібобулочних виробів (-11,1 %), та вже традиційно цукру (-17,2 %) і борошна (-9,5 %). Тобто значно скоротився рівень виробництва в країні товарів соціально значущої групи. У свою чергу, український ринок лікеро-горілчаної продукції виявився найменш вразливим до впливу світової фінансової кризи, виробни-

цтво алкогольних напоїв у натуральному вираженні залишалося майже на тому ж рівні. Наприклад, коньяку, бренді як у 2007 р., так і в 2010 р. вироблено 3,6 млн дал, пива солодового - 316 млн дал у 2007 р., 310 млн дал у 2010 р. [3]. Таке збереження високого рівня виробництва вказаних груп товарів надає двоякого характеру парадигмі державного регулювання харчової промисловості в умовах кризи. Адже з погляду розуміння її соціальної орієнтованості забезпечення стабільності лікеро-горілчаному ринку на фоні зниження загального рівня виробництва у соціально орієнтованих галузях харчової промисловості можна вважати соціально неправильним, що створює ризик продовольчої безпеці країни.

Після 2010 р. намічається стійка тенденція до стабілізації діяльності підприємств харчової промисловості. До 2012 р. включно харчопереробний сектор посідає друге місце за обсягами реалізованої продукції переробної промисловості, традиційно поступаючись тільки перед металургійним виробництвом. Починаючи з 2013 р. його частка зростає та переміщується на перше місце (2013 р. - 19,2 %; 2016 р. - 21,6 %) [3]. Цьому сприяли зміни в політичній кон'юктурі, вступ України до СОТ. У сучасній історії розвитку харчової промисловості України розпочинається новий етап - період з 2010-2013 рр., який характеризується започаткуванням переговорів ЄС щодо створення зони вільної торгівлі та членства України в ЄС.

Проте європейська модель соціально-орієнтованої економіки виявилася протилежною існуючій моделі державної влади в Україні, що зумовило відхід політичного керівництва від законодавчо закріпленого кур-

су на європейську інтеграцію. Політичні та суспільні протиріччя призвели до зниження ефективності державного регулювання та рецидиву кризового сценарію. Поточний конфлікт із Російською Федерацією свідчить про небезпеку залежності України від імпорту та експорту харчових товарів. Наслідки російського продовольчого ембарго відчутно позначилися на українських виробниках хліба та хлібобулочних виробів, адже експорт цієї продукції характеризувався поступовим щорічним зростанням до 2014 р. (у 2007 р. експортовано 105 тис. т хліба та булочок на 136 млн дол. США, у 2013 р. їх експорт зріс на 31 тис. т - до 161,2 тис. т на 318,2 млн дол. США), тоді як з 2014 р. різко скорочується і в 2016 р. уже експортовано 83,5 тис. т цієї продукції на 111,5 млн дол. США, а виробництво хліба та хлібобулочних виробів в Україні у 2016 р. скоротилося на 35,8 % [3].

Протягом 2010-2016 рр. продовжують скорочуватись обсяги виробництва таких основних видів харчових продуктів: соків фруктових та овочевих на -40,5 % (від 749 тис. т у 2010 р. до 446 тис. т у 2016 р.); м'яса яловичини і телятини (на -31,6 % (від 111,3 тис. т у 2010 р. до 76,1 тис. т у 2016 р.); кондитерських вироби на -27,8 % (від 252 тис. т у 2010 р. до 182 тис. т у 2016 р.); виробів макаронних на -26,5 % (від 116 тис. т у 2010 р. до 85,3 тис. т у 2016 р.); борошна на -20,8 % (від 2632 тис. т у 2010 р. до 2085 тис. т у 2016 р.); ковбасних виробів знизилася на -15,5 % (від 283 тис. т у 2010 р. до 239 тис. т у 2016 р.); напоїв: горілки на -59,2 % (від 40,7 млн дал у 2010 р. до 16,6 млн дал у 2016 р.); пива солодового на -40,7 % (від 310 млн дал - 2010 р. до 183,6 млн дал у 2016 р.) та напоїв безалкогольних на -20,2 % (від 148 млн дал у 2010 р. до 118 млн дал у 2016 р.). Скорочення виробництва супроводжувалося зменшенням кількості підприємств харчової промисловості. Так, на кінець 2016 р. їх загальна кількість становила 5104 од., що на 1447 підприємств менше ніж у 2010 р., а кількість зайнятих у виробництві продукції, зменшилася протягом згаданого періоду майже в 1,4 раза, із 420 до 314 тис. осіб [3].

Слід відзначити, що не всі види продуктів харчування характеризуються зниженням обсягів виробництва. Зокрема, протягом 2010-2016 рр. зросли обсяги виробництва таких продуктів харчової промисловості:

соняшникової олії на 48 % (від 2 990 тис. т у 2010 р. до 4 412 тис. т у 2016 р.); м'яса свиней на 61 % (від 171,5 тис. т у 2010 р. до 276,2 тис. т у 2016 р.); масла вершкового на 30 % (від 79,5 тис. т у 2010 р. до 103 тис. т у 2016 р.); м'яса птиці на 28 % (від 783,7 тис. т у 2010 р. до 1 001 тис. т у 2016 р.); молока на 25 % (від 820,8 тис. т у 2010 р. до 1 025,2 тис. т у 2016 р.) [3].

Деякі галузі, які упродовж тривалого часу XIX-XX ст. знаходилися на лідируючих позиціях, такі як цукрова, так і не відновили свою ефективність. Хоча спостерігається помітний прогрес стосовно відновлення цукрової галузі. Так, виробництво цукру в 2016 р. зросло до 1997 тис. т, що порівняно з 2010 р. збільшилося на 29 %. Проте діючих цукрових заводів в Україні станом на 2016 р. налічується 42 [12], що в 4-5 разів менше їх кількості в період високого рівня розвитку галузі. Разом із тим виробництву цукру держава приділяє особливу увагу, використовуючи нетарифні методи державного регулювання. Наприклад, для стабільного забезпечення потреб внутрішнього ринку цукром протягом року та упередження значних сезонних коливань ціни держава створює обмеження на виробництво сировини (цукрових буряків), обсяги закупівлі цукру для задоволення внутрішніх державних потреб та встановлює мінімальні ціни на цукрову сировину. Така державна політика щодо регулювання цукрової галузі вітчизняної харчової промисловості обмежує перспективу її розвитку в умовах ринкової економіки та є неефективною. При цьому, рекомендовані норми споживання цукру населенням, затверджені Міністерством охорони здоров'я України в «Орієнтовному наборі основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення у середньому на душу населення», не досягаються з 2010 р. Згідно з даними Державної служби статистики України [3], у 2016 р. споживання жителем країни цукру становить 87,6% науково обґрунтованої норми, що є критично низьким та засвідчує неефективність державного регулювання цукрової галузі [3].

Раніше ЄС також обмежував виробництво цукру до 13,5 млн т. Квоти розподілялися між 20 його країнами. Надлишки цукру могли бути тільки експортовані за межі ЄС, причому для нехарчового використання. Наявність квотування виробництва також обмежувало експортні можливості та стри-

мувало розвиток однієї з найбільш перспективних галузей харчової промисловості ЄС – цукрової. У 2016 р. було прийнято рішення про скасування адміністративного обмеження виробництва цукру для підвищення ефективності цієї галузі харчової промисловості ЄС [19].

Протягом останніх 2016-2017 рр. Україна постала перед серйозними викликами внаслідок економічних та політичних зрушень, що спричинили надзвичайно важливі зміни в торговельно-економічних відносинах України. Імплементация положень Угоди про Зону вільної торгівлі з ЄС кардинально міняє векторне спрямування розвитку зовнішньоторговельних відносин харчової промисловості [17]. Сукупний обсяг експортованої продукції харчової промисловості у 2016 р. досяг 15,3 млрд дол. США, до країн ЄС експортовано на 4,2 млрд дол. США, що становить майже 30 % від усього експорту [3]. Тобто на тлі загального скорочення частка експорту харчової продукції до країн ЄС постійно зростає.

Динаміці зростання експорту продукції харчової промисловості до країн ЄС сприяло введення торгових преференцій для українських виробників у 2014 р., а у 2016 р. уже відповідно до умов Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС українські товари мають можливість доступу на ринок ЄС. При цьому, аналогічний преференційний режим був наданий Україні і владою США 29 червня 2015 р. Президент США Б. Обама підписав прийнятий Конгресом Закон «Про розширення торгових преференцій», який передбачав відновлення дії преференцій для України до 31 грудня 2017 р. Це давало можливість безмитного ввезення на територію США понад 3500 видів товарів з України [20]. Проте, оскільки термін дії ГСП для України завершився в кінці 2017 р., теперішній Президент США Д. Трамп ініціював скасування торговельних преференцій. Як аргумент зазначено, що українська регуляторна система не забезпечує «достатній» захист прав інтелектуальної власності, тому відновлення дії ГСП можливе лише у разі виправлення ситуації в частині регулювання ліцензійних платежів на користь правовласників.

У свою чергу, ЄС встановив безмитні тарифні квоти для 36 видів товарів, причому по чотирьох видах визначено додаткові обсяги. Перелік та розмір тарифних квот, а також ставки увізних мит ЄС поза межами квот

встановлено в Додатку I-A до Угоди про Асоціацію. Так, у 2016 р. експортовано продукцію в рамках 26 із 40 наявних тарифних квот. Однак не всіма тарифними квотами українські експортери змогли скористатися в повному обсязі. Згідно з даними Міністерства аграрної політики та продовольства України [7], у 2016 р. квоти, які швидко та повністю використані українськими виробниками, це: мед, виноградний та яблучний соки, оброблені томати, цукор, крупи та борошно, м'ясо птиці, пшениця, кукурудза, ячмінь; мало використовувалися тарифні квоти на вершкове масло, сухе молоко, крохмаль, цукрові продукти, висівки, оброблену продукцію із зернових, солод та фактично взагалі не використаними залишилися тарифні квоти на продукцію з обробленого молока, оброблену продукцію із зернових, продукти переробки солоду та крохмалю, тютюнову продукцію та інші, переважно через неспроможність забезпечити вимоги ЄС щодо безпеки харчових продуктів, недотримання стандартів санітарних і фітосанітарних заходів.

Хоча ринок ЄС на даний час економічно привабливий для України, проте він також перебуває у досить складній ситуації, оскільки санкції Росії проти харчових продуктів торкнулися не тільки українських, але і європейських виробників та діятимуть до кінця 2018 р. Втрата ЄС значного споживача своєї продукції перетворює його ринок на досить чутливий та переповнений продукцією власного виробництва, що у свою чергу створює додаткові перешкоди експорту української харчової продукції. Звідси можна стверджувати, що векторна орієнтація на рощування експорту лише в країни ЄС забезпечить бажані результати розвитку харчової промисловості лише в середньочисловості перспективі, за умови стабілізації та щорічного зростання макроекономічних показників України. Орієнтуючись на найближчу перспективу, необхідно концентрувати державну політику підтримки зростання експорту з України до країн Близького Сходу, Азії та Африки, зокрема таких як Туреччина, Пакистан, Китай, Єгипет та ін. Адже їхні ринки характеризуються вільними нішами в сегменті харчових продуктів, відсутністю конкурентності, а зацікавленість у довгостроковій співпраці завадить висуванню жорстоких вимог щодо стандартизації продукції. Так, деякі виробники молочної продукції, такі як ПАТ «Яготинський масло-

завод», ПАТ «Золотоніський маслоробний комбінат», пройшовши сертифікацію Єврокомісії, почали постачати свою продукцію не лише в ЄС, а й до Китаю, ОАЕ та інших країн [15]. Разом із тим, використовуючи альтернативні ринки ЄС та географічну диверсифікацію експорту продукції харчової промисловості, українським виробникам слід зважати на більш високі ризики для ведення бізнесу в цих країнах.

Державі необхідно основні зусилля з реалізації ефективного державного регулювання харчової промисловості України зосередити на розвитку виробництва середньо- та високотехнологічної інноваційної продукції з високою доданою вартістю. Саме це забезпечить загальне посилення конкурентоспроможності харчової продукції та підвищення рівня промислово-технологічної переробки. Для подолання кризових явищ і стабілізації економічного розвитку держава за допомогою відповідних методів, засобів та інструментів державного регулювання має створити необхідні передумови для направлення державних, приватних та іноземних інвестицій в ті галузі харчової промисловості, за якими майбутнє національної економіки. З цією метою Д. Крисановим та О. Тур [5, с.33] було запропоновано поділ галузей або видів економічної діяльності на чотири групи: які витримали явища катастрофи і перебувають в стадії глибокої депресії; набули ознак затяжної кризи; характеризуються нестабільною рівновагою; проявляють ознаки прогресивного зростання. З урахуванням результатів досліджень зазначених науковців та на основі проведеного вище аналізу можна виділити три блоки, що включають галузі та виробництва окремих видів продуктів харчування, які в результаті трансформаційних процесів, що тривали певний проміжок часу, характеризуються різноплановою та різновекторною діяльністю, що призводить до перебування їх сьогодні на різних стадіях життєвого циклу та формування різного рівня доданої вартості. Умовно ці блоки пропонується розділити на такі:

умовно активні - найефективніші галузі харчової промисловості України, виробництва, що характеризуються прогресивним зростанням та виробництвом продукції з високою доданою вартістю. До них відносяться виробництва продуктів харчової промисловості, що відновлюють свою діяльність щорічно примножуючи обсяги реалізації та збі-

льшують об'єми експорту: це олійно-жирова галузь, виробництво м'яса птиці;

умовно пасивні - галузі та виробництва харчової промисловості України, що пройшли етап катастрофи, проте не відновили свою діяльність, виявилися найбільш уразливими до кризових чинників впливу і перебувають у стадії глибокої депресії. Підприємства цього блоку негативно впливають на загальну статистику розвитку харчової промисловості, обсяги виробництва щорічно скорочуються, створюючи умови для імпортозаміщення продукції. Розвиток учасників цього блоку потребує значної підтримки держави. До них відносяться: виробництво м'яса великої рогатої худоби, свинини, ковбасних виробів, рибних продуктів, виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, пиво-безалкогольна галузь, тютюнництво;

ті, що містять стимуляційні ознаки - галузі та виробництва харчової промисловості України, надто вразливі в період трансформаційних змін, вельми скоротилися та частково відновлюють свою діяльність. Характеризуються нестабільною рівновагою розвитку та значно залежні від прояву зовнішніх і внутрішніх факторів, але знаходяться на відносно новому (часто - нижчому) рівні: виробництво цукру, перероблення та консервування овочів і фруктів, молочна галузь, спиртова, кондитерська, виноробна, виробництво хліба та хлібобулочних виробів, виробництво харчових продуктів, не включених в інші блоки.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна стверджувати про надзвичайно важливу роль харчової промисловості у національному господарстві України протягом усього періоду її розвитку, від етапу зародження до сучасних умов функціонування. У ХХ ст. в Україні був сформований потужний переробно-харчовий сектор із великими цукровими та борошномельними заводами. Однак після набуття незалежності в країні розгорнулися процеси деіндустріалізації через розрив коопераційних зв'язків і скорочення внутрішнього попиту, що призвело до різкого спаду всього обсягу виробництва та занепаду провідних галузей харчової промисловості. Сучасний етап розвитку харчової промисловості характеризується наявністю невирішених проблем, зумовлених негативними політичними і соціально-економічними процесами та глобальними викликами економічної реальності, що стримують

її розвиток, а саме: проблема відсутності системного підходу в державній політиці до забезпечення стабільного та ефективного розвитку харчових підприємств; низький рівень технічного оснащення; майже відсутність інноваційної діяльності, низький рівень забезпечення сировинною базою та купівельної спроможності населення, недостатність інвестицій; відсутність взаємозв'язку між постачальниками сировини та підприєм-

ствами-переробниками для виготовлення продукції із високою доданою вартістю.

Проведений аналіз дає поштовх для подальших наукових досліджень пошуку альтернативних варіантів підвищення ефективності державного регулювання розвитку харчової промисловості України, адже її розвиток є одним із найважливіших факторів, що впливає на зростання національної економіки у середньостроковій перспективі.

Список бібліографічних посилань

1. Агропродовольче виробництво у 1990-2009 рр.: тенденції розвитку / Пасхвер Б. Й., Шубравська О. В., Крисанов Д. Ф., Прокопенко К. О. *Економіка АПК*. 2010. № 9. С. 13-20.
2. Гуткевич С. О. До питання регулювання інвестиційного процесу. *Міжнародна економічна діяльність країни в глобальній економіці* : матеріали наук. семінару. Київ : НУХТ. 2017. Вип. 12. Ч. 1. С. 4-6.
3. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 07-08.2018).
4. Зайнчковський А. О., Сичевський М. П. Стан і перспективи розвитку підприємств харчової та переробної промисловості України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2011. № 2. С. 22-26.
5. Крисанов Д. Ф., Тур О. В. Антикризове управління в АПК в умовах глобалізації. *Економіст*. 2013. № 7. С. 30-35.
6. Лаврищев А. Н. Экономическая география СССР. Общая география промышленности, сельского хозяйства и транспорта. Москва : Экономика, 1964. 562 с.
7. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL : <http://minagro.gov.ua/>. (дата звернення: 05.08.2018).
8. Москалюк М. М. З історії розвитку цукрової промисловості в Україні у другій половині XIX - на початку XX ст. *Український історичний журнал*. 2008. № 2. С. 75-85.
9. Мостенська Т. Л., Кундєєв Г. О. Харчування як складова продовольчої безпеки. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2016. Т. 22. № 3. С. 113-122.
10. Народне господарство Української РСР в 1966 р. Статистичний щорічник. Київ, 1967. 65 с.
11. Пашнюк Л. О. Харчова промисловість України: стан, тенденції та перспективи розвитку. *Економічний часопис - XXI*. 2012. № 9-10. С. 60-63.
12. Сезон цукроваріння 2016/17 офіційно розпочато 20 серпня. *Національна асоціація цукровиків України*. 2017. URL : <http://ukrsugar.com/uk/post/pusk-cukrovih-zavodiv-20162017-mr-onovleno> (дата звернення: 22.08.2018).
13. Сичевський М. П., Юзефович А. Е. Розвиток харчової промисловості: акценти державної політики. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 46-52.
14. Страшинська Л. В. Стратегія розвитку продовольчого ринку в Україні : монографія. Київ : Профі, 2008. 627 с.
15. Туницька Ю. М. Особливості експорту продукції вітчизняної харчової промисловості до ЄС. *Економіка та суспільство*. 2017. № 11. С. 35-41.
16. Цю культуру всюди впроваджують. *Finance.ua*. 2013. URL : <https://news.finance.ua/ua/news/-/310830/tsyu-kulturu/-vsyudy-vprovadzhuji> (дата звернення: 20.08.2018).
17. Merten-Lentz K. Legislative reform in Ukraine and its implications for EU food industry. 2017. URL: <https://www.khlaw.com/Legislative-reform-in-Ukraine-and-its-implications-for-EU-food-industry> (дата звернення: 10.08.2018).
18. Paskhaver B. Y. Food self-providing of the population of Ukraine. *Економіка АПК*. 2018. № 1. Р. 5.
19. The end of the sugar production quotas in the EU. *European Commission*. 2017. URL : http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-17-3488_en.htm (дата звернення: 18.07.2018).
20. The Office of the U.S. Trade Representative. *Generalized System of Preferences*. 2017. URL : <https://ustr.gov/issue-areas/trade-development/preferenceprograms/generalized-system-preference-gsp> (дата звернення: 18.07.2018).

References

1. Paskhaver, B.Y., Shubravskaya, O.V., Krysanov, D.F., & Prokopenko, K.O. (2010). Ahroprodovolche vyrobnytstvo u 1990-2009 rr: tendentsii rozvytku [Agro-food production in 1990-2009: trends of development]. *Еkonomika APK*, 9, pp. 13-20 [In Ukrainian].
2. Hutkevych, S.O. (2017). Do pytannia rehuliuвання investytsiynoho protsesu [To the issue of regulation of the investment process]. *Mizhnarodna ekonomichna diialnist krainy v hlobalnii ekonomitsi : materialy nauk. seminaru* (pp. 4-6). Kyiv: NUKhT [In Ukrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
4. Zainchkovskiy, A.O. & Sychevskiy, M.P. (2011). Stan i perspektyvy rozvytku pidpriemstv kharchovoi ta pererobnoi promyslovosti Ukrainy [Status and prospects of development of enterprises of the food and processing industry of Ukraine]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, 2, pp. 22-26 [In Ukrainian].
5. Krysanov, D.F. & Tur, O.V. (2013). Antykrizove upravlinnia v APK v umovakh hlobalizatsii [Anti-crisis management of agribusiness under conditions of globalization]. *Economist*, 7, pp. 30-35 [In Ukrainian].
6. Lavrishchev, A.N. (1964). *Еkonomicheskaya geografiya SSSR. Obshchaya geografiya promyshlennosti, selskogo khozyaystva i transporta*. [Economic geography of the USSR. General geography of industry, agriculture and transport]. Moscow: Ekonomika [In Russian].
7. Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy [Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. Retrieved from: <http://minagro.gov.ua> [In Ukrainian].
8. Moskaliuk, M.M. (2008). Z istorii rozvytku tsukrovoyi promyslovosti v Ukraini u druhiy polovyni XIX - na pochatku XX st. [From the history of the sugar industry in Ukraine in the second half of the XIX - early XX century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2, pp. 75-85 [In Ukrainian].
9. Mostenska, T.L. & Kundieieva, H.O. (2016). Kharchuvannya yak skladova prodovolchoi bezpeky [Nutrition as a component of food safety]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii*, 22, pp. 113-122. Retrieved from: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/23714> [In Ukrainian].
10. *Narodne gospodarstvo Ukrainy RSR v 1966 r. Statystychnyi shchorichnyk [The economy of the Ukrainian SSR in 1966. Statistical yearbook]*. (1967). Kyiv [In Ukrainian].
11. Pashniuk, L.O. (2012). Kharchova promyslovist Ukrainy: stan, tendentsii ta perspektyvy rozvytku [Food industry in Ukraine: state, trends, and development prospects]. *Еkonomichnyi chasopys-XXI*, 9-10, pp. 60-63 [In Ukrainian].
12. Sezon tsukrovarinnia 2016/17 ofitsiino rozpochato 20 serpnia [The sugar season 2016/17 officially started on August 20th]. (2017). *National Sugar Association of Ukraine*. Retrieved from: <http://ukrsugar.com/uk/post/pusk-cukrovih-zavodiv-20162017-mr-onovleno> [In Ukrainian].
13. Sychevskiy, M.P. & Yuzefovych, A.E. (2014). Rozvytok kharchovoi promyslovosti: aktsenty derzhavnoi polityky [The development of the food industry: the emphasis on state policy]. *Еkonomika APK*, 7, pp. 46-52 [In Ukrainian].
14. Strashynska, L.V. (2008). *Stratehiia rozvytku prodovolchoho rynku v Ukraini: monografiia [Strategy of food market development in Ukraine: monograph]*. Kyiv: Profi [In Ukrainian].

15. Tunitska, Yu.M. (2017). Osoblyvosti eksportu produktiv vitchyznianoï kharchovoi promyslovosti do YeS [Features of export of products of the domestic food industry to the EU]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 11, pp. 35-41 [In Ukrainian].

16. Artemiev, O. (2013). Tsiu kulturu vsiudy vprovadzhuut [This culture is being introduced everywhere]. *Finance.ua*. Retrieved from: <https://news.finance.ua/en/news/-/310830/tsiu-kulturu-vsiudy-vprovadzhuut> [In Ukrainian].

17. Merten-Lentz, K. (2017). Legislative reform in Ukraine and its implications for EU food industry. *Keller and Heckmann LLP*. Retrieved from: <https://www.khlaw.com/Legislative-reform-in-Ukraine-and-its-implications-for-EU-food-industry> [In English].

18. Paskhaver, B.Y. (2018). Food self-providing of the population of Ukraine. *Ekonomika APK*, 1, p. 5 [In English].

19. The end of the sugar production quotas in the EU. (2017). *European Commission*. Retrieved from: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-17-3488_en.htm [In English].

20. Trade representative. Generalized system of preferences. (2017). *The Office of the U.S.* Retrieved from: <https://ustr.gov/issue-areas/trade-development/preferenceprograms/generalized-/system-preference-gsp> [In English].

Khrypiuk V.I. The food industry of Ukraine: retrospective analysis and modern problems of development

The purpose of the article is to conduct a retrospective survey of development and analysis of conditions of Ukrainian food industry, and to research the depth of formation of the state regulation paradigm and the evolutionary-transformational changes.

Research methods. Such scientific methods have been used in the research process: abstract and logical (for systematization of apparent theoretical materials); empirical (for comprehensive assessment of the current state of the food industry development); statistical-economic (to identify the tendencies of structural and economic changes in food production); comparison (in context of change of the state regulation paradigm and its influence on development of the food industry branches); synthesis (for combination of socio-economic processes and formation of stages of the food industry development).

Research results. In the course of the study a typology has been carried out, regarding the periods of development and state regulation of the food production in Ukraine under critical conditions, during market transformations, integration processes, and under modern conditions as well. An estimation of the qualitative and quantitative indicators of the food industry has been carried out. The main problems, caused by negative political and socio-economic processes, and global challenges of economic reality, have been revealed, and development prospects of the food industry in context of European integration have been determined.

Elements of scientific novelty. On basis of the research and the previous scientific attainment of scholars in economics, an approximate division of the branches of food industry production into three units has been offered: conditionally active, conditionally passive, and those containing stimulation traits, which as a result of continuous transformation processes are characterized by diverse and multisectoral activities that influence on it in various stages of a lifecycle.

Practical significance. From a practical point of view, the research can be a basis for further scientific discourse regarding alternative variants for increasing an efficiency of state regulation of Ukrainian food industry development, both in general and its separate branches (sub-sectors). Figs.: 1. Refs.: 20.

Keywords: industry; state regulation; export; food safety; food; food industry.

Khrypiuk Viktoriia Ivanivna - post graduate student of the department of economics and law, National University of Food Technologies (68, Volodymyrska st., Kyiv)
E-mail: viktorija2511@ukr.net

Хрипьюк В.И. Пищевая промышленность Украины: ретроспективный анализ и современные проблемы развития

Цель статьи - осуществить ретроспективный обзор развития и анализ современного состояния пищевой промышленности Украины, исследовать углублённость формирования парадигмы ее государственного регулирования и эволюционно-трансформационные изменения.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: абстрактно-логический (при систематизации имеющегося теоретического материала); эмпирический (комплексная оценка современного состояния развития пищевой промышленности); статистико-экономический (выявление тенденций структурных и динамических изменений пищевого производства); сравнения (использован в контексте изменения парадигмы государственного регулирования и ее влияния на развитие отраслей пищевой промышленности); синтеза (для рассмотрения в единстве социально-экономических процессов и этапов развития пищевой промышленности).

Результаты исследования. Проведена типологизация периодов развития и государственного регулирования производства продуктов питания в Украине в условиях кризисных явлений, рыночных трансформаций, евроинтеграционных процессов и современных реалиях; осуществлена оценка качественных и количественных показателей деятельности отраслей пищевой промышленности; выявлено основные проблемы, обусловленные негативными политическими, социально-экономическими и глобальными нынешними экономическими процессами, рассмотрены перспективы развития пищевой промышленности в контексте евроинтеграции.

Элементы научной новизны. На основе проведенного исследования и научных достижений учёных-экономистов предложено условное разделение отраслей, производств пищевой промышленности на три блока: условно активные, условно пассивные и содержащие стимулирующие признаки, которые в результате длительных трансформационных процессов характеризуются разноплановой и разновекторной деятельностью, влияющей на пребывание их ныне на различных стадиях жизненного цикла.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть основой дальнейших научных обоснований возможных вариантов повышения эффективности государственного регулирования развития пищевой промышленности Украины в целом и отдельных ее отраслей (подотраслей). Илл.: 1 Библиогр.: 20.

Ключевые слова: отрасль; государственное регулирование; экспорт; продовольственная безопасность; продукты питания; пищевая промышленность.

Хрип'юк Вікторія Іванівна - аспірант кафедри економіки і права, Національний університет пищевих технологій (г. Київ, ул. Владимирская, 68)
E-mail: viktorija2511@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 23.08.2018 р.

Фахове рецензування: 20.09.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Хрип'юк В. І. Харчова промисловість України: ретроспективний аналіз та сучасні проблеми розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 77 – 86.

*

УДК 331.08

С.Я. ВОСКОБІЙНИК, здобувач

Управління персоналом у сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання

Мета статті - обґрунтувати пропозиції щодо пріоритетності застосування найбільш прийнятної системи управління персоналом для сільськогосподарських підприємств залежно від їхньої організаційно-правової форми господарювання.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано різні методи, серед яких: спостереження (здійснено групування сільськогосподарських підприємств за їхніми схожими особливостями формування і використання персоналу), порівняльного аналізу (визначено схожість між світовими системами управління персоналом та системами певних груп сільськогосподарських підприємств), абстрактно-логічний (здійснено теоретичні узагальнення та сформульовано висновки).

Результати дослідження. Враховуючи різноманітність організаційно-правових форм господарювання в Україні, здійснено поділ сільськогосподарських підприємств на три групи залежно від схожих особливостей формування і використання своїх працівників. У результаті цього до I групи сільськогосподарських підприємств віднесено всі фермерські господарства, до II групи сільськогосподарських підприємств - приватні підприємства, виробничі кооперативи та різні товариства, а до III групи - сільськогосподарські підприємства, які входять в агрохолдинги, концерни, корпорації. Встановлено схожість між такими системами управління персоналу: японською та системою підприємств I групи; західноєвропейською та II групи; американською та III групою сільськогосподарських підприємств.

Елементи наукової новизни. Вперше здійснено поділ сільськогосподарських підприємств на три групи залежно від організаційно-правових форм господарювання та проведено їх порівняльну характеристику із зарубіжними системами управління персоналом.

Практична значущість. Рекомендації щодо вдосконалення системи управління персоналом дозволять сільськогосподарським підприємствам бути конкурентоспроможними на світовому ринку та забезпечувати високу зайнятість населення. Табл.: 3. Рис.: 1. Бібліогр.: 10.

Ключові слова: персонал; сільськогосподарське підприємство; організаційно-правові форми; критерії; управління персоналом; система управління персоналом.

Воскобійник Соломія Ярославівна - здобувач відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: solo2530@ukr.net

Постановка проблеми. В Україні у сільськогосподарських підприємствах мало уваги приділяють процесу управління персоналом. Це пов'язано з тим, що власники сільськогосподарських підприємств націлені на на-

рощування випуску валової продукції, збільшення доходу від реалізації останньої, а також прибутку, підвищення рівня рентабельності. При цьому здебільшого ігнорується той факт, що все це вони отримують завдяки своїм працівникам, оскільки персонал являє собою один із найважливіших ресур-

© С.Я. Воскобійник, 2018

Ключевые слова: отрасль; государственное регулирование; экспорт; продовольственная безопасность; продукты питания; пищевая промышленность.

Хрип'юк Вікторія Іванівна - аспірант кафедри економіки і права, Національний університет пищевих технологій (г. Київ, ул. Владимирская, 68)
E-mail: viktorija2511@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 23.08.2018 р.

Фахове рецензування: 20.09.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Хрип'юк В. І. Харчова промисловість України: ретроспективний аналіз та сучасні проблеми розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 77 – 86.

*

УДК 331.08

С.Я. ВОСКОБІЙНИК, здобувач

Управління персоналом у сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання

Мета статті - обґрунтувати пропозиції щодо пріоритетності застосування найбільш прийнятної системи управління персоналом для сільськогосподарських підприємств залежно від їхньої організаційно-правової форми господарювання.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано різні методи, серед яких: спостереження (здійснено групування сільськогосподарських підприємств за їхніми схожими особливостями формування і використання персоналу), порівняльного аналізу (визначено схожість між світовими системами управління персоналом та системами певних груп сільськогосподарських підприємств), абстрактно-логічний (здійснено теоретичні узагальнення та сформульовано висновки).

Результати дослідження. Враховуючи різноманітність організаційно-правових форм господарювання в Україні, здійснено поділ сільськогосподарських підприємств на три групи залежно від схожих особливостей формування і використання своїх працівників. У результаті цього до I групи сільськогосподарських підприємств віднесено всі фермерські господарства, до II групи сільськогосподарських підприємств - приватні підприємства, виробничі кооперативи та різні товариства, а до III групи - сільськогосподарські підприємства, які входять в агрохолдинги, концерни, корпорації. Встановлено схожість між такими системами управління персоналу: японською та системою підприємств I групи; західноєвропейською та II групи; американською та III групою сільськогосподарських підприємств.

Елементи наукової новизни. Вперше здійснено поділ сільськогосподарських підприємств на три групи залежно від організаційно-правових форм господарювання та проведено їх порівняльну характеристику із зарубіжними системами управління персоналом.

Практична значущість. Рекомендації щодо вдосконалення системи управління персоналом дозволять сільськогосподарським підприємствам бути конкурентоспроможними на світовому ринку та забезпечувати високу зайнятість населення. Табл.: 3. Рис.: 1. Бібліогр.: 10.

Ключові слова: персонал; сільськогосподарське підприємство; організаційно-правові форми; критерії; управління персоналом; система управління персоналом.

Воскобійник Соломія Ярославівна - здобувач відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: solo2530@ukr.net

Постановка проблеми. В Україні у сільськогосподарських підприємствах мало уваги приділяють процесу управління персоналом. Це пов'язано з тим, що власники сільськогосподарських підприємств націлені на на-

рощування випуску валової продукції, збільшення доходу від реалізації останньої, а також прибутку, підвищення рівня рентабельності. При цьому здебільшого ігнорується той факт, що все це вони отримують завдяки своїм працівникам, оскільки персонал являє собою один із найважливіших ресур-

© С.Я. Воскобійник, 2018

сів організації, необхідних для досягнення її цілей.

Кризовий стан сучасного ринку праці в Україні характеризується недостатнім рівнем реформування трудової сфери; посиленням дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили; великими масштабами недовикористання робочого часу зайнятого населення; низькою ефективністю праці та недостатнім рівнем її оплати.

Щодо сільського ринку праці, то тут наявна ще додаткова низка негативних тенденцій, таких як сезонність сільськогосподарських робіт, а отже, й нестабільність і нерівномірність оплати праці, а також втрата навиків кваліфікованих кадрів через закриття або ліквідацію сільськогосподарських формувань. Як наслідок, відбувається перехід таких фахівців у неформальну сферу зайнятості або трудову міграцію в мегаполіси та за кордон у пошуках нових робочих місць.

Для підвищення конкурентоспроможності підприємств, запобігання витоку робочої сили за межі нашої країни в умовах євроінтеграції та глобалізації економічного простору питання формування ефективних систем управління персоналом, зокрема й у сільськогосподарських підприємствах, стало на сьогодні надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить детально питання управління персоналом досліджували відомі вітчизняні вчені й науковці, такі як: Л.В. Балабанова [1], О.А. Гавриш, Л.Є. Довгань [7], В.С. Дієспоров [3], А.М. Колот [4], М.Ф. Кропивко [5]. Також значну увагу приділено цьому питанню у працях зарубіжних учених, зокрема, М. Вебера, Д. Мак-Грегора, А. Маслоу, Ф. Тейлора [8], А. Файоля та ін.

Проте ними недостатньо висвітлені особливості управління персоналом у сільськогосподарських підприємствах залежно від їхніх організаційно-правових форм господарювання та світового досвіду.

Мета статті - обґрунтувати пропозиції щодо пріоритетності застосування найбільш прийнятної системи управління персоналом для сільськогосподарських підприємств залежно від їхньої організаційно-правової форми господарювання.

Виклад основних результатів дослідження. Перехід економіки України на ринкові засади зумовив трансформацію різноманітних форм власності та появу чисель-

них організаційно-правових форм господарювання. У сучасних умовах вони становлять невід'ємну частину нашого суспільства, адже саме через ринкові перетворення, законодавчу базу та бажання підприємливих особистостей створювати власну справу, кооперуватися та підвищувати свої блага сприяють їх створенню та розвитку.

Стосовно працівників сільськогосподарських підприємств, то вони є універсальними виконавцями всього комплексу робіт та послуг, адже сільськогосподарська праця належить до найскладніших видів праці у сфері матеріального виробництва і вимагає значних зусиль як фізичної, так і розумової діяльності. Тому управлінню персоналом менеджментом сільськогосподарських підприємств повинна приділятися належна увага.

Як діяльність, що спрямована на найбільш ефективне використання працівників для досягнення цілей підприємства та особистісних цілей розглядає управління персоналом Т. Сівашенко [6, с. 48].

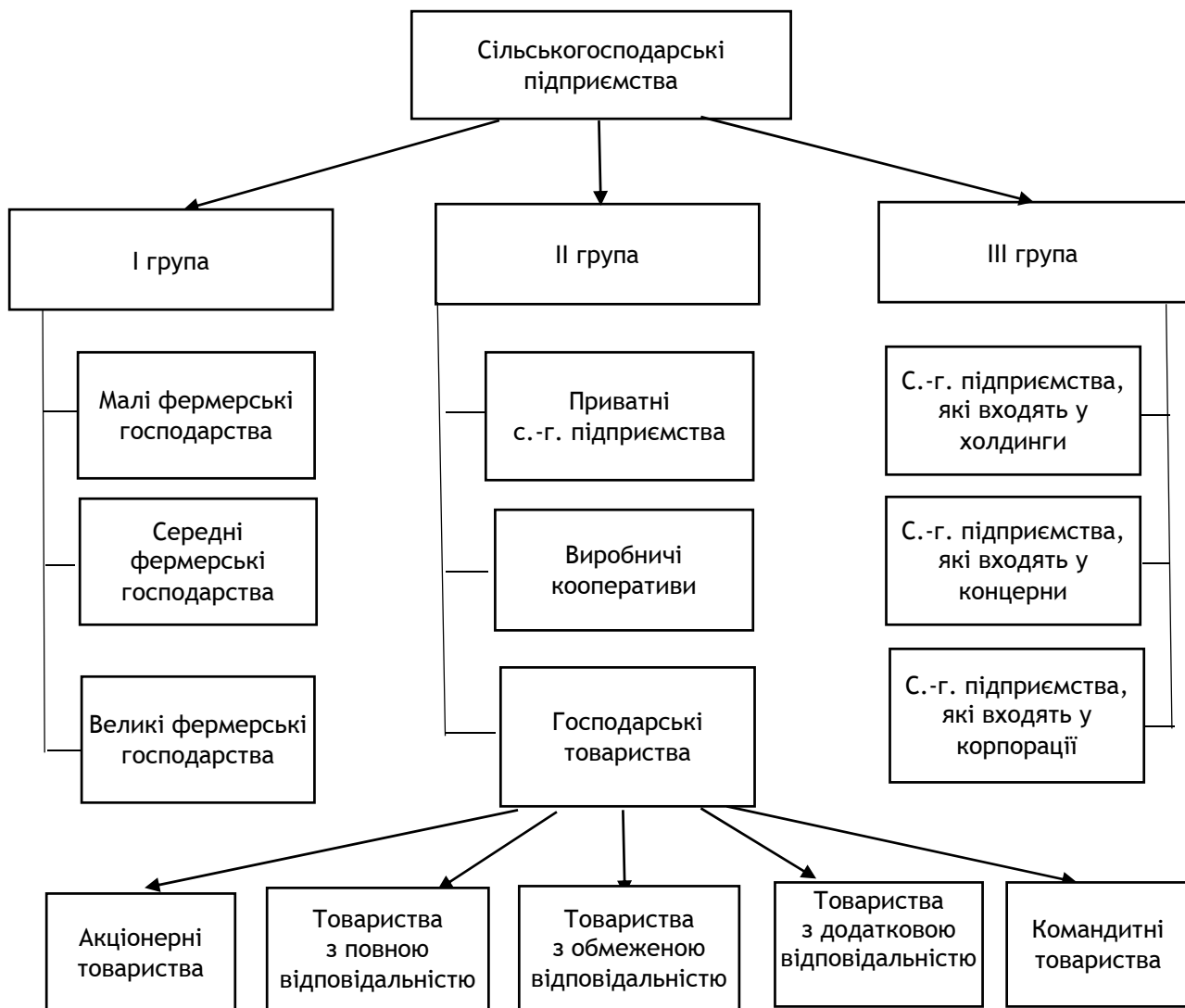
Зважаючи на те, що у нашій країні наявний високий потенціал сільськогосподарського виробництва, який визначає надзвичайно великі перспективи виходу її на світовий ринок, в Україні з використанням світового досвіду створюються та розвиваються сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм господарювання: приватні, державні підприємства, господарські товариства з різними видами відповідальності, виробничі кооперативи, фермерські господарства, дочірні підприємства аграрних холдингових груп тощо. Кожному з цих підприємств притаманні свої особливості у формуванні і використанні працівників, які залежать від форми власності, розміру, правового статусу та форми господарювання, віддзеркалюючи при цьому і світовий досвід в управлінні персоналом.

На рисунку представлено поділ сільськогосподарських підприємств на три групи, оскільки у кожній із цих груп підприємства різних організаційно-правових форм господарювання характеризуються схожими особливостями у формуванні і використанні своїх працівників.

Враховуючи наміри вступу України до Європейського Союзу та світовий досвід, питання формування сучасної ефективної системи управління персоналом набуло надзвичайної актуальності. Саме тому видається за доцільне здійснити порівняння систем

управління персоналом у різних групах сільськогосподарських підприємств із сформованими у світовій практиці японською, західноєвропейською та американською сис-

темами управління персоналом, щоб виокремити й проаналізувати використання ефективних способів та прийомів його формування і використання.

Групи сільськогосподарських підприємств із схожими особливостями формування і використання персоналу

Джерело: Розроблено автором.

Зокрема, системи управління персоналом I групи сільськогосподарських підприємств багато в чому мають схожість з японською системою управління персоналом (табл. 1).

1. Порівняльна характеристика японської системи та системи управління персоналом I групи сільськогосподарських підприємств

Критерії	Японська система управління персоналом	Система управління персоналом I групи с.-г. підприємств
Особливості підготовки та навчання майбутніх кадрів	1. Початкова шестирічна школа. 2. Трирічна молодша середня школа. 3. Старші школи (коледжі, ВНЗ)	1. Середня школа. 2. Вища школа (технікуми, коледжі, ВНЗ)
Особливості трудової діяльності	Повільна кар'єра та широка спеціалізація кадрів	Швидка кар'єра та широка спеціалізація кадрів
Набір персоналу	Безпосередньо із навчальних закладів	Внутрішні джерела залучення та особисті зв'язки

Розвиток та підвищення кваліфікації персоналу	Без відриву від виробництва, система безперервного навчання	Без відриву від виробництва
Контроль за трудовою діяльністю	М'який неформалізований та колективний контроль	Формалізована, однак м'яка процедура контролю та індивідуальний і груповий контроль
Характер прийняття рішень	Повільне прийняття рішень та швидка їх реалізація	Швидке прийняття рішень та повільна їх реалізація
Оцінка персоналу	Оцінюється колективна праця та колективна трудова діяльності	Оцінюються індивідуальні результати праці
Оплата праці	Оплата праці за стажем та за груповими показниками роботи	Оплата праці залежить від професійно-кваліфікаційного рівня
Мотивація персоналу	Грошові винагороди (премії або бонуси), оплата за проїзд, медичне обслуговування, позики на купівлю житла	Премії виплачуються залежно від індивідуальних результатів праці та від прибутків підприємства
Основна особливість	Працівники проникнуті «духом сімейності»	Працівники проникнуті «духом сімейності»

Джерело: Узагальнено автором.

Зважаючи на наведене вище, можна стверджувати, що існує тісний взаємозв'язок японської системи управління персоналом та системою управління персоналом у сільсько-господарських підприємствах I групи, у якій представлені в основному малі, середні та великі фермерські господарства.

Так, в українських фермерських господарствах та підприємствах Японії спостерігається певна низка спільних рис, таких як: широка спеціалізація працівників, розвиток та підвищення кваліфікації без відриву від виробництва, м'яка форма контролю, у них

присутній «дух сімейності». У фермерських господарствах це пов'язано з діяльністю у таких формуваннях насамперед членів однієї родини та близьких родичів.

За даними табл. 2, особливості підготовки та навчання майбутніх кадрів у ЄС та в Україні схожі, оскільки з 1999 року на рівні європейських держав був започаткований Болонський процес, основна мета якого структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи. Наша країна не виняток, оскільки вона приєдналась до цього процесу в 2005 р.

2. Порівняльна характеристика західноєвропейської системи та системи управління персоналом II групи сільськогосподарських підприємств

Критерії	Західноєвропейська система управління персоналом	Система управління персоналом II групи с.-г. підприємств
Особливості підготовки та навчання майбутніх кадрів	1. Початкова школа. 2. Середня школа. 3. Вища школа (терміни навчання та поділи на класи у різних країнах по-різному)	1. Середня школа. 2. Вища школа (технікуми, коледжі, ВНЗ)
Особливості трудової діяльності	Швидка кар'єра та вузька спеціалізація кадрів	Швидка кар'єра та широка спеціалізація кадрів
Набір персоналу	Здійснюється, в основному, через агентства по найму	Внутрішні та зовнішні джерела залучення і особисті зв'язки
Розвиток та підвищення кваліфікації персоналу	Концепція навчання впродовж життя	Без відриву від виробництва
Контроль за трудовою діяльністю	Формалізована, однак м'яка процедура контролю та індивідуальний і груповий контроль	Формалізована, однак м'яка процедура контролю та індивідуальний і груповий контроль
Характер прийняття рішень	Швидке прийняття рішень та швидка їх реалізація	Швидке прийняття рішень та повільна їх реалізація
Оцінка персоналу	Оцінюються як колективні, так і індивідуальні результати праці	Оцінюються індивідуальні результати праці

Оплата праці	Оплата праці залежить від професійно-кваліфікаційного рівня фахівця	Оплата праці залежить від професійно-кваліфікаційного рівня фахівця та стажу
Мотивація персоналу	Премії виплачуються залежно від індивідуальних результатів праці та від прибутковості підприємства, участь у прибутках фірми	Премії виплачуються залежно від індивідуальних результатів праці та від прибутковості підприємства, участь у прибутках фірми
Основна особливість	Висока мобільність працівників	Висока мобільність працівників

Джерело: Узагальнено автором.

"Європа знань" тепер уже широко визнана як незамінний чинник соціального й гуманітарного розвитку, а також як необхідний компонент об'єднання та збагачення європейської людності, спроможного до надання її громадянам необхідних відомостей для протистояння викликам нового тисячоліття водночас із розумінням спільності цінностей і належності до загального соціального й культурного простору [2, с. 12].

Крім системи вищої освіти, спільне між підприємствами ЄС та II групи сільськогосподарських підприємств є: швидка кар'єра; формалізована, однак м'яка процедура контролю та індивідуальний і груповий контроль; швидке прийняття рішень; оплата праці залежить від професійно-кваліфікаційного

рівня фахівця; премії виплачуються залежно від індивідуальних результатів праці та від прибутковості підприємства, практикується участь у прибутках фірми, а також висока мобільність кадрів.

Система управління персоналом у III групі сільгоспідприємств більше переймає риси американської системи. За табл. 3 можна виділити такі спільні риси: швидка кар'єра та вузька спеціалізація кадрів; підвищення кваліфікації здійснюється з відривом від виробництва, за спеціальними програмами підготовки; швидке прийняття рішень та повільна їх реалізація; оцінюються індивідуальні результати праці, їх спільною особливістю є висока корпоративна культура.

3. Порівняльна характеристика американської системи та системи управління персоналом III групи сільськогосподарських підприємств

Критерії	Американська система управління персоналом	Система управління персоналом III групи с.-г. підприємств
Особливості підготовки та навчання майбутніх кадрів	1. Молодша школа (5 років). 2. Середня школа (3 роки). 3. Старша (вища) школа (2 роки)	1. Середня школа. 2. Вища школа (технікуми, коледжі, ВНЗ)
Особливості трудової діяльності	Швидка кар'єра та вузька спеціалізація кадрів	Швидка кар'єра та вузька спеціалізація кадрів
Набір персоналу	Зовнішні джерела залучення	Внутрішні та зовнішні джерела залучення
Розвиток та підвищення кваліфікації персоналу	З відривом від виробництва, за спеціальними програмами підготовки	З відривом від виробництва, за спеціальними програмами підготовки
Контроль за трудовою діяльністю	Чітко формалізована жорстка процедура контролю та індивідуальний контроль з боку керівництва	Формалізована, однак м'яка процедура контролю та індивідуальний і груповий контроль
Характер прийняття рішень	Швидке прийняття рішень та повільна їх реалізація	Швидке прийняття рішень та повільна їх реалізація
Оцінка персоналу	Оцінюються індивідуальна праця та результати індивідуальної трудової діяльності	Оцінюються індивідуальні результати праці
Оплата праці	Оплата праці за індивідуальними досягненнями	Залежить від професійно-кваліфікаційного рівня фахівця та стажу

Мотивація персоналу	Працівники отримують доплату лише за освоєння тих професій, які необхідні підприємству	Премії за індивідуальні результати праці та залежно від прибутковості підприємства, участь у прибутках підприємства
Основна особливість	Висока корпоративна культура	Висока корпоративна культура

Джерело: Узагальнено автором.

Висновки. У процесі дослідження встановлено та шляхом порівняння визначено, що українським сільськогосподарським підприємствам відповідно до схожих особливостей формування і використання своїх працівників прийнятна для наслідування певна історично сформована у світовій практиці система управління персоналом - або японська, або західноєвропейська, або америка-нська. Це необхідно врахувати вітчизняним сільськогосподарським підприємствам і за-

лежно від організаційно-правових форм господарювання брати за взірць саме ту зарубіжну систему управління персоналом, яка за своїми особливостями якнайповніше відповідає поставленим цілям. Ці рекомендації дозволять сільськогосподарським підприємствам бути більш конкурентоспроможними на світовому ринку, забезпечувати високу зайнятість населення та досягати високих економічних показників.

Список бібліографічних посилань

1. Балабанова Л. В., Стельмашенко О. В. Стратегічне управління персоналом підприємства в умовах ринкової економіки : монографія. Донецьк : Дон НУЕТ, 2010. 238 с.
2. Болонський процес у фактах і документах / М. Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І. І. Бабін. URL : http://aau.edu.ua/up/docs/bologna/bol_pr_in.pdf.
3. Дієсперов В. С. Економіка сільськогосподарської праці. *Економіка АПК*. 2011. № 6. С. 110-118.
4. Колот А., Григорович С. Теоретичні та прикладні аспекти підвищення доходів працюючих як передумови збереження та розвитку людського капіталу. *Економіка АПК*. 2007. № 6. С.108-113.
5. Кропивко М.Ф. Нове видання з питань стратегічного управління персоналом в аграрному секторі. *Економіка АПК*. 2011. № 3. С. 175-176.
6. Сівашенко Т. Удосконалення системи управління персоналом підприємства. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11\(3\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11(3)_12).
7. Технології управління персоналом : монографія / Гавриш О. А., Довгань Л. Є., Крейдич І. М., Семенченко Н.В. Київ : НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», 2017. 528 с.
8. Тэйлор Ф. У. Принципы научного менеджмента / пер. с англ. А. И. Зак ; научн. ред. и предсл. Е. А. Кочерина. Москва : «Журнал «Контроллинг», 1991. 104 с.
9. Belbin, Meredith R. Management Teams: Why They Succeed or Fail. London, 1994. 312 p.
10. Katzenbach, Jon R., Smith, Douglas K. The Wisdom of Teams: Creating the High-Performance Organization. New York, 1999. 320 p.

References

1. Balabanova, L.V. & Stelmashenko, O.V. (2010). *Stratehichne upravlinnia personalom pidpriemstva v umovakh rynkovoї ekonomiky : monohrafiia [Strategic management of the personnel of an enterprise in the market economy: monograph]*. Donetsk: Don NUET [In Ukrainian].
2. Havrysh, O.A., Dovhan, L.Ye., Kreidych, I.M., & Semchenko, N.V. (2017). *Tekhnolohii upravlinnia personalom : monohrafiia [Technologies of personnel management: monograph]*. Kyiv: NTUU "KPI imeni Ihoria Sikorskoho" [In Ukrainian].
3. Diiesperov, V.S. (2011). *Ekonomika silskohospodarskoi pratsi [Agricultural labour economics]*. *Ekonomika APK*, 6, pp. 110-118 [In Ukrainian].
4. Kolot, A. & Hryhorovych, S. (2007). *Teoretichni ta prykladni aspekty pidvyshchennia dokhodiv pratsiuiuchykh yak peredumovy zberezhennta ta rozvytku liudskoho kapitalu [Theoretical and applied aspects of increasing incomes of workers as a prerequisite for the preservation and development of human capital]*. *Ekonomika APK*, 6, pp. 108-113 [In Ukrainian].
5. Kropyvko, M.F. (2011). *Nove vydannia z pytan stratehichnoho upravlinnia personalom v ahrarnomu sektori [New edition on strategic management of personnel in the agricultural sector]*. *Ekonomika APK*, 3, pp. 175-176 [In Ukrainian].
6. Sivashenko, T. (2012). *Udoskonalennia systemy upravlinnia personalom pidpriemstva [Improvement of the personnel management system of the enterprise]*. *Ekonomichnyi analiz*, 11(3), pp. 48-50. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11\(3\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_11(3)_12) [In Ukrainian].
7. Stepko, M.F., Boliubash, Ya.Ya., Shynkaruk, V.D., Hrubinko, V.V., & Babyn, I.I. (2003). *Bolonskyi protses u faktakh i dokumentakh [Bologna process in facts and documents]*. Retrieved from: http://aau.edu.ua/up/docs/bologna/bol_pr_in.pdf [In Ukrainian].
8. Tzejlor, F.U. (1991). *Principy nauchnogo menedzhmenta [Principles of scientific management]*. E.A. Kocherina (Ed.). (A.I. Zak, Trans.). Moskva: "Zhurnal "Kontrolling" [In Russian].
9. Katzenbach, J.R. & Smith, D.K. (1999). *The wisdom of teams: creating the high-performance organization*. New York [In English].
10. Belbin, M.R. (1994). *Management teams: why they succeed or fail*. London [In English].

Voskobiinyk S.Ya. Personnel management at agricultural enterprises of different organizational and legal forms of management

The purpose of the article is to substantiate proposals on implementation priority of the most appropriate personnel management system for agricultural enterprises depending on their organizational and legal forms of management.

Research methods. In the research process have been used various scientific methods such as: observation (for grouping of agricultural enterprises based on their similar features of the formation and personnel use); comparative analysis (for determination

of similarity between world systems of personnel management and systems of certain groups of agricultural enterprises); abstract and logical (for theoretical generalization and formulation of conclusions).

Research results. Considering a diversity of organizational and legal forms of management in Ukraine, there has been made a division of agricultural enterprises into three groups depending on similar features of formation and use of their employees. As a result, all farms have been listed in the first group of agricultural enterprises, the second group of agricultural enterprises has gathered private enterprises, production cooperatives and various societies, and to the third group have been included agricultural enterprises that are members of agricultural holdings, concerns, and corporations. It has been determined a similarity between personnel management systems such as: Japanese and the system of first group of enterprises; West European and second group; American and third group.

Elements of scientific novelty. For the first time, the division of agricultural enterprises into three groups depending on organizational and legal forms of management has been carried out, and their comparative characterization with foreign personnel management systems has been conducted.

Practical significance. Recommendations for improving a human resources management system will allow agricultural enterprises to be competitive on the world market and provide high employment of the population. Tabl.: 3. Figs.: 1. Refs.: 10.

Keywords: personnel; agricultural enterprise; organizational and legal forms; criteria; personnel management; personnel management system.

Voskoboiynk Solomiia Yaroslavivna - competitor of the department of the department of organization of management, public management, and administration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)
E-mail: solo2530@ukr.net

Воскобойник С.Я. Управление персоналом на сельскохозяйственных предприятиях различных организационно-правовых форм хозяйствования

Цель статьи - обосновать предложения по приоритетности применения наиболее приемлемой системы управления персоналом для сельскохозяйственных предприятий в зависимости от их организационно-правовой формы хозяйствования.

Методика исследования. В процессе исследования использованы различные методы, среди которых: наблюдения (осуществлены группировки сельскохозяйственных предприятий по их похожим особенностям формирования и использования персонала), сравнительного анализа (определено сходство между мировыми системами управления персоналом и системами определенных групп сельскохозяйственных предприятий), абстрактно-логический (осуществлены теоретические обобщения и сформулированы выводы).

Результаты исследования. Учитывая разнообразие организационно-правовых форм хозяйствования в Украине, осуществлено разделение сельскохозяйственных предприятий на три группы в зависимости от схожих особенностей формирования и использования своих работников. В результате этого к I группе сельскохозяйственных предприятий отнесены все фермерские хозяйства, ко II группе сельскохозяйственных предприятий - частные предприятия, производственные кооперативы и различные общества, а в III группы - сельскохозяйственные предприятия, входящие в агрохолдинги, концерны, корпорации. Установлено сходство между такими системами управления персонала: японской и системой предприятий I группы; западноевропейской и II группы; американской и III группой сельскохозяйственных предприятий.

Элементы научной новизны. Впервые осуществлено разделение сельскохозяйственных предприятий на три группы в зависимости от организационно-правовых форм хозяйствования и проведена их сравнительная характеристика с мировыми системами управления персоналом.

Практическая значимость. Рекомендации по совершенствованию системы управления персоналом позволят сельскохозяйственным предприятиям быть конкурентоспособными на мировом рынке и обеспечивать высокую занятость населения. Табл.: 3. Илл.: 1. Библиогр.: 10.

Ключевые слова: персонал; сельскохозяйственное предприятие; организационно-правовые формы; критерии; управление персоналом; система управления персоналом.

Воскобойник Соломия Ярославовна - соискатель отдела организации менеджмента, публичного управления и администрирования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)
E-mail: solo2530@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 14.09.2018 р.

Фахове рецензування: 19.09.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Воскобойник С. Я. Управління персоналом у сільськогосподарських підприємствах різних організаційно-правових форм господарювання. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 86 – 92.

* * *